Paul Virilio

Enformasyon Bombası

metis

Paul Virilio

Enformasyon Bombası

1932 yılında Paris'te doğdu. Çocukluk yılları, savaş nedeniyle büyük hasar gören Nantes kentinde geçti; "kaybolmanın estetiği" olarak adlandırdığı şeyle ilk karşılaştığı yer de burası oldu. 1950'lerde önemli ressamların yanında vitraycı olarak çalıştı. 1968 hareketine katıldı, aynı yıllarda mimarlık dersleri vermeye başladı. Halen Ecole spéciale d'architecture (Özel Mimarlık Okulu) yöneticisidir.

Kendisini bir şehirci, şehir düşünürü olarak tanımlayan Virilio, teknik, hız, sınırların yok olması, savaş, maddesizlik gibi konulan temel alan kendine özgü bir düşünce oluşturdu. Virilio'nun görüşlerinin çıkış noktalarını içeren temel yapıtı ve Türkçe'deki ilk kitabı *Hız ve Politika* (Metis, 1998) dışındaki başlıca kitapları şunlardır: L'*insécurité du territoire* (Arazinin Güvensizliği, 1976), *La machine de vision* (Görme Makinası, 1988), *Esthétique de la disparition* (Kaybolmanın Estetiği, 1989), *La vitesse de libération* (Özgürleşme Hızı, 1995).

Metis Yayınları
İpek Sokak 9, 34433 Beyoğlu, İstanbul

Enformasyon Bombası
Paul Virilio

Fransızca Basımı: La bombe informatique, 1998
© Éditions Galilée, 1998
© Metis Yayınları, 2002
Bu çevirinin bütün yayım hakları
Metis Yayınları'na aittir.

Birinci Basım: Eylül 2003

Yazıların bir bölümü 1996-98 yılları arasında Frankfurt'ta yayımlanan *Frankfurter Rundschau*, Zürih'te yayımlanan *Tages Anzeiger* ve Viyana'da yayımlanan *Der Standard* gazetelerinde çıkmıştır.

Yayıma Hazırlayan: Semih Sökmen

Kapak Tasarımı: Emine Bora
Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.

ISBN 975-342-413-2

Paul Virilio
Enformasyon Bombası

Çeviren:
Kaya Şahin

metis

Bugün başlamakta olan savaşlar sonunda
insanlar için neyin "gerçek" olacağını
hiç kimse bilemez.

WERNER HEISENBERG

I

Bilim sivilleşiyor mu yoksa askerileşiyor mu?

Hakikat hakiki olup olmadığı sınanabilir olan şeyse eğer, günümüz biliminin hakikati, kaydedilen ilerlemenin azlığı ya da çokluğu değil, yol açtığı teknik facialardır.

Batı ile Doğu arasındaki elli yıllık caydırma dönemi boyunca silahlanma yarışına alet olan bilimin bakış açısı bugün artık yalnızca *sınır performanslar* peşinde koşmaktır. Bilim, bunu yaparken, insanlığa faydalı, tutarlı bir hakikat keşfetme arayışını bir kenara bırakmıştır.

İşlemsel araç ile *keşif amaçlı araştırma*'nın vahim sonuçlar doğuracak şekilde birbirine karıştırılması modern bilimi giderek bir TEKNO-BİLİM haline getirmiştir. Modern bilim felsefi temellerinden uzaklaşmış ve farklı yollara sapmıştır. Ekoloji veya din çevrelerinin önde gelen birkaç temsilcisi[1] dışında hiç kimse bu durumu dikkate almamaktadır.

Tüm deneysel bilimlerin kökeninde "düşünce deneyimi" yatar. Öte yandan bugün bu zihinsel ve *analojik* yaklaşım giderek silinmekte, onun yerini bilgiyi daha ileriye götürdüğü varsayılan araçsal ve *sayısal* yaklaşımlar almaktadır.

Bugün bilginin son derece farklı iki veçhesi, teknik aracın *işlemsel* gerçekliği ile bilimsel düşüncenin *karar alıcı* hakikati iç içe geçmiştir ama hiç kimse bundan endişe duymamaktadır.

1. 1980'lerin sonu gibi erken bir dönemde Papa II. Jean-Paul bilimin askerileşmesini ve bilimin ölüm kültürünü teşhir etmişti.

Geçmiştekinden farklı olarak "hakikatten" ziyade doğrudan "etkililiğe" bağlı olan bilim, böylece kendi çöküşüne, medeni bir yozlaşmaya doğru sürüklenmektedir... Bu panik olgusu, üretilen araçların ve kullanılan aletlerin başarısı sayesinde kolaylıkla gözden kaçırılıyor olsa da, günümüz bilimi bugün artık kendi sözde gelişmelerinin aşırılığı içinde kaybolmaktadır. Nasıl stratejik bir saldırı taktiksel toprak kazanımlarının genişliği içinde tükenip giderse, tekno-bilim de her tür bilginin bilimsel kaynaklarını her geçen gün biraz daha fazla ortadan kaldırmaktadır.

Tıpkı eczacılık bilgisini istismar eden dopingli maddelerin ve anabolizanların atletlerin sarfettikleri çabanın anlamını ortadan kaldırdıkları olimpik bir spor dalı gibi, *aşırılık bilimi* de hakikat peşindeki sabırlı arayışından vazgeçerek genelleştirilmiş bir sanallaşma olgusuna katkıda bulunmaktadır.

"Dehşet dengesi" yaratma yolunda bütün gezegeni saran ölümcül bir yarışa kendisine rağmen dahil edilen "postmodern" bilim, artık en az bir önceki yarış kadar çılgın olan yeni bir rekabet içinde yerini almaktadır. *Robotik veya genetik zekâ alanlarında sınır performanslar yolunda koşan bu yarış*, farklı bilgi alanlarını "bilim sonrası aşırılık" yoluna sürüklemekte ve bu yolda bilim bütün akıl ve mantığını kaybetmektedir.

En başından beri zorunlu olarak entelektüel maceralarla beslenen bir şey olan bilim, bugün kendisini doğasından tamamen uzaklaştıran bir teknolojik maceracılık batağına saplanmış bir haldedir. "Aşırılığın bilimi" bir sınır-bilim midir, yoksa bilimin sınırı mı?

Herkesin bildiği gibi, aşırı olanın aynı zamanda kayda değer olmadığı düşünülürse, "bilinçsiz bir bilim insan ruhunun felaketinden başka bir şey değildir". Kendi sonunun yakın olduğunun bilincinde olmayan bir tekno-bilim de kendi kendi-

sinin farkında olmayan bir spordan farklı bir şey değildir!

"Aşırılık sporlarında" bir rekor performansı yakalamak bahanesiyle kişiler hayatlarını tehlikeye atarlar.

"Aşırılık bilimi" ise her tür bilimin tamamen ortadan kalkması gibi hesaplanamayacak kadar büyük bir risk almaktadır. Bir anda sibernetiğe dönüşen bir bilginin içinden çıkan trajik bir olgudur tekno-bilim; aynı zamanda kitlesel bir tekno-kültürdür. Bu biçimiyle de, önceden olduğu gibi Tarih'in ilerlemesinin öznesi değil, *hakikatin hızlanmasının* yarattığı baş dönmesinin öznesidir. Üstelik bu son öznelik durumu da her tür hakikiliğin aleyhine işlemektedir.

Kopernikus ve Galileo döneminde göreli bir hakikatin *ortaya çıkışının bilimi* olan şey bundan yalnızca birkaç yüzyıl sonra bu aynı hakikatin *yok oluşunun bilimi* halini almıştır. Bu noktada tüm nesnel gerçekliği reddeden, ansiklopedik değil, sibernetik bir bilgi türü ortaya çıkmıştır.

Optik, elektro-optik ve yakın zamanda kullanılmaya başlanan sanal gerçeklik uzayı aracılığıyla dünyayı temsil etme araçlarının sayısının artmasına büyük ölçüde katkıda bulunan çağdaş bilimler şimdi ister istemez gerçekliğin üzerinin örtülmesine, bilimsel yokoluş estetiğine yardımcı olmaktadır.

Göreli bir gerçekliğin keşfedilmesine hâlâ bağlı olan bir *gerçeksilik bilimi* mi, yoksa giderek artan bir sanal gerçekliğin araştırılması ve geliştirilmesiyle uğraşan bir *gerçeksilik dışının bilimi* mi? Bugün bize sunulan alternatif budur.

Aslında yegâne bilimsel ufuk hakikiliktir, araştırmacıların deneylerdeki ciddiyetidir. Bugün bazı "keşifler" etrafında medyatik aşırılıklar gerçekleştiriliyor, şu ya da bu deneyin sonuçları reklam amacıyla gereğinden çok daha erken açıklanıyor. Bütün bunlar, geçmişte olduğunun aksine, ortak faydaya hizmet edecek hakiki bir keşifle, bir buluşla, buluşun hakikatiyle değil, böyle bir buluş haberinin yaratacağı etkiyle

ilgilenen aşırılıkçı bir bilimin kamuoyunu şartlandırma çabalarından ibarettir.

Bu söylediklerime bir örnek vermek için *bilgin* ile *şampiyon* karakterlerinin son derece itinalı bir şekilde birbirine karıştırılmasını teşhir etmek gerekiyor. Şampiyon şiddetli bir şekilde, kendi *fiziksel* sınırlarının uç noktalarına doğru atılan bir maceracıdır. Bilim adamı ise fiziksel değil, *etik* sınırları zorlayan, maceracıdan farklı olarak yalnızca kendi hayatını değil, bütün insanlığın hayatını riske atma heyecanını yaşayan bir laboratuvar insanıdır!

Bir örnek olarak Bob Dent - Philip Nitschke olayını ele alalım. Altmış yaşlarında bir kanser hastası olan Bob Dent, 26 Eylül 1996 tarihinde, aynı yılın 1 Temmuz'undan beri Avustralya'da yürürlükte olan bir yasayı hayata geçiren ilk kişi oldu. Bu yasanın adı, "Nihai Edim" anlamına gelen TERMINAL ACT idi.

Kan dolaşımı sistemini düzenleyen bir bilgisayara bağlı olan Dent, doktoru Nitschke'nin tasarımı olan makinaya, ilk EVET cevabını verdi.

Dokuz günlük yasal sürenin sona ermesinin ardından Dent bir kez daha EVET şıkkını seçti. Bu noktada önünde duran soru şuydu: "*Eğer EVET şıkkını seçerseniz izleyen otuz saniye içinde size ölümcül bir enjeksiyon yapılacaktır.*"

Kendi seçimimiz dışında doğmak için *dokuz ay*, kendi isteğimizle ölmek için *dokuz gün*, karar değiştirmek için *otuz saniye* — bu olguların toplamıyla birlikte bilimin sınırı, tedavi yoluyla ölüm demek olan bir bilimin sınırı meselesi çıkmaktadır ortaya. Bu, programlı yokoluş bilimi midir, yoksa *bilgisayar destekli intihar mı?*

Doktorun katılımının kendi kendisinden sorumlu bir *aktarım makinası* kurmakla sınırlı olduğu, aktif ötenazinin sibernetik bir ani ölüm prosedürü ardına gizlendiği bu "nihai

ölüm" üzerine söylenecek çok şey var...

İnsan eyleminin maruz kaldığı yeni sanallaşmayı gösteren bu klinik örnekte *elektronik tele-eylem* hem bilginin sorumluluğunu hem de hastanın suçluluğunu ortadan kaldırmaktadır.

Aktif ötenazi suçlaması karşısında masum konumda olan, bir silah tüccarından daha fazla sorumluluk taşımayan Nitschke, gerçekten de adını hak eden TERMINAL ACT yasasının belirsiz yönlerinden, ama özellikle de yeni başlayan sibernetik çağının nihilizminden yararlanmayı bilmiştir.

Özel olarak kendisini yenmek üzere tasarlanmış bir bilgisayarla oynayan dünya satranç şampiyonu Kasparov'la karşılaştırılabilecek olan Philip Nitschke yeni bir ölümcül ikiliyi hayata geçirmiştir.

Şunu da unutmayalım ki doktor ile hayatını sona erdirmek için sabırsızlanan hasta arasında olup biten şey, daha önce programlı dehşete dayalı bir denge durumunun yaşandığı dönemde de gerçekleşmiştir. Batı ile Doğu arasında kurulmuş olan "Karşılıklı Kesin Yıkım (MAD)" sistemi de çok benzer bir olguydu. Nükleer kıyameti otomatik olarak başlatıp insanlığın pasif ötenazisini harekete geçirecek bir *doomsday machine*'in —kıyamet makinasının— inşa süreci de ancak Sovyetler Birliği'nin yıkılması nedeniyle kesintiye uğramıştır.

II

Bütünsellik mi, yoksa küresellik mi? Bugün hiç durmadan yinelenen KÜRESELLEŞME teriminin altında nelerin yattığını sormamak mümkün mü? Bu kelime komünizm damgası taşıyan ENTERNASYONALİZM deyişine yeni bir boyut mu getiriyor, yoksa sık sık iddia edildiği üzere tek bir pazara hükmeden bir kapitalizmi mi kastediyor?

Her iki açıklama da tatmin edici olmaktan uzaktır. Francis Fukuyama'nın vaktinden önce açıkladığı "Tarihin Sonu" nun[2] ardından, burada karşımıza çıkan şey, modern çağın telekomünikasyon araçlarının elektronik atmosferi içine sıkışmış küçük bir gezegenin "mekânının sonu"nun başlamış olmasıdır.

Hakikaten unutmamak gerekir ki *yapılan bir iş bir sınırdır* (Aristoteles), kusursuz bir başarı da nihai bir sonuçtur.

Sonlu dünyanın zamanı artık sona ermektedir. Astronom veya jeofizikçi olmadığımız için, bu ani "tarihin küreselleşmesi" olgusunu anlayabilmek için fiziğe ve ânın gerçekliğine geri dönmemiz gerekir.

Bugün KÜRESELLİK teriminin, serbest girişimin totaliter kolektivizm karşısındaki başarısını ifade ettiğini söylemek, günümüzde yaşanan zamansal mesafe kayıplarından, bitmek tükenmek bilmez bir geri besleme (*feed-back*) durumundan, sınai ve sanayi sonrası faaliyetlerin karmakarışık hale geli-

2. Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, İstanbul: Simavi, 1993.

şinden hiçbir şey anlamamak demektir.

Belli bir ideolojik yaklaşıma bağlı kalırsak ortadaki bilgisel dönüşümü kavrayamayız. Bugün yapmamız gereken şey, karşı karşıya bulunduğumuz olgunun boyutlarını keşfetmek için acilen jeostratejik bir yaklaşım geliştirmektir. Bu yaklaşım *dünyaya / yerküreye geri dönmek*, bizleri besleyen toprağa değil, üzerinde yaşadığımız benzersiz gökcismine geri dönmek için gereklidir... Dünyaya, *dünyanın boyutlarına* ve bu boyutların kısa süre sonra bir hızlanma olgusu içinde kayıp gidecek olmalarına geri dönmektir. Bugün hızlanan şey artık Tarih değil (tarih yerel zamanla birlikte kendi somut tabanını da kaybetmiştir) gerçeğin kendisidir. Yeni yeni önem kazanan bir dünyasal zamanın anındalığı mesafelerin gerçekliğini ortadan kaldırmaktadır. Daha kısa bir süre önce uluslar ve ulusal topluluklar siyasetini belirleyen, Doğu-Batı blokları siyaseti döneminde "soğuk savaş" tarafından önemli hale getirilen coğrafi aralıkların gerçekliği ortadan kalkmaktadır.

"Fizik" ve "metafizik", Aristoteles'ten bu yana felsefi olarak algılanan ve anlaşılan kavramlardır. Peki *jeofizik ve meta-jeofizik* kavramlarına ne demeli? Bu kavramların ikincisi hakkında görüş birliğine varılamamış olunsa da, olguların gerçekliği kıtaların coğrafi temelinin ortadan kalktığını, neredeyse anında gerçekleşen dünyasal iletişim çerçevesinde *tele-kıtaların* ortaya çıktığını göstermektedir...

Ulusal sınırlardan ziyade iletişimdeki gelişmeler ve mesafelerle ayrılan toplumların tarihi önem kaybetmiş, yerkürenin jeofiziği ise aşırı bir önem kazanmıştır. Ayrıca bir zamandır, yaşadığımız bu yüzyıl sonu dünyasında sibernetik interaktiflik tarafından temsil edilen bir *meta-jeofiziğin* siyaset ötesi bir önem kazandığını da görüyoruz.

Her varoluş mesafe nezdinde bir varoluş olduğuna göre, alışverişin küreselleştiği çağın TELE-VAROLUŞU ancak çok

geniş bir aralık içinde kendine yer bulabilir. Bugün bu aralık dünyanın bir ucundan diğer ucuna, halihazırdaki gerçekliğin bir kıyısından diğer kıyısına uzanmaktadır. Bu meta-jeofizik gerçeklik *sanal bir gerçekliğe* sahip olan tele-kıtaları sıkı bir şekilde bir araya getirmektedir. Sanal gerçeklik ise ulusların ekonomik faaliyetinin temel bileşenlerini zayıflatmakta, yerkürenin fiziksel mekânı içinde yerleşmiş bulunan kültürleri ister istemez ortadan kaldırmaktadır.

"Tarih'in sonu" diye bir şey olmadığı için coğrafyanın sonuna tanıklık ediyoruz. Geçen yüzyılın taşımacılık devrimine kadar varlığını sürdüren eski mesafeler, farklı toplumların birbirlerinden uygun şekilde uzak olmalarını getiriyordu. Bugün eşiğinde olduğumuz iletişim devrimi çağında ise, insan etkinliklerindeki sürekli geri besleme bu genelleşmiş interaktifliğe bağlı bir kaza tehdidini getirmektedir beraberinde. Borsanın çöküşü belki de bu durumun en iyi belirtilerinden biridir.

Son derece manidar bir ayrıntı bu sözlere açıklık getirecek: Pentagon bir zamandan beri, aslında 1990'ların başından bu yana, *jeostratejinin yerküreyi bir eldiven gibi tersine çevirmek olduğunu* kabul etmektedir.

Nitekim, Amerikan askeri sorumluları için KÜRESEL OLAN şey sonlu bir dünyanın *içidir*, ki bu sonluluk da çok sayıda lojistik soruna neden olmaktadır. YEREL OLAN ise dünyanın *dışıdır*, çevredir, dünyanın büyük banliyösüdür.

Bu nedenle ABD genelkurmayı için çekirdekler elmanın içinde değildir, dilimler portakalın içinde değildir: *kabuk tersine çevrilmiştir*. Dışarısı artık yalnızca deri veya dünyanın yüzeyi değil, *in situ* olan her şeydir, kesin bir yere, yerelliğe sahip olan her şeydir.

KÜRESELLEŞTİRİCİ büyük dönüşüm yeri ve yerelliği dışarıya atmaktadır. Artık eskiden olduğu gibi, insanlar, halklar değil, *insanların yaşam ve ekonomik geçim yerleri* tehcire tâ-

bi tutulmaktadır. Bu küresel yersizleşme yalnızca "ulusal" değil, "toplumsal" kimliğin de doğasını etkilemekte, ulus-devletten ziyade kentin kendisini ve ulusların jeopolitikasını sorgulama konusu yapmaktadır.

■

Başkan Clinton "İlk defa olarak," diyordu, "iç politika ile dış politika arasında bir fark yok". Pentagon ve Dışişleri Bakanlığı'nın gerçekleştirdikleri topolojik tersine çevirmeyi bir istisna kabul edersek, artık "iç" ile "dış" arasında da bir fark yoktur demek ki.

Amerikan başkanın bu tarihsel cümlesi küresel hale gelen bir gücün META-SİYASAL boyutunu ortaya koymakta, bugün iç politikanın eskiden dış politikanın yürütüldüğü şekilde yürütülmesine cevaz vermektedir.

Yerel olarak konumlandırılan, uluslar politikasının temelinde yatan *gerçek kent* yerini *sanal kent*'e bırakmaktadır. Yere bağımlı olmayan böyle bir META-KENT totaliter/bütünleştirici, aslında küreselleştirici niteliği herkes tarafından bilinen *metro-politika*'nın merkezi olacaktır.

Zenginlik ve zenginliğin biriktirilmesi yanında hız ve hızın yoğunlaşmasının da olduğunu unutuyoruz. Hız ve hızın yoğunlaşması olmadan tarih boyunca birbiri ardından gelen iktidarların ortaya çıkması basitçe imkânsız olurdu: Feodal ve monarşik iktidar için, ulus-devlet için ulaşım ve haberleşmenin hızlanması dağınık insan topluluklarına hükmedilmesini kolaylaştırmıştır.

Bugün ise değişimin dünyasallaştırılması yolundaki yeni politika kent devletini öne çıkarmaktadır. İnsanlığın en önemli tarihsel formlarından biri olan metropolis yerküredeki ulusların canlılığını kendinde toplamaktadır.

Ancak bu YEREL KENT DEVLETİ bile aslında bir MAHALLE'den, başka semtler yanında bir semtten başka bir şey değildir. Pascal'ın deyişiyle *merkezi her yerde, çevresi ise hiçbir yerde* olan görünmez DÜNYA META-KENTİ'nin bir semtidir.

Gerçek kentler bu sanal hiper-merkezin periferisini oluşturur sadece. Telekomünikasyon araçlarının tümüne, ayrıca yüksek hızlı yer ve kara bağlantılarına sahip olan metropollerin cazibesine dayanılamaması nedeniyle kırsal alanların terk edilmesi, orta boyutta kentlerin gerilemesi sonucunda bu olgu daha da yaygınlaşmaktadır.

Ülke içi telekomünikasyonun belediye siyaseti üzerinde yaptığı en yeni etkileri göstermek için bir anekdot verelim. Cep telefonlarının ani şekilde yaygınlaşmasıyla birlikte Los Angeles polisi yeni bir zorlukla karşı karşıya kaldı. Bugüne kadar çeşitli uyuşturucuların ticaretleri narkotik birimler tarafından kolayca denetlenebilen birkaç mahallede yapılıyordu. Halbuki cep telefonuyla haberleşen satıcı ve alıcıların burada, şurada, herhangi bir yerde buluşur olmalarının rastlantısal, yere bağlı olmayan niteliği narkotik birimlerin elini kolunu bağladı...

Aynı teknik olgu hem metropoldeki *yoğunlaşmayı* kolaylaştırmakta, hem de önemli risklerin *dağılmasına* neden olmaktadır. Yarın ya da öbür gün ülke içi ağlar üzerinde kurulacak bir sibernetik kontrolü desteklemeden önce bu noktayı iyice düşünmek gerekmektedir. Temelde askeri bir ağ olan ama yakın geçmişte *sivilleştirilen* Internetin bu kadar fazla ön plana çıkması da bu kontrolle ilgilidir.

■

Zamansal mesafeler ortadan kalktıkça mekân imgesi de genleşmektedir: "*Sanki bütün gezegeni kaplayan bir patlama olmuş. En küçük gizli köşe bile çiğ bir ışık tarafından gölgeden çekilip çıkarılıyor,*" diye yazıyordu Ernst Jünger, dünyanın gerçekliğinin aydınlanması karşısında.

Dalgaların sınır-hızlarının kullanılması sayesinde *live*'ın, canlı yayının, "doğrudan"ın belirişi, bildiğimiz "tele-vizyon"u, uzaktan-görmeyi bir BÜYÜK GEZEGEN OPTİĞİ haline getirmektedir.

CNN ve onun benzerleriyle birlikte, evde izlenen televizyon, yerini TELE-GÖZETİM'e bırakmaktadır.

Ulusların hayatının medyatik kontrolü demek olan bu güvenlik olgusu, bu ani ODAKLANMA, bugüne kadar tarihe biçim vermiş olan gece / gündüz değişimine tamamen yabancı olan yeni ve özel bir günün doğuşunu haber vermektedir.

Telekomünikasyonun aydınlatmasının ürettiği bu SAHTE GÜNDÜZ ile birlikte yapay bir güneş, yeni bir çağ açan bir acil durum aydınlatması doğmaktadır: eylemlerin eşzamanlılığının giderek eylemlerin ardışıklığının yerini aldığı bir DÜNYASAL ZAMAN.

GÖRSEL (görsel-işitsel) SÜREKLİLİK ulusların TOPRAK KOMŞULUĞU'nun önemsizleşmesinin yerine ikame olmaktadır. Böylece siyasal sınırlar jeopolitikanın gerçek mekânından ayrılarak görüntü ve ses iletiminin krono-politikasının, zamansal siyasetinin gerçek zamanı içine oturtulmaktadır. Demek ki bugün KÜRESELLEŞME'nin iki tamamlayıcı görünümünü dikkate almak gerekiyor: bir yandan, haberleşmenin ve ulaşımın ZAMANSAL SIKIŞMA'sı nedeniyle mesafelerin aşırı ölçüde kısalması; diğer yandan, TELE-GÖZETİM'in giderek yaygınlaşmakta olması. Eskiden görüş mesafesi dışında olan şeyleri de görmeyi sağlayan "ufuk-ötesi optik" sayesin-

de yirmi dört saatte yirmi dört saat, yedi günde yedi gün "tele-varolan" bir dünyanın yeni görüntüsüdür bu.

Gaston Bachelard "*Her imgenin kaderinde büyümek vardır,*" diyordu. İmgelerin bu kaderini bugün bilim, optikle ilgilenen tekno-bilim üstlenmiş durumdadır.

Geçmişte teleskop ve mikroskop vardı. Yarın ise, sözünü ettiğimiz olgunun askeri boyutlarının da ötesine geçecek olan bir ev içi tele-gözetim olacaktır.

Nitekim, yerkürenin hızlanma nedeniyle DOĞAL ÖLÇEKTE kirlenmesi nedeniyle coğrafi alan siyasal önemini kaybetmekte, bu durum da bir BÜYÜK İKAME OPTİĞİ'nin icat edilmesini zorunlu kılmaktadır.

Aktif (dalgalanmalı) *optik* Galileo teleskopu döneminin *pasif* (geometrik) *optik*'inin kullanımını baştan aşağı değiştirmiştir. Öyle ki, coğrafi perspektifin ufuk çizgisinin kaybolması zorunlu olarak bir İKAME UFKU'nun kullanımını gerektirmiştir. Birer "yapay ufuk" sunan ekran veya monitör, medyatik perspektifin mekânın doğrudan perspektifi üzerinde kurduğu yeni egemenliği sergilemektedir sürekli olarak.

"Tele-varolan" olayın YÜZEY'i, şimdi, burada varolan nesnelerin veya yerlerin hacminin sahip olduğu üç boyutun yerini almaktadır böylece.

Şimdi "büyük ışıklı cisimler"in, meteorolojik veya askeri gözlem uydularının sayısının ani artışını daha iyi anlıyoruz. Haberleşme uydularının durmaksızın yörüngeye yerleştirilmesi, metropollerdeki kameralı gözetimin genelleşmesi, Internette *live cam* (canlı yayın kamerası) kullanımının gelişmesi...

Tüm bunlar, daha önce de değindiğimiz gibi, alışıldık *iç* ve *dış* kavramlarının tersine dönmelerine neden olmaktadır.

Son olarak, bu genelleşmiş GÖRSELLEŞME bugün SANALLAŞMA denilen şeyin en belirleyici özelliğidir.

Bu nedenle şu meşhur "sanal gerçeklik", ağların SİBERUZAY'ında gezinme değil, her şeyden önce gerçek dünyanın görünümlerinin OPTİK KALINLIĞININ GENİŞLEMESİ'dir.

Bu genişleme, anlık telekomünikasyonların yarattığı zaman sıkışması sonucunda ortaya çıkan mesafe daralmasını telafi etmeye yöneliktir. Zorunlu tele-varoluşun bireylerin (işteki, alışverişteki...) doğrudan varoluşunu ortadan kaldırdığı bir dünyada televizyon da elli yıldan bu yana olduğu şeyden farklı olmak durumundadır artık. Geçmişte eğlence veya kültürel promosyon mekânı olan televizyon artık alışverişlerin dünyasal zamanına, çevremizdeki gerçek dünyanın yerini alan sanal görüntüye IŞIK VERMEK zorundadır.

Bu nedenle BÜYÜK UFUKÖTESİ OPTİK her tür (stratejik, ekonomik, siyasal...) sanallaşmanın mekânıdır. Bu sanallaşma olmadan geçmişin TOTALİTARİZMLER'ini yeniden yaratmaya yönelen KÜRESELLEŞTİRMECİLİK etkili şekilde gelişemez.

Geleceği söylenen küreselleşmeye belli bir yüzey, bir optik kalınlık verebilmek için yalnızca sibernetik ağlara bağlanmak değil, dünyanın gerçekliğini ikilemek de gerekir.

Görsel-işitsel bir yüzeyin algılanmasını kolaylaştırmak amacıyla, sağ ile solu birbirinden ayıran *stereoskopi* veya tiz ile bas sesi birbirinden ayıran *stereofoni* örneğinde olduğu gibi, bugün ilksel gerçekliği ikiye bölüp bir *stereo-gerçeklik* yaratmak gereklidir. Bu stereo-gerçeklik bir yandan doğrudan görünümlerin *güncel gerçeklik*'inden, öte yandan medyatik öte-görünümlerin *sanal gerçeklik*'inden ibaret olacaktır.

KÜRESELLEŞME olgusundan gerçekten bahsedebilmek ancak bu yeni "gerçeklik etkisi" yaygınlaşıp sıradanlaştıktan sonra mümkün olacaktır.

SENTETİK GÖRME tekniklerinin hedefi aşırı şekilde teşhir edilen bir dünya üzerine "ışık düşürmek", —tıpkı arka farların ve dikiz aynalarının yerini alan mikro-videoda oldu-

ğu gibi— ölü açıları ve "gölgeli alanları" olmayan bir dünyayı aydınlatmaktır.

Herhangi bir imge / görüntü bir söylevden daha etkili olduğuna göre, multimedyaların amacı, kullanageldiğimiz televizyonu bir tür EV TELESKOPU haline getirmek, meteoroloji örneğinde olduğu gibi bu teleskopla gelecekteki dünyayı görmek — öngörmektir.

Bilgisayar ekranı nihai bir pencere haline getirilmiştir. Ancak bu pencere çeşitli verileri almaya değil küreselleşmenin ufkunu seyretmeye, küreselleşmenin giderek hızlanan sanallaşmasının mekânını seyretmeye yarar bir haldedir...

Burada gerekli önemi görmeyen bir örneğe yer verelim: *live cameras* (canlı yayın kameraları), dünyanın pek çok yerine yerleştirilen ve yalnızca Internet üzerinden ulaşılabilen video alıcıları.

Görünüşte önemsiz ve beyhude olan bu olgu yine de pek çok ülkede hızla yayılmaktadır. San Francisco Körfezi'nden Kudüs'ün Ağlama Duvarı'na kadar uzanan, bu arada bazı teşhircilerin işyerlerine ve evlerine uğrayan bu kameralar yerkürenin diğer ucunda neler olup bittiğini GERÇEK ZAMANDA, aynı anda keşfetme fırsatını vermektedir.

Burada bilgisayar yalnızca bilgiyle ilgili olarak kullanılan bir makina değil, otomatik bir *görme makinasıdır* ve tümüyle sanallaştırılan bir coğrafi gerçeklik mekânının içinde faaliyet göstermektedir.

Bazı Internet tutkunları artık *doğrudan yaşam* konusunda bile tereddütsüz davranmakta, WEB'in kapalı devrelerine hapsolarak mahremiyetlerini bizlere sunmaktadırlar.

Bir EVRENSEL GÖZETLEMECİLİK'in işareti olan bu kolektif iç gözlemciliğin, evrensel reklamcılığın tek pazarının hızıyla her yere yayılması hedeflenmektedir.

On dokuzuncu yüzyılın basit *duyuru*'su, 20. yüzyılın ihti-

yaçları kışkırtan *reklam*'ı, 21. yüzyılda tamamen *iletişim* olmaya hazırlanmaktadır. Bu nedenle de reklam, faaliyet gösterdiği mekânın artık yerkürenin görülebilirlik ufuklarının sınırlarına taşınmasını talep etmektedir.

Klasik afişlemelerle, radyo ve televizyon programlarının akışı içinde verilen reklamlarla yetinmeyen küresel reklamcılık bu arada birer tele-aktör ve tele-müşteri haline gelen televizyon izleyicilerine kendi "ortam"ını dayatmak istemektedir.

Yine Internet üzerinde, turistlerin pek uğramadıkları yerler bölgelerinin güzellikleriyle övünmektedir. Alp Dağları'ndaki oteller manzaralarının güzelliğini sergilemekte, LAND ART* sanatçıları yapıtlarını çeşitli WEB kameralarıyla donatmayı düşünmektedirler. Bu sayede ikame yoluyla seyahat etmek, Amerika turu yapmak, Hong Kong'u, hatta karanlığın içindeki bir Antarktika istasyonunu ziyaret etmek mümkündür.

Optik kalitesinin zayıflığına rağmen, "doğrudan-olan", herkesin bakışını ayrıcalıklı görme noktalarına doğru yönelten bir promosyon aracı haline gelmiştir.

HİÇBİR ŞEY GERÇEKLEŞMEMEKTE, HER ŞEY GEÇMEKTEDİR. Elektronik optik bugün küreselleşen bir öngörünün "arama motoru" halindedir.

Geçmişte "tekli dürbün" ile ufuk çizgisine bakılıp beklenmedik şeylerin olup olmadığı gözlemlenirdi. Bugün ise dünyanın iki ucunda, gezegenin gizli yüzünde olup bitenleri görmek söz konusudur. Bu nedenle, multimedyanın "yapay ufku" olmadan küreselleşmenin elektronik havası içinde seyahat mümkün değildir.

* İlk olarak 1969'da Gerry Schum tarafından kullanılan bu terim, sanatçıların doğal ortamlara müdahale ederek oluşturdukları görüntülerin filme alınarak monitörden gösterildiği bir sanat anlayışının adıdır. (ç.n.)

Artık bir HAYALET UZUV haline gelen dünya *gözün göremeyeceği yere kadar* uzanmamakta, garip bir pencerenin içinden tüm veçheleriyle izlenmektedir. "Görüş açıları"nın ani artışı küreselleşmenin en son adımının habercisidir: bakışın, KYKLOPS'un tek gözünün küreselleşmesi. Kyklops'un hükmettiği mağara, şu "kara kutu", bütüncül gerçekleştirme sendromunun kurbanı olan Tarih'in batan güneşini giderek daha zor gizlemektedir.

III

Bill Clinton 20 Ocak 1997 tarihli ilk başkanlık konuşmasında şu görüşü bir kez daha dile getirdi: "*Geçen yüzyıl bir Amerikan yüzyılı oldu, önümüzdeki yüzyıl daha da büyük bir ölçüde Amerikan yüzyılı olacaktır...* ABD yalnızca demokrasilerden oluşan bir dünyanın liderliğini yapacaktır..." Öte yandan başkan aynı konuşmasında, yıpranmış bir Amerikan modelinden, önlem alınmaması durumunda büyük bir siyasi faciaya sürüklenecek olan paramparça ve yıkıntı halinde bir demokrasiden de bahsediyordu.

Bu durumda dünyanın Amerikanlaşmasından mı yoksa tüm gezegene yayılan sözde bir Üçüncü Dünyacılık'ın karmaşalarının yaygınlaşmasından mı söz etmek gerekir acaba? Aslında her şeyden önce bir Amerikan yüzyılının, hatta Amerika'nın ne olduğunu sormak gerekir.

Ray D. Bradbury Amerika'nın ne olduğu sorusuna şu cevabı verirdi: "Amerika Rembrandt ve Walt Disney'dir." Ancak kısa süre önce Bill Gates ("get wired" —bağlanın— diyen adam) yaptığı ufak tefek tasarrufları değerlendirmek istediğinde satın aldığı şey bir Rembrandt değil, Leonardo da Vinci'nin *Codex Leicester* elyazması oldu... Bunun nedeni belki de ABD'nin en nihayetinde Hollandalı, Alman, Rus, Hispanik veya WASP'dan ziyade İtalyan olmasıdır. Herkesin bildiği gibi Amerika Floransalı gemici Amerigo Vespucci ve Cenovalı Cristoforo Colombo tarafından 15. yüzyılın sonlarına doğru icat edilmiştir. Aynı dönemde başka İtalyanlar, örneğin Cenovalı Leon Battista Alberti, Batı'ya *perspektiften*

görme'yi öğretiyorlardı.

Bu nedenle ABD'de Batı'ya hücumun *the ever changing skyline*'ı, o sürekli değişen ufuk çizgisi, İtalyan Rönesansı'nın ufuk çizgisidir, *kaçış noktasıdır. Perspectiva* kelimesinin, tam olarak *bir şeyin içinden öteyi görmek* anlamına gelen bu kelimenin işaret ettiği şey budur. Amerikan ütopyasının asıl kahramanı kovboy ya da asker değil, öncüdür, *bedenini bakışının ulaştığı yere taşıyan pathfinder*'dır[3] — iz sürücüdür, izcidir.

Bu öncü, mekânı "insanlığın göçler tarihinde nadir rastlanan bir açgözlülükle" mideye indirmeden önce, gözleriyle yiyip yutmuştur. Amerika'da *her şey bakışın açgözlülüğüyle başlar ve biter.*

Tarihçi Frederick J. Turner 1894'te şöyle yazıyordu: "Amerikan gelişmesi sınır boyunun sürekli olarak değişmesiyle beslenen daimi bir yeniden başlama hali oldu. Bu sürekli yeniden doğuş, Amerikan hayatının bu akışkanlığı Amerikan karakterinin temel güçlerini sağlayan şeydir. ... *sınır, etkili bir Amerikalılaştırmanın en hızlı çizgisidir* ... çöl koloninin efendisidir." Biz eski Avrupalılar bugün bile kendi coğrafi konumunun herhangi bir sürekli stratejik değerini reddeden bir devletin *barış ve huzur içinde* olabilmesini, insansız bir ufuk çizgisine doğru tüm gücüyle yol alan ve bir dizi sanal güzergâhtan oluşan bir ulusun varolmasını tasavvur etmekte zorlanırız.

Başlangıçtan bugüne Amerikan devletinin sınırları sabit olmamıştır, çünkü bu sınırlar siyasi değil astronomiktir: Avrupa'dan yola çıkan filoların Batı'ya, Japonya ve Çin'e uzanan yolda Yeni Dünya'yı keşfetmelerinin nedeni dünyanın yuvarlak olmasıdır.

3. Bu deyiş "yapay tırmanış"ın mucitlerinden biri olan Gaston Rébuffat'ya ait.

Yine dünyanın yuvarlak olması nedeniyledir ki öncülerin *sürekli değişen ufuk çizgisi*'ne hiçbir zaman ulaşılamaz, kendisine doğru ilerledikçe bu çizgi elden kaçar ve geriler... Bu çizgi yalnızca bir yemdir, sönüp giden bir optik yanılsamadır, bir görünüm değil bir *görünüm-ötesidir.*

Hiçbir yerde ve her yerde, burada ve başka yerde, ne içeride ne de dışarıda: ABD o döneme kadar adı olmayan bir şeydi, antik kolonilerin ötesiydi, *off shore*, kıyı ötesi, bir ulustu. Amerika'nın eski diyasporalarla veya bozkırda hızla yol alırken geri dönüş yolunu bulabilmek için çevresini gözlemleyen eski çağlar göçebesinin göçleriyle hiçbir gerçek ilişkisi yoktur. Amerika geri dönüşsüzlüğün ve tek yönlü gidişin ülkesidir; özgürlük, ilerleme ve modernlik fikirlerine bağlı bitişsiz bir yarışın tekinsiz bir karışımıdır.

Turner ünlü analizini sonuçlandırırken yine de şu gerçeğe değinmek zorunda kalmıştı: "Amerika'nın keşfinden 500 yıl sonra bugün Batı'daki sınıra varılmıştır. Bizler bugün tarihimizin ilk bölümünün sonuna doğru yol alıyoruz."

Böylece ABD tarihinin fütürist perspektifi sona eriyor, bu perspektif kıtanın sınırında, Pasifik'in ufuk çizgisinde durmuşa benziyordu.

İşte bu nedenle, Bill Clinton'un ilk konuşmasında bahsettiği *Amerikan yüzyılının* eşiğinde, ABD açlığını doyuramamış bir haldeydi. Bu açlık arazi açlığı değil güzergâh açlığıdır, hareket oburluğunun ortaya konmasıdır, Amerikalı olmayı sürdürmek için hareket etmeyi sürdürmektir.

■

Geçenlerde bir gün Francis Ford Coppola'ya kötü Amerikan sinemasının her şeye rağmen neden tüm dünyada insanları hayal etmeye sürükleyebildiği soruldu. İtalyan-Amerikalı film

yönetmeninin yanıtı şu oldu: "İnsanları hayal kurmaya sevkeden şey filmler değil, kendisi büyük bir Hollywood haline gelen Amerika'dır."

Nitekim öyle filmler vardır ki insan bu filmleri üç boyutlu zannettiği için filmlerin içine girme ihtiyacı hisseder...

Bundan önce Lumière Kardeşler dünyanın dört köşesine sinemacı-muhabirler yollayarak daha 19. yüzyılın son yıllarında sinemanın insanın görme yetisinin bir ikamesi olduğunu, retinaya düşen imgelerin yarattığı yanılsama sayesinde ZAMAN ile oynamanın yanında gerçek MEKÂN'ın mesafeleri ve boyutları ile de oynadığını herkese göstermişlerdi. Sinema gerçekten de siz hareket etmeseniz de bakışınızı hareketlendirebilen YENİ BİR ENERJİ'ydi.

Napoléon Bonaparte "Önce gözlere hitap etmelidir," diyordu. Amerika'nın sözde demokrasisinin itici gücü olan *sürekli değişen ufuk çizgisi*'nin arızalandığı şu dönemde, *perspectiva*'ya tâbi olan Amerika'nın —Amerika için "durmak ölmek demektir"— bu *sahte hareket* tekniğinden ne gibi kazançlar sağlayacağı ortadadır.

Başkan William McKinley bu durumu daha görevine başlarken ortaya koymuştu: "Amerikan halkı geriye gitmek istemiyor!"

Çözüm kendi kendine çıkacaktır ortaya bu durumda: yalana karşı yalan, yanılsamaya karşı yanılsama, motora karşı motor. Neden olmasın ki?

Eğer kendisine doğru gidilecek bir ufuk yoksa artık, sahte ufuklar, *ikame ufukları* icat edilecektir.

Amerikan halkı tatmin olacak, geriye gitmeyecek, öteye doğru hareket etmeyi sürdürecektir.

Yine McKinley, "Amerikan halkının beni seçmesinin nedeni sınai bir ulus olmak istemesidir," diyordu.

"Amerikan tarihinin ikinci bölümü" yalnızca kıtanın Do-

ğu kesiminde, üretim hattı üzerinde çalışmanın 1914 civarında Ford fabrikalarında ilk defa kullanıldığı Detroit'te, makina fabrikalarında değil, kıtanın Batı'sında da başladı. Soyadı Wilcox olan bir zat 1903 yılında Kaliforniya eyaletinde 700 kişinin yaşadığı bir bölgeyi HOLLYWOOD adıyla kaydettirdi. Bu yerleşime Hollywood adını veren bayan Wilcox, bunun nedeninin "çobanpüskülünün (*holly*) uğurlu gelmesi" olduğunu söylüyordu.

Amerikan ulusu Los Angeles'ın bu merkezden uzak mahallesinde bitimsiz yarışını, geri dönüşşüz yolculuğunu başka araçlarla devam ettirecekti: westernler, *trail-movies*, *road-movies*, güldürüler, müzikaller. Yakın zamanda çekilen *Speed* (Hız) adlı seri filmlere kadar uzanan bu liste, bütün bu hızlanım sineması "hakiki bir Amerikanlaşma'ya" mümkün olabilecek en büyük hızı kazandıracaktı.

O dönemde Sovyet sinemasından farklı olarak Amerikan sinemasının devletleştirilmesi söz konusu olmadıysa da, bu durum Hollywood'un yüksek bir siyasal ve ideolojik gözetim altında yaşadığı gerçeğini değiştirmez: 20'li yılların sansür kralı Will Hays, William Randolph Hearst'ün her şeye kadir basını, yüksek rütbeli polis görevlileri, ordunun etkili mensupları, sivil kuruluşlar ve dini gruplar, son olarak da 50'li yılların tekinsiz havası, McCarthycilik'in kara yılları.

1936'da Blaise Cendrars çeşitli çabalardan sonra Amerikan endüstriyel sinemasının bir kaleyi andıran stüdyolarına sızmayı başardığında ülkenin geri kalanında olduğu gibi orada da bir *aldatmanın* sürdüğünü sezinlemişti: "Ne güzel şaka!" diye yazar Cendrars, "burada, bu demokraside kimi aldatmaya çalışıyorlar ki, egemenliği elinde bulunduran halkı değilse kimi?"

■

Bireyciliği üreten, "karmaşık toplumları ortadan kaldıran ve ailelerin (hayatta kalmayı başaran grupların) lehine bir *anti-sosyallik* doğrultusunda gelişen" bir "sınır etkisi"nden söz eden Turner'ın analizini kabul edecek olursak, bu "Amerikan yüzyıl sonu" döneminde gördüğümüz toplumsal çöküşü, genelleşmiş siyasal yıkımı da *sahte sınır etkilerini* aşırı doz raddesinde çoğaltan endüstriyel sinema yaratmış demektir.

Yirmili yılların Hollywood'u ile başlayan şey aslında sanayi sonrası dönemdi, dünyanın gerçeksizleşmesi felaketiydi. Dönemin yönetenleri açısından Batı'ya doğru hücum belirsiz bir Western'den, göz yanılsamasından ibaret bir sınırdan ibaretken, bu optik yanılsama tarafından istismar edilen göçmenler Pasifik'e doğru kitlesel olarak akmayı sürdürüyorlardı.

Öyle ki 1930'lu yılların başında Kaliforniya eyaleti bu insan selinin altında boğulmamak için kendini Birlik'ten yalıtmak durumunda kaldı. Eyaletin çevresi *blockade* denilen bir kapama sistemiyle çevrildi, üç polis tümeni artık iç sınırlar haline gelmiş olan Oregon, Arizona ve Montana sınırlarını gözetmekle görevlendirildi. "Amerikalı işsizlerin ekmeğini yemeğe gelen" Meksikalılar'a yönelik devasa tasfiyeleri ve sert sınırdışıları da unutmamak gerekir. Yerliler, işsizler, farklı ırklardan insanlar, yalnız kadınlar, terk edilmiş çocuklar, hastalar, hastalık taşıyan kimseler çöldeki kamplara atılarak acımasızca bastırıldı ve yalıtıldı, bu süreçte tıbbi uygulamalar ile toplumsal ve ırksal düşünceler iç içe geçti.

O dönem öyle büyük ve şanlı bir dönemdir ki, Wall Street'in 1929'daki çöküşünün ardından Amerikan halkının yüzde ellisi yoksulluk sınırına yakın bir noktaya gelmiş, nüfusun yüzde kırkı ancak asgari bir sağlık hizmetinden yararlanabilir olmuş, işsiz sayısı 18 ila 28 milyonu bulmuştu. Elbette bu

ABD'ye özgü bir başka "büyüme krizi"ydi. Ancak bu defasında ABD'liler kendileri için artık çok küçük hale gelen dünyayı da bu krize sürüklemişlerdi.

Nihayet krizin ardından bir teknokratlar hükümeti, Franklin Delano Roosevelt'in New Deal politikası geldi. Roosevelt'e "yeni Musa" deniliyordu, çünkü Roosevelt "halkını yoksulluğun çölünden kurtarmıştı"... Elbette bu kurtarma ancak Roosevelt'in 1943'te Casablanca toplantısında ABD'yi yeni bir *bütüncül savaş*'a sürüklemesine kadar sürebildi.

■

Berlusconi, akıllardan kolayca çıkmayacak İtalyan usulü seçim kampanyasında *"Televizyonu sevmeyen Amerika'yı da sevmiyordur!"* diye iddia etmişti. Geçmişte bu ifade sinemadan hoşlanmayanlar için kullanılabilirdi. Bugün ise aynı ifade Internetten veya geleceğin enformasyon otoyollarından hoşlanmayanlar, tekno-kültürün metafizikçilerinin hezeyanlarına *körlemesine* inanmayı doğru bulmayanlar için söylenmektedir.

Batı Yakası'nın gurularından biri bize şöyle seslenmektedir: "Siber döneme girerken halkın bir bölümünün kendi kaderiyle başbaşa bırakılacağı doğrudur ama *tekno bizim kaderimizdir.* Yüksek teknolojili aletlerin bugün bize tanıdıkları özgürlük onların potansiyeline EVET diyebilmektir."

Öte yandan bugün karşımızda duran asıl sorun geleceği haber verilen bu "daha da Amerikan" yüzyıla HAYIR deme özgürlüğüne sahip olup olmadığımızdır. *Perspectiva*'nın ve görünüm-ötesinin Amerikası'nın altmış altı yıldan bu yana kurageldiği nihilist söyleme HAYIR deme özgürlüğüne sahip olup olmadığımızdır... "Siber yeni bir kıtadır, Siber fazladan bir gerçekliktir, Siber bireylerden oluşan bir toplumu yansıtmak

zorundadır, Siber evrenseldir, bir sorumlusu ve başı yoktur."[4]

Bu arada Bill Gates satın aldığı *Codex*'i büyük bir mutlulukla Paris'teki Luxembourg Müzesi'nde sergiliyordu. Vinci' nin meşhur *gelecek tasavvurları* arasında dünyanın sonunun su baskınlarıyla gelişini gösteren bir betimleme vardır. İtalyan usta belki de bir parça yanılmıştı. Dünyanın sonu su baskınlarıyla değil, ses ve görüntü dalgalarıyla gelecektir belki de.

4. Bu sözler 1996-97'de Cannes'da düzenlenen Salon du Milia toplantılarındaki konuşmacıların sözlerinden, özellikle de Electronic Frontier Foundation'ın yöneticisi John Perry Barlow'un söylediklerinden alınmıştır.

IV

Klonlanan koyun Dolly'den sonra yakında klonlanan insanlarla da karşılaşacak mıyız? Bu durumun kısa zaman içinde gerçekleştirilebileceği düşünülürse bu soruya neden olmasın diye yanıt verilebilir. Nitekim yüzlerce erkek ve kadın meşhur doktor Wilmut'tan sevdikleri bir insanın *tıpkı kopyasını* veya *çiftini* yapmasını talep etmektedirler.

Öyle görünüyor ki çağımızda kamuoyunun önemli bir bölümü tarafından insan klonlama, geçen yüzyılda bir fotoğrafçıya gidip fotoğraf çektirmek kadar basit bir işlem gibi algılanmaktadır. Veya, 1895'ten sonra bir bilet satın alıp ekranda Lumière Kardeşler'in bebeğin önündeki lapayı yemesini gösteren filmini seyretmek kadar basit bir şey.[5]

Merakın taşkınlaşması, gözlerin doyumsuzluğu, bakışın düzensizleşmesi düşünülürse, 20. yüzyılın iddia edilenin aksine "imgenin" yüzyılı değil optiğin, özellikle de *optik yanılsamanın* yüzyılı olduğu ortadadır. Nitekim daha 1914 öncesinde başlayan propagandanın (reklamcılığın) zorunlulukları, daha sonra da uzun Soğuk Savaş ve nükleer caydırma dönemindeki güvenlik ve bilgilenme gereklilikleri bizleri endüstriyel optiğin yarattığı dayanılmaz bir afallamanın içine sürüklemişlerdir.

5. Louis Lumière taşınabilir kamerasını –bu kameranın ağırlığı beş kilodan biraz fazlaydı ve patenti 13 Şubat 1895 tarihinde alınmıştı– amatör bir fotoğrafçı gibi, özellikle de yakını olan insanları filme almakta kullanıyordu. Asıl amacı kendi deyişiyle, *hayatı yeniden üretmekti.*

Bu yeni optik-elektronik, hem gerçek zamanda "böbrekleri ve yürekleri" araştıran tıbbi bir uzaktan teşhisi, hem de sokağımızın köşesinden başlayıp gezegenin tümüne yayılan küresel bir uzaktan denetimi içermektedir. Şu açıktır ki gelecekte bir Siber Sirk çıkacaktır ortaya.

Kafka "Sinema göze üniforma giydirir," demişti. Öyleyse, her şeyi bilen ve her şeyi gören bir optik malzeme tarafından yarım yüzyıldan bu yana sürdürülen bu *diktatörlüğe* ne demeli? Üstelik bu optik malzeme tıpkı herhangi bir totaliter rejim gibi, bizleri birey olduğumuzu unutmaya teşvik etmektedir.

Bireysel özgürlükleri koruma iddiasında olan günümüz yasalarına göre bizler bedenlerimizin sahipleriyiz ve aynı zamanda bu bedenin *imgesine* de sahibiz. Ancak içinde bulunduğumuz kalabalık görsel-işitsel ortam bizi öyle bir hale getirdi ki uzun zamandır bedenimizin bu çeşitli görüntüleriyle ilgilenmiyoruz. Bu görüntüler bilinmeyen kurmay heyetleri —asker ve polis ama aynı zamanda reklamcılık, vb.— tarafından elimizden alınıyor, başka şeye dönüştürülüyor, araştırılıyor, bizim rızamız olmadan manipüle ediliyor. Adı geçen kurmay heyetleri bizim *optik klonlarımızı* ele geçirmek için gizli bir savaş veriyorlar; savaştaki amaçları da bu modern beden kalıntılarını ele geçirip onları kısa vadede kendi sanal dünyalarının, göçebe oyunlarının aktörleri haline getirmek.

Bilimkurgu, toplumsal kurgu, siyasal kurgu... Farklı rollere dayalı oyunlar, paralel stratejiler, gelecekteki bir siberuzayın henüz farklı ve ayrık duran parçaları... Öyle bir siberuzaydır ki bu, orada şu söz neredeyse bir kuraldır: "Gelecekte, bugün fiziksel evren içinde sahip olduğumuz bedene benzer bir bedene ihtiyaç duyulmayacak. Tek ve hareketsiz bir bedene koşullanmışlığın yerini *birbiriyle değiştirilebilir* bedenler kavramı alacak."[6]

Mart 1996'da İngiltere'de görülen *deli dana* olayından, genleriyle oynanmış besinlerden ve hayvan klonlamalardan, bütün bu karışıklıklardan sonra yeni ve geniş bir pazarlama kampanyası başlatan çokuluslu *food power* —yiyecek gücü— şirketleri, bu anlamda, durumdan haberdar olmasa da durum tarafından elde edilmiş insanlardan oluşan bir kamuoyuyla karşılaşmaya hazır olmalıdırlar.

Önümüzde duran küresel kriz yıllarında, kendini neşeli bir *lust am untergang*'a, karanlık heveslere kaptırmış bir fiziksel dünyada, insanın evrimi, hayvanlarla yapılan deneylerin keşif sürecine giderek daha da fazla bağımlı olacaktır.

Canlıların henüz hayattayken kesilip biçilmeleri, teşrih edilmeleri bu işin buraya geleceğini önceden haber vermişti zaten. Artık canlılardan ziyade, Antonin Artaud'nun deyişiyle, *canlı canlı ölmeye mahkûm edilmiş canlılar* söz konusu olacaktır.

■

Yaşlı bir Japon dostum geçenlerde bana şöyle dedi: "Amerikalıları bağışlayamamamın nedeni Hiroşima'nın yalnızca bir savaş eylemi değil, bir deney olması."

Bugün, Doğu/Batı nükleer caydırma sürecinin sona ermesinin, 20. yüzyıl başındaki toplumsal deneylerin ortadan kalkmasının ardından, kaygı duyulması gereken şey şudur: gezegenimizin üzerine çöken küresel ekonomik savaşın da deneysel, hatta biyo-deneysel bir hal alması.

Dolayısıyla Dolly bir yenilik değildir, hatta bir olay bile değildir. Dolly kelimenin tam anlamıyla bir *klon*, yani bitkiler-

6. Howard Rheingold, *La réalité virtuelle*, Paris: Dunod, 1993, s. 205.

de görülen *dip filizi* gibidir. Bir geleceği olup olmamasından önce bir geçmişi vardır, deyim yerindeyse "kabarık bir sicili" vardır ve bütün bunların bizleri kaygıya sevk etmesi gerekir. Bu kabarık geçmiş sınai olmaktan ziyade askeri-sınai olan bizim toplumumuzun geçmişidir. Bu çerçevede bilimin ileriye yönelik çalışmaları ile suç, tüm suçlar yakın şekilde birbirine bağlanmış, birbirini sürükleyerek birlikte ilerlemiştir.

Genelde söylenen şey *haklı savaşların olabileceği ama masum ordunun olmadığıdır*. Aynı şey savaş için olduğu kadar bilim için de geçerlidir. Artık gerçekten masum olan bir bilim yoktur.

Uzun bir süre boyunca bir yerlerde "tarihin mahkemesi" diye bir şey olduğuna inanılmasının nedeni kuşkusuz tarihimizin hayli kötü bir geçmişe sahip olmasıdır... Bugün ise bizleri rahatlatmak amacıyla uluslararası ölçekte bir *deney adaleti* tesis edilmesi için uğraş sarfediliyor. Bu yeni adaletin görevi artık pek fazla itibarlı olmayan bir *deneysel bilim*'in istismarlarını ve aşırılıklarını kamuoyu önünde iyi kötü idare etmek, bir ekonomik suç haline gelen uygulamalı bilime bir parça vicdan ve bilinç katmak...

Ancak şundan emin olalım ki, üyeleri arasında bilimsel ve teknik uzmanlar, tek tük "ahlak" temsilcileri ve bir zamandan beri de büyük tröstlerin temsilcilerinin dahil olduğu bu yeni, derme çatma mahkemelere başvurularak insan klonlama meşrulaştırılabilir, aldanmış veya gözünü kâr hırsı bürümüş bir kamuoyu nezdinde insan klonlama yasal hale getirilebilir.

Bu mahkemelerde bulunan meşhur *âkil adamlar* arasından bir bölümü insan klonlamanın biyomedikal uygulamalarının yararlarını öne sürmeye çoktan başladılar bile. Hatta bu bilimsel gelecek sözcüleri, biraz daha cesur davranarak, insan klonlamayı sınai ölçekte bir *onarım aracı* haline getirebi-

lirler. Klonlamayı hâlâ mümkün olan büyük bir nükleer felaket veya soykırım gibi durumlarda yararlanılacak bir alt-proletarya yaratmak için kullanmayı bile savunabilirler.

Böyle bir *onarım* bugün *etik değer* demeyi sürdürdüğümüz şeye benzer bir değer yargısına sahip midir? En azından, Hipokrat yemininin birinci maddesiyle, *primum non nocere* (öncelikle zarar vermemek) deyişiyle uzaktan yakından bir ilişkisi var mıdır?.. Yoksa bu kılık değiştirmiş bir vahşilik midir, *ölümü öldüren ölüm* müdür?

UNESCO'nun Hiroşima ve Auschwitz'in (bu iki deney alanının) yıkıntılarını "tarihsel anıt" olarak sınıflandırma kararı aldığı şu günlerde, savaşın dehşetinin ardından gelen şüpheli bir barışın yanlışlarını ve hatalarını kabullenmek mi düşüyor bizlere?

Günümüzden kısa bir süre sonra insan klonlarının sanayi tarafından aşırı ölçülerde imal edilip pazarlandığını düşünebiliyor muyuz? Bir başka biz olan bu klonları kimse görmesin, çığlıklarını kimse duymasın diye onların yasak bölgelerin ortasındaki deneysel çiftliklerin dikenli telleri arkasına kapatıldıklarını, tıpkı hayvanlar gibi *canlı canlı ölmeye* mahkûm edildiklerini hayal edebiliyor muyuz?

Öte yandan, şu da mümkün. Belki de yukarıda bahsettiğimiz bu karmaşık teknikler geçicidir, belki de bu teknikler yatırımcılara pek masraflı gelecek ileride. Bu durum sayesinde de eski askerlik ve hapishane yöntemlerine, askerin ve mahkûmun birer birey gibi değil, Clausewitz'in sözleriyle, "tıpkı diğer madenler gibi kullanılması gereken bir maden", bir *son madde* olarak kullanıldığı askerlik ve hapishane yöntemlerine geri dönülecek... Eskinin ulusal ordularının yeni bilimsel savaş uzmanlarının lehine ortadan kalktıkları düşünülürse bu ihtimal o kadar da mantıksız gelmiyor insana.

Neden olmasın ki?

Öyle zamanlar yaşanıyor ki İngilizler eski kölecilik günlerine geri dönerek gemileri, ambarları satışı asla yasal olmayan bir metayla doldurulmuş gemileri, hapishane olarak kullanmaya başlıyorlar; yaşadığımız post-askeri-sınai çağda, eskinin askeri zafer anlayışının giderek kaybolduğu bu çağda, zorla göç ettirilen insanlar ve göçmen toplulukları nezdindeki uygulamalar giderek sertleşiyor.

Fiziksel dünya artık bozguna uğramış bir ordu, büyük bir dağılma ve bozulma manzarası arz ediyor. Karar vermeleri gereken kurmaylar ortada yoklar, yine de hiç kimsenin dikkate almadığı talimatlar, sorumsuz emirler yağdırmayı sürdürüyorlar.

Sözde bireycilik, liberal hedonizm artık yalnızca "her koyun kendi bacağından asılır," anlamına geliyor. Her şeyden vazgeçildiği, haksızlıkların çığ gibi arttığı ve yasaklamaların paramparça olduğu bir çağda canını sevenin kaçması gerektiği anlamına geliyor bu.

Bütün bunlar, kendisinin mutlak olarak şizofren olduğunu ilan eden, canlıların nihai olarak sanallaştırılmalarını savunan bir bilimsel geleceğe beyaz bir sayfa, hayal edilen bir memleket, seçilmiş bir toprak sunuyor: "İnsanlık, insanın elinden dokunulabilen ve görülebilen her şey alındıktan sonra geriye kalan şeydir."[7]

■

Her tür manevi hayatta kalma umudunun ortadan kalkmasıyla birlikte canlıların büyük regresyonu başlamıştır. Çağımız

7. Bu sözler Mart 1997'de bir Fransız genetikçisi tarafından söylenmiştir. Tıp dalında Nobel de kazanmış olan bu kişi üstelik bir Etik Komite üyesidir.

kendisinden sonra gelecek canlıları üretmeyi açıkça reddetmekte, türlerin evriminin herkesçe bilinen mantığı mutlak şekilde tersine dönmekte, bu zincirin en güçlü halkası (insan?) kendi isteğiyle ilk hücrenin, dünyada hayat kıvılcımlarının ilk olarak belirdiği yerin yakınlarına geri dönmekte ve oraya yerleşmektedir.

Ortada "doğal yollar"ın dışında gelişmiş bir muhafazakârlık, *canlı malzeme*'ye yönelik bir *aşırı-muhafazakârlık* var. Bu muhafazakârlık geçtiğimiz elli yıllık nükleer caydırma döneminde, bu inanılmaz dönemde zihinlere yerleşmiş, tüm kültürlerin içine sızarak orada gelişmiştir. Nükleer caydırma dönemi hepimizi bekleyiş içindeki rehinelere, ölü-canlı insan topluluklarına dönüştürmüştür.

Sanal hayatta kalmadan genlerin dondurularak saklanmasına, kozalama modasından Doktor Moody'nin NDE'sine (*Near Death Experience* — ölüm eşiği deneyimi), kıyametçi tarikatlerden sözde-bilimsel ve teknolojik tarikatlere uzanan bir dizi şey... Sanal protezlerin ve nano-makinaların sergiledikleri beceriler, insan organizmasına mekaniğin değiştirilebilir parçalarının standart değiştirme mantığını uygulayan *in vitro* ve *in vivo* biyokültürler, yeni insan-ötesi canlıların birbirinden farksızlığı, nihayet yaşama acısının nihai olarak bastırılması. Yaşama acısının bastırılması söz konusu, çünkü klonlanan bedenlerin başka bedenlerin yerini alması sayesinde insanlar *artık var olmamalarına rağmen hayatta kalma umudunu* besleyebilirler bundan böyle...

Bu durum biraz da fotoğrafın enstantanesine, Lumière Kardeşler'in çektikleri filmlere benziyor. Hani, çok zaman önce yaşlılıktan ölmüş olmasına rağmen geçen yüzyılın başından bugüne kadar lapasını aynı iştahla yemeye devam eden bebeğin göründüğü şu filmde olduğu gibi.

V

Agatha Christie "Savaş yılları hakiki yıllar gibi değildi. Gerçekliğin ortadan kalktığı bir karabasanın parçasıydılar," diye yazmıştı.

Bugün ise dünyanın gerçekliğini öldürmek için artık savaşa gerek duyulmadığını söylüyoruz.

Araba kazaları, raydan çıkan trenler, patlamalar, parçalanmalar, hava ve çevre kirliliği, sera etkisi, zehirli yağmurlar... Minamata, Çernobil, Seveso, vb. Nükleer caydırmanın hüküm sürdüğü dönemde yeni karabasanlarımıza iyi kötü alıştık. Gezegenimizin can çekişmesi, özellikle de canlı televizyon yayınları sayesinde, bizler için diğer sıcak haberler arasında bir sıcak haber kadar tanıdık, bildik bir görünüm aldı. Bu sayede yüksek bir *sideration soft* —hafif şaşkınlık— düzeyine ulaştık. Yaptığımız tek şey darbeleri saymak; bilimsel hovardalıklarımızın, teknik ve sınai hatalarımızın şanssız kurbanlarının dökümünü yapmaktı.

Meğer tüm bunlar hiçbir şey değilmiş, fiziksel dünyanın gerçeksizleştirilmesi konusunda bir sonraki evreye çok çabuk geçecekmişiz. O noktaya kadar daha aykırı zararlarla, daha mahrem kazalarla ilgilenmeyi inatla reddetmiştik. Bu kazaların ve zararların nedeni teknik yeniliklerimizin çarpıcı başarısızlıkları değil, bu yeniliklerin performansları ve rekorlarıydı. Bu kritik dönem boyunca iletişim ve temsil alanlarında elde edilen müthiş teknolojik zaferlerdi.

Psikanaliz problemleri çözmez, onların yerlerini değiştirmekle yetinir, diye bir söz vardır... Aynı şey teknik ve sınai

ilerleme için de söylenebilir.

Örneğin, meşhur *Gutenberg Galaksisi** okumayı herkesin ulaşabileceği bir şey haline getirdiğini iddia ederken, aslında aynı zamanda kitlesel olarak *sağır-dilsiz* halklar üretiyordu.

Nitekim, yalnız ve dolayısıyla sessiz okumayı yaygınlaştıran sınai tipografi, elyazmalarının az bulunması nedeniyle gerek duyulan sesli (kamusal, çoksesli...) okumanın gerektirdiği söz ve duyu kullanımını aldı toplulukların elinden.

Böylece matbaa dilin fakirleşmesini dayatıyor, dil yalnızca *toplumsal yüzeyini* (temel söz ustalığını) değil, *mekânsal yüzeyini* de (güçlü vurgular, prozodi...) kaybediyordu. Bu popüler poetika kısa zamanda zayıflamaya başlayacak, nefessiz kalarak kendi kendine ölüp gidecek; akademizmin, reklamların ve propagandaların teksesli söylemleri içinde yok olacaktı...

Teknoloji ve sanayinin algılama kapasitelerimizi düşüncesizce harcamasının yol açtığı duyusal mahrumiyetlerin listesini çıkarmaya devam edecek olursak, bu listeye elektrik perisinin gönüllü kurbanlarını, fotoğraf enstantanesinin kurbanlarını, sinemanın yarattığı optik yanılsamanın kurbanlarını ekleyebiliriz. Bu çeşitli temsil araçları gözü bozuk insan sayısını, Walter Benjamin'in deyişiyle, *imgenin okuma yazma bilmeyen topluluklarını* yaratmıştır.

Biyolog Jean Rostand radyonun "bizi belki daha aptal yapmadığını, ama en azından aptallığı daha sesli bir hale getirdiğini," söylüyordu... Zamanla walkman ile birlikte sağırlaşma, televizyon ile birlikte körleşme, Ray Bradbury'nin

* Marshall McLuhan'ın *Gutenberg Galaxy* adlı yapıtı kastediliyor. Yapıtta McLuhan matbaanın icadının okuyuculardan oluşan tek bir dünya yarattığından söz eder. (ç.n.)

sözleriyle, "ayrıntı ve rengin yoğunlaşması, artık kelimelerin yerini alan şu imge bombardımanı" çıkacaktı ortaya.

Kafka şöyle diyordu: "Kitleler acele ediyor, koşuyor, yaşadıkları çağın içinden tırısa kalkarak geçiyorlar. İlerlediklerini düşünüyorlar ama aslında oldukları yerde yürümekten, boşluğa düşmekten başka hiçbir şey yapmıyorlar."

Hızlı iletişim araçlarının yarattığı rahatsızlığın —*cinétose* denilen, bizleri geçici olarak motorlu engellilere, bakan insan/yolculara dönüştüren rahatsızlığın— hemen ardından *anlık iletimler rahatsızlığı* geldi. Multimedya ağları bağımlıları, Internet cankileri, web-kolikler ve diğer siberpunklar IAD (*Internet Addiction Disorder* — Internete Bağımlılık Bozukluğu) hastalığının pençesine düştüler. Hafızaları bir gereksiz eşyalar toplamına, her yerden akıp gelen imgelerle dolu bir yığına; kullanılmış, dikkatsizce bir araya getirilmiş, kötü durumda simgelerle dolu bir yığına dönüştü.

Daha anaokulundan itibaren ekran karşısına mıhlanan küçükler ise daha bu yaşta bağlantısız bir etkinliğe yol açan, hiperkinetik sorunlar yaratan beyinsel işleyiş bozukluklarına, vahim dikkat bozukluklarına, kontrol edilemeyen, ani hareket boşalımlarına maruz kalmaya başladılar.

Bu arada, bilgi otoyollarına girişin sıradanlaşmasıyla birlikte bu yolculuğu kendi odalarında, tek başlarına yapan yolcuların sayısı da arttı. Sessiz okurun uzaktan torunları olan bu yolcular tekniğin son birkaç yüzyılı boyunca ortaya çıkan iletişim bozukluklarının tümünün ceremesini tek başlarına çekeceklerdir.

Bu alanda *ilerleme* bizlere tıpkı otopsi yapan bir doktor gibi muamele eder. Önce, sanki arkadan gelecek kaba müdahalelerin öncülüymüşcesine, otopsi yapılacak vücudun bütün deliklerini tıkar. Bireylere dokunmakla kalmaz, onların içine girer. Her birimizde zararlı (görsel, toplumsal, psikomotor,

duyusal, düşünsel, cinsel) bozukluklar toplar, biriktirir, yoğunlaştırır. İlerleme, bütün bu rahatsızlıkları ve onların kendilerine özgü zararlar yığınını her bir yenilik adımında gerçekleştirir.

Bu durumdan en ufak bir şüphe duymadan korkulu bir akrabalığın mirasçıları ve torunları haline gelmiş bulunuyoruz. Artık genler, sperm ve kan tarafından değil, *adı konulamayan bir teknik bulaşma* tarafından aktarılan kalıtsal bozuklukların mahkûmlarıyız.

"Davranışsal özgürlük" kaybı nedeniyle tekniğe yönelik tüm eleştiriler neredeyse tamamen ortadan kalktı. Bilincinde olmaksızın önce saf teknolojiden tekno-kültüre, daha sonra da *totaliter bir tekno-kült*'e kaydık. Bu çerçevede herkes bir şeyin tuzağındadır. Bir toplumun, onun kurallarının, ahlaki, toplumsal veya kültürel yasaklarının tuzağında değil, ilerlemenin yüzyıllarının bizi dönüştürdüğü şeyin, *kendi bedenimizin* tuzağındayızdır.

■

Savaş sakatları, trafik ya da iş kazası kurbanları, terörizm kurbanları, tek bir darbe ile kollarını, bacaklarını, hareket kabiliyetlerini, görme duyularını, konuşma yetilerini, erkekliklerini kaybedenler aynı zamanda unutmaya ve hafıza kaybına kurban düşmektedirler.

Bir yandan, kendilerini kaba bir şekilde her türlü değerden mahrum bırakan kazanın dayanılmaz görüntülerini bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde bastırmaktadırlar. Diğer yandan uyku veya yarı-uyku halindeyken akıllarına yeni görüntüler düşmekte, bu görüntüler sanki yaşadıkları hareket ve duyu mahrumiyetinin telafisi olmaktadır: Yerçekimsiz dünyalarda artık yürümesi mümkün olmayan kimse bacaklarını

tekrar kazanmakta, doğaüstü bir hızla dolaşmaktadır. Artık kucaklaması mümkün olmayan kişi kollarının tüm gücüyle kucaklamakta, artık ışığı göremeyen kişi büyülenmiş gözlerle ışığı içmektedir... Kuşkusuz koşullarını ve hakiki sebeplerini uzun zamandır unutmaya çalıştığımız *teknolojik ototomi*'nin, *refleks halindeki oto-mütilasyonların* mekanizması da aynıdır.

Giderek doğal duyu organlarımızın, duyusallığımızın kullanımından mahrum kaldığımız için tıpkı engelli bir kişi gibi kozmik bir ölçüsüzlük arıyoruz. Eski "hayvan bedenimizin" varlık bulamayacağı, insan ile teknoloji arasındaki mutlak birleşmenin gerçekleşeceği fantastik dünyalar ve değişik modlar peşinde koşuyoruz.

"Optik tarayıcı gözlerinden, uyuşturucu sancılarından, dolaşan dillerden, tekno kol ve bacaklardan, siber kulaklardan, algısız cinsel organlardan, bedensiz diğer organlardan oluşmuş bir yığın..." ABD'li düşünür Kroker bu temalardan bahseden edebiyatı "ölümün kesinliğini görmezden gelmek isteyen bir sahtekârlık" olarak değerlendirir: "Fiziksel dünyanın dağıldığı, kozmosun bilgisayara tıkılıp kaldığı bir söylemin en fazla kullandığı temalardan birinin *sibernetik ebedilik* olması tesadüf değildir."

Burada diğer aşırı durumlardan söz eden Doktor Touzeau'ya kulak verelim: "Anoreksi, dilsizlik, zararlı madde bağımlılığı, ayrıca riskli davranışlar (aşırı hız, kasksız motosiklet kullanma) gibi suikast girişimini andıran davranışlar aracılığıyla birey kendi güçsüzlüğüne hâkim olmaya çalışır. Bu şiddetli sınır durumların arka planında bildik iktidar fantazması vardır; kaderine hâkim olma, *kendini tam olarak gerçekleştirme* fantazması vardır."

26 Eylül 1996'da *bilgisayar destekli intihar*'ı programlayan ilk kişi olan Avustralyalı Bob Dent'ten bu yana basit bir

klavye kullanımının bile riskli bir davranış haline gelebileceğini biliyoruz.

■

İntihar edeceklerini olay tarihi olan 25 Mart'tan haftalar önce Internetten ilan eden *Heaven's Gate* adlı siber-tarikatin toplu intiharı, merhametle karşılanmak şöyle dursun, multimedyaların koşulsuz savunucuları tarafından kişisel bir hakaret addedildi. Bu savunucular teknik olarak bilgili, üniversitelerde görev yapmış insanların böyle bir saflıkla hareket etmelerini, sanki erkekliklerini nihai olarak reddedercesine bir çocukluğa kapılıp kendi kendilerini hadım ettirmelerini kabul edemiyorlardı.

Halbuki Witold Gombrowicz bu durum konusunda endişelerini çoktan belirtmişti: "Olgunluk yoksunluğu çağdaş insanları tanımlayan en etkili koşuldur... *İnorganik hale gelmiş bir kültür* bizlerde olgunluktan yoksun bu hali kışkırtmakta ve açığa çıkarmaktadır."

Düşünsel, cinsel, duyusal, psikomotor bozukluklara yol açan gelişme süreci rahatsızlığı, çocukluklarında sıkışıp kalan bireylerin olgunluktan yoksunluğu... Bütün bunlar kalıtımsal hale gelen teknolojik kusurların mantıksal sonucu ve nihai serüveni olmasın?

Uzayda gezinen çöp tenekelerinin içindeki kozmonotlar kameralara "*the dream is alive!* — rüya gerçek oldu" diyebiliyorlarsa Internet gezginleri kendilerini neden kozmonot yerine koymasınlar ki? Neden bir masaldaki büyümüş de küçülmüş çocuklar gibi gerçek ile mecaz arasındaki alanı aşıp sanal bir cennetin yüzeyine varmasınlar ki? Hale Bopp kuyrukluyıldızının saçtığı dünyadışı ışığın bir acil çıkış ışığı olduğuna, fiziksel dünya nezdinde bir "*exit*" olduğuna neden inan-

masınlar ki? *Heaven's Gate* siber-tarikatının 39 üyesi Rancho Santa Fe'deki gösterişli villalarında kendilerinden geriye yalnızca çürümüş cesetlerini, kullanma alışkanlığını uzun zaman önce kaybetmiş oldukları bedenlerini bıraktılar.

VI

"Larry Flynt sokaklardan çekilmeyecek. Fundamentalistlerin işi tamam." Günlük gazete *Libération* aşırı sağcı ve fundamentalist kuruluş AGRIF ile Columbia Tristar Film France arasındaki davanın sonlanmasını kendine özgü tarzıyla bu şekilde haber veriyordu.

17 Şubat 1997'de Paris'te Milos Forman'ın, Reagan döneminde pornografi basını kralı olan karanlık bir mafya mensubuyla, Larry Flynt'le ilgili filminin afişleri her yerdeydi. Bir kadının iç çamaşırının lastiğine asılmış, çarmıha gerilmiş gibi duran insan figürünü görmemek imkânsızdı.

18 Şubat tarihinde Paris savcı vekili daha önce ABD'de alınmış bir karardan etkilenerek *geliş-gidiş özgürlüğü* adına bu afişlerin kaldırılmasını talep etti.

Ertesi gün ise yargıç Yves Breillat belki de içtihat oluşturmasından korktuğu bir kararı vermemek için "ayrıntılı bir ikonografik analize" girişti ve mahkeme savcının iddianamesini kaale almamaya karar verdi: Afişler duvarda kalacaktı.

Özgürlükleri ihlal suçuyla bir iddianame hazırlayan savcı ve belli estetik kriterler adına takipsizlik kararı veren yargıç bu sıradan reklam tartışmasını, giderek geleneksel mihenk taşlarını kaybeden hukuk kurumunun yanılgılarını sergileyen bir vakaya dönüştürdüler: Adı geçen afişlerin önünde herhangi bir trafik tıkanıklığı olmadığından, savcının "geliş-gidiş özgürlüğünü ihlal" deyişinden ne anladığı belli değildi. Belki de bu özgürlüğü ihlal eden savcının kendisiydi.

Bakışı yakalamak ve dikkati kendi üstüne toplamak için

tasarlanan reklam afişi tam da bu nedenle tehlikeli olarak görülür. Otoyol ve şehirlerarası büyük arterlerin kenarlarında bu afişlerin yerleştirilmesi sıkı bir düzenlemeye tâbidir.

Fransa'da 1979 tarihli bir kanunla "görsel kirlilik" diye bir kavram tanımlanmış, bu kirlilik yerleşim yerleri dışındaki reklam araçlarının yerleştirildiği yer, ışıklandırma, yoğunluk ve sayıya bağlı olarak ifade edilmiştir.

Buradaki savcının amacı yukarıdaki kısıtlamaları şehir peyzajına da uygulamak mıydı acaba?

Şehir dışında yasak olan şeyin şehirde de mi yasaklanması gerekiyordu?

Amerikan reklamcılarının kendi deyimleriyle bir *yeni dünya ekolojisi*'ne yönelik olarak çalışacaklarını düşünürsek yukarıdaki sorulara, neden olmasın ki cevabını verebiliriz. Reklamcıların planına göre dünyanın bütün büyük şehirleri birkaç saat içinde aynı afişle baştan aşağı donatılacaktır. Böylece şu zavallı dünyada yaşayan bütün şehirliler kendi isteklerine rağmen, kendilerine sunulan değil *dayatılan* şeyi görmek zorunda kalacaklardır.

Milos Forman'ın filminin afişini yalnızca dini duygulara saygısızlık veya çıplaklık nedeniyle değil, temel özgürlüklere saygısızlık nedeniyle takip eden savcı aslında bizleri dengelerin tamamen tersine döndüğü bir vakayla karşı karşıya bırakıyordu: Sözünü sakınmayan Larry Flynt, pornonun İsa'sı, ifade özgürlüğü şehidi, konformizm karşıtlığının savunucusu aslında totaliter amaçlar güden bir girişimin simgesel aracı değil miydi?

Gerçekten de, Flynt'in maceralarının öyküsünün etrafını saran —doğrudan ve dolaylı— reklam kampanyası çerçevesinde başka bir soru geliyor akla: Gecenin ve karanlığın dünyası ışığa ve aydınlığa bu kadar fazla maruz bırakıldığında kendisi olmaya devam edebilir mi? *Daha dün* sınırda *olan*

şey bugün kitlesel *olabilir mi*?

19 Şubat tarihli kusurlu mahkeme kararıyla bir kez daha görüldüğü üzere, porno pazarının karşılaştığı en büyük güçlüklerden biri bu pazara şehirde dolaşım hakkı tanınmamasıdır. Tıpkı fahişelik gibi porno da "açık saçık bir mahremiyet" alanından çıkarak kamusal mekânlara ve dolaşımın fazla olduğu yerlere yasal olarak girmekte zorlanır. Herkesin bildiği gibi kamusal mekânlar ve dolaşımın fazla olduğu yerler belli bir ahlakın ve onun yasaklarının (uyuşturucu, alkol, seks) bulabildiği son yasal sığınma noktasıdır.

Pornografinin bu alanlara girebilmesi için başka bir uluslararası trafik ile, kültür trafiği ile birleşmesi gerekir.

Nitekim yargıç Breillat da bu kanaate varmıştı. Çünkü Larry Flynt vakasının asıl püf noktası kültürel faaliyetlere tanınan *ifade özgürlüğü* ile pornografinin kaynaşması ve birbirine karışmasıydı.

Genelde "sanat ahlakdışı olamaz!" denir. Halbuki sanatın *yasadışı olamayacağını* söylemek gerekirdi.

Sanat tüm kutsal niteliklerini kaybederek, çok önce Goethe'nin bahsettiği *birbirinden ayrılmaz, üçü bir arada olan savaş, ticaret ve korsanlık* (Faust, II. Bölüm) üçgenine sıkışmıştır.

Uzun zamandan beri, "sanat meraklısı" denen kişi, savaş yağmalarının, etnik katliamların ve benzeri başka suçların (mezarların tahribi, dini yapıların parçalanması) gayri meşru ürünlerini cezalandırılma korkusu olmaksızın sergileyen müze ve galerilerde dolaşan dilsiz bir tanık haline gelmiştir.

Nitekim kültürü çokuluslu şirketlerin tüketicilere sunduğu çeşitli yan ürünlerden (oyunlar, filmler, CD'ler, seyahatler) biri gibi sunarak onu "hizmet" kategorisi içine almak isteyen Anglo-Sakson serbest ticaret anlayışı alışverişlerde ayrımcılık yapılmamasını savunurken aslında yukarıda söz ettiğimiz

durumu iyice sağlamlaştırır.

Artık hizmetlerin *görünmeyen ticareti* metaların *görünür ticaretinin* yerini almakta, hatta onunla zıtlık içine girmektedir. Bu noktada reklamcılar işlerinin artık yalnızca nesneler satmak değil, yeni davranış biçimleri yaratmak, sanayinin baskısını rahatlatmak olduğunu söylemektedirler.

1993 yılında GATT görüşmeleri sırasında bu türden maddi olmayan işlemler sanayileşmiş ülkelerin gayri safi milli hasılasının %60'ından fazlasını, tüm uluslararası alışverişlerin ise yüzde 35'ini kapsıyordu. Disney firmasının profesyonellerinin ortadan kalkmak üzere olan bir aile pazarının püritenliğini bir kenara bırakarak ABC televizyon kanalında aşırı şiddete yönelmelerini, Disneyland ve Disneyworld'de gayler için buluşma günleri düzenleyerek sekse el atışlarını dikkate alırsak kendisi de çeşitli yan ürünlere sahip olan porno pazarının hedeflerini daha iyi görebiliriz: Kültürle kaynaşıp karışan porno son kalan hukuki kısıtlamalardan da kaçabilir, bunun yanında "hizmet" sektöründeki alışverişlerin ayrımcılık yapmayan niteliğinden de yararlanabilir...

■

Nitekim Benetton ve başka reklamcıların ticari bahanelerle beyhude bir şekilde yapmaya çalıştıkları şeyi sanat galerileri ve ulusal müzeler *kültürel olarak* gerçekleştirdiler.[8]

8. *Seks-Kültür-Reklam* girişiminin oluşumu aslında uzun süre önce başlamıştı. Magritte de bu konuya değinmiştir: "Gerçeküstücülük resmi olarak şu anlama gelir: Diğer girişimler kadar başarılı olmak amacıyla, yeterli işbilirlik ve konformizmle sürdürülen bir reklamcılık girişimi ... bu yüzden 'gerçeküstücü kadın' şimdilerde onun yerini alan 'kapak kızı' kadar aptal bir icattır." Alıntılayan Georges Roque, *Ceci n'est pas un Magritte*, Paris: Flammarion, 1983.

1996'da Paris'te düzenlenen büyük Cézanne sergisi, düzenleyenlerin tüm çabalarına rağmen beklenen başarıya ulaşamayınca (sergiyi yalnızca 600 000 kişi ziyaret etmişti) ortaya çıktı bu durum. Aynı dönemde çok sayıda insan *Masculin/Féminin* (Kadınsı/Erkeksi) başlıklı küçük bir sergiyi görmek için Georges Pompidou Merkezi'nin önünde sıraya giriyordu. Bu sergideki cinsel organ dizileri ve pornografik grafitiler elbette Cézanne'm ağırbaşlı yüzen kadın resimlerinden daha tahrik ediciydiler.

Orsay Müzesi de böyle bir başarıya ulaşmak istemiş olacak ki aynı yılın kasım ayında Gustave Courbet'nin *Dünyanın Kökeni* adlı tablosundan bir parçaya yer veren müze afişi her yerde boy gösteriyordu. Afişteki görüntü bacaklarını açmış şekilde yatan bir kadının bacakarasının neredeyse fotoğrafik bir sadakatle yapılmış geniş plan bir resmiydi.

Bu örnekte kültürel bahane görevini tam anlamıyla yerine getirmiş oldu: Bu afiş aleyhinde mahkemeye başvuran kimse olmadı. Hiçbir savcı Milos Forman'ın afişine kıyasla daha başka bir şekilde pornografik olan bu afişin duvarlardan indirilmesini talep etmedi.

Bazı İngiliz reklamcıların deyişiyle "her yetmiş saniyede 'şey yapmayı' düşünen" insanlar kalabalığı sanat meraklıları kalabalığıyla birleşti ve bu kitle resimdeki kanlı canlı kadının bacakarasını gözetlemek için Orsay Müzesi'nin yolunu tuttu.

Kalabalık bir pazar arayışına devam eden Georges Pompidou Merkezi bir sonraki yıl *Yedi Temel Günah* sergisini düzenlerken Cartier Vakfı da *Aşklar* başlıklı başka bir sergi düzenliyordu.

Barselona'da "yaklaşık 20 fotoğrafçı, tasarımcı, mimar ve grafikerin kötü niyetli veya kaba bir şekilde cinsellik üzerine hezeyan dolu bir çalışma yaptıkları" *Tasarım İlkbaharı* etkinliği düzenlendi. Los Angeles'dan Hanover'e kadar bütün mü-

ze ve galerilerde *gizleme pratiği* sona ermişti.

Rodin'den Delacroix'ya, Brecht'ten Bataille'a kadar bütün ustalarımızın, ahlaki eleştirileri hiçbir zaman dikkate almamış, saplantılı kişiler olduğuna kamuoyunu ikna etmeye çalışan bir literatür doğuyordu.

Bu sürecin dışında kalmak istemeyen lirik sanat da işe girişiyor ve saygıdeğer Paris Operası Rossini'nin *Cezayir'de Bir İtalyan Kızı* operasının *hard* bir versiyonunu sunuyordu. Parisli bir eleştirmen "sahneye koyan kişinin çeşitli imalara başvurduğunu (şişirilebilen göğüsler, anal seks simülasyonları, Türk masajları)" söylüyor ve sanki serzenişte bulunur gibi "pornografiye kadar gitmeye cesaret edilmediğini" belirtiyordu.

Amerikalı bir ressam olan Angela Marshall ise böyle değildi. Bir Londra galerisinde hem yapıtlarını hem de kendi bedenini satan Marshall, tarifesini söylerken bir yandan da "kamuoyu aşk yapmadıkça bu sanat değildir," diyordu.

Kültür pazarı hatta hiper-pazarı[9] ile pornografi arasındaki bu kayma, geleneksel gelir kaynaklarının önemli bir bölümünün ellerinden kayıp gitmekte olduğunu gören hakiki pornografi profesyonellerini kaygılandırıyordu. Taşları yerli yerine koymak için Pigalle'de bir "erotizm müzesi" açıldı. Oynanan bu oyunun en ibret verici yanı belli bir "kültürel saygınlık" sunan kurumlara birbiri ardına saldırmak olduğu için Londra Kraliyet Sanat Akademisi doğal olarak hedeflerden biriydi.

1997'de görünürde genç İngiliz sanatçılara ayrılan *Sensation* adlı sergiye de burası evsahipliği yaptı. Aslında *seks-kültür-reklam* hareketinin tasarladığı yeni bir savaş makinası söz

9. Barselona'da 1994'te açılan modern sanat hiper-pazarı Bazart'ta gezici sergi ve "butik anlayışını benimseyen" satış kuralları uygulanmaktadır. Sanatın burada "tıpkı diğer tüketim malları gibi bir mal haline geldiği, sürekli olarak yeni siparişler alındığı" söyleniyor.

konusuydu. Bu hareket sergide bütün ağırlığıyla mevcuttu, çünkü sergilenen yüz on yapıtın (çocuk katili Myra Hindley' in portresi, ağızlarının yerine falluslar konulmuş çocuk bedenleri kalıpları, vs.) tamamı İngiliz reklamcılığının krallarından biri olan Charles Saatchi'ye aitti.

Daha önce rastlanmayan bir başka şey de en fazla şiddet dolu ve edepsiz yapıtları içeren müze salonunun 18 yaşından küçüklere kapalı olmasıydı. Böylece kültürel bir gösteriyle herhangi bir X kategorisi seyirliği arasındaki son farklardan biri ortadan kalkmış oluyordu.

Organizatörlerin bir skandal çıkmasını ummalarına karşılık olarak serginin küratörü şu herkesçe kabul görmüş deyişi yineledi: *Sanat hiçbir zaman ahlakdışı değildir.* Halbuki her tür edep ve sakınma duygusunu terk etmek ahlakdışı bir tavır değil, *tehlikeli bir tavırdır.*

Öyle görünüyor ki *obscene* (edepsiz) kelimesinin Latince *obscenus*'dan geldiği, bu kelimenin anlamının da *uğursuz* olduğu, kelimenin bu anlamıyla korku dolu bir geleceğin işareti demek olduğu unutuluyor.

Bundan çok önce, 1920'lerde, büyük resim taciri René Grimpel, Berlin'de Alman dışavurumcularının yapıtlarını gördüğünde korkuya kapılmış, bu yapıtların iyi kehanetlerde bulunmadıklarına kanaat getirmişti. Grimpel "insan hayalinin sevgi denilen neredeyse dahiyane bir fikirden hareketle ne denli korkunç şeyler tasarlayabileceğini, toplu mezarlıkların duvarlarına resmedilmiş ölüm danslarına kadar gidebileceğini"[10] Neuengamme toplama kampında sınamak zorunda kalacaktı — 1 Ocak 1945'te bu kampta öldü. İşler bu noktaya gelene kadar genç sanatçılar formol içinde muhafaza edilmiş

10. Pierre Mac Orlan, *Nuits aux bouges*, Paris: Les Editions de Paris, 1994.

hayvan bedenlerini kullanmakla yetiniyor, insan malzemesi olarak yalnızca basit anatomik kalıplara yer veriyorlardı.

Bu konuda eşik 1998 yılında Mannheim'daki Teknik ve Çalışma Müzesi'nde düzenlenen *Bedenlerin Dünyaları* adlı sergiyle aşıldı. 780 000 ziyaretçi Gunther von Hagens adında biri tarafından sunulan iki yüz insan cesedini seyretmek için sergiye akın etti.

Bu Alman anatomici ölüleri muhafaza etmek ve onları plastikleştirerek *heykeltraşlık yapmak* için bir yöntem bulmuştu gerçekten de. Von Hagens ölüleri antik heykeller gibi sunuyordu. Derisi yüzülmüş kimi cesetler bir ganimeti gösterir gibi derilerini ellerinde tutuyor, kimi cesetler de Dali'nin *Çekmeceli Venüs*'ünü taklit eder gibi iç organlarını sergiliyorlardı.

Doktor von Hagens'in açıklama adına söylediği tek şey günün moda lafını tekrar etmekti: "Burada mesele son kalan tabuları da parçalamak."

Burada ciddi bir kayma var. Eğer bu geri çekilme devam ederse, sadece cinayete çağrı çıkaran Alman dışavurumcularını değil, aynı dönemin tanınmayan başka isimlerini de, çağımızın son derece özel kimi koleksiyonlarında yer almış olmaları gereken başkalarını da avangard sanatçılar olarak tanımlamak mümkün olacak anlaşılan.

Ilse Koch'u, şu romantik sarışını ele alalım mesela. Koch 1939'da Weimar yakınlarındaki gölgeli bir vadiciği, tam da Goethe'nin gezinmeyi sevdiği, *her şeyi yadsıyan akıl* olan Mefistofeles'ini yarattığı yeri seçmişti inşaat için: "Çalışmalar hiç zaman geçirilmeden başladı. Doğal olarak kampa şairin çok sevdiği ormanın ismi olan *Buchenwald* adı verildi."[11]

11. Walter Laqueur, *Le terrifiant secret: La solution finale et l'information étouffée*, Paris: Gallimard, 1983.

Zaman içinde "Buchenwald'ın dişi köpeği" lakabı takılan Koch, Doktor von Hagens'in dahiyane yöntemini bilemezdi elbette. Ancak kendisi de benzeri estetik ülkülere sahipti. Bahtsız sevgililerinin derilerini yüzdürüyor, bu derilerle abajur, cüzdan gibi çeşitli nesneler imal ettiriyordu.

Paul Valéry "Sanatçı önce bedenini işin içine sokar," demişti.

1960'lı yıllarda Viyanalı Aktionismus* mensupları bu deyişi harfi harfine uyguladılar ve kendi bedenlerini sanatlarının destek noktası olarak kullandılar.

Hermann Nitsch'in düzenlediği, hayvanların "kanlı ve şehvetli bir ritüel" içinde kurban edildikleri ayinlerden sonra herhalde en aşırı Aktionismus örneği bir performans sırasında kendi kendisini hadım ettiği için öldüğü söylenen Rudolf Schwarzkogler'dir. Schwarzkogler'in eylemi yalnızca sanatçı ve kamera eşliğinde düzenlenen, seyirciye kapalı eylemlerden biriydi.

Aşırılık sporları gibi aşırılık sanatları da var. Bu sanatlarda en önemli şey acı çekmek. Bu aynı zamanda *nihai bir sanat,* çünkü bu sanatın gerçekleştirilmesi için tek ihtiyaç duyulan şey işkence edilen bir beden ile otomatik bir kameranın karşı karşıya gelmesi.

Schopenhauer görsel sanatların yaşama acısına karşı bir destek olduklarını söylemişti. Yirminci yüzyılda ise, düşüncesiz bir alışkanlıkla kadavralarını bilimsel gözetlemeciliğin ellerine bırakan bireyler için, bugünlerde de kadavralarını yine Doktor von Hagens gibi birinin "sanat"ına bırakan bireyler için görsel sanatlar acı ve ölüme sürüklenmek demek.

■

* 1960'lı yılların ortalarında Viyana'da kurulan, insan bedenini bir heykeltraşlık aracı olarak kullanan sanatçı topluluğu. (ç.n.)

1906 yılında, New York merkezli günlük bir gazete olan *World,* "Babamın bedenini bana geri verin!" diye bir manşet atmıştı.

Söz konusu olan şey New York Doğal Tarih Müzesi'nde bir camekânda sergilenen bir iskeletin babası Quisuk'a ait olduğunu keşfeden genç bir İnuit yerlisinin yakarısıydı.

Bu olaydan 9 yıl önce, Quisuk Amerikan toprağına ayak bastıktan kısa bir süre sonra başka dört Eskimo arkadaşıyla birlikte şiddetli bir tüberküloz nedeniyle ölmüştü.

Genç Minik o dönemde düzenlenen cenaze törenine katılmıştı ama aslında tören Columbia Üniversitesi'nin antropoloji bölümünden bilim adamlarının düzenledikleri bir maskaralıktan ibaretti. Bilim adamlarının niyeti kadavrayı ele geçirmek ve Minik'in babasının artık müzenin koleksiyonuna dahil olduğunu öğrenmesini engellemekti.[12]

Söylenenlere göre, bu olayda gelecekte Kuzey Kutbu'nu keşfedecek olan Robert Peary büyük bir sorumluluk taşıyordu, çünkü Peary Eskimolar'ı alt-insanlar olarak, "kendi Arktik çalışmasının yararlı araçları" olarak görüyordu.

Bizim görsel sanatlarımız elbette "20. yüzyılın korkular odasını" yaratmakta ne ilktirler ne de tek. Modernliğin avangardı, sanat galerilerinin ve ulusal müzelerin gölgesinde değil, doğal tarih müzelerinde yaratmıştır kendini. Tıpkı genç İnuit'in Thule uygarlığının yıkıntıları arasında numaralandırılmış bir örneğe dönüşmüş olarak duran babasının iskeletini keşfettiği müze gibi.

Klasik sanat müzesinde, zaten kuşkulu askeri seferler sırasında ele geçirilen şeyler, sanki bu yapıtların mülkiyet hakkı müzeye geçmiş gibi sergilenirdi. New York'taki müze ise

12. Kenn Harper, *Minik l'esquimau déraciné*, Paris: Plon, 1997.

cezasız kalmış olan bu pratikleri endişe verici bir şekilde hayata geçiriyordu.

Böylece, 1906 yılında New York Müzesi'nin *World* tarafından ortaya çıkarılan çirkin suçu, dünya basınının Kuzey Kutbu'nun fethini uygarlığımızın en heyecan verici bilimsel, kültürel, sportif hedeflerinden biri haline getirdiği bir dönemde çoktan bağışlanmış oluyordu. Bu ânın *insanlığın artık beklemesi mümkün olmayan bir an* olduğu söyleniyordu. Karl Kraus şöyle yazıyordu: "*Dünyaya sahip olan bizlerin dünyanın gizli kalmış son köşesinden* mahrum kalması ne büyük bir aşağılanma... Kuzey Kutbu'nu bizler için bu kadar değerli yapan şey tam da ona ulaşılamamasıydı! Bir kez ulaşıldıktan sonra Kuzey Kutbu toprağa dikilmiş, ucunda küçük bir bayrak dalgalanan bir sopadan ibaret olacak: gerçekleştirilmiş bir rüyanın koltuk değneği, hayal gücünün önüne çekilmiş yeni bir set... Kuzey Kutbu'nun keşfi artık son noktasına varmış bulunan bir evrimin hazırlıksız yakalanmasıdır."

Karl Kraus şöyle bitiriyordu: "Yüzyılın en büyük adamı gazete manşetlerini bir saatliğine işgal ediyor, sonraki saatte ise ilgi başka birine yöneliyor. Kuzey Kutbu'ndan da alacağımızı aldık. Bundan daha sert ve acı veren bir düşüş olmamıştı hiç."

Tutumunu göründüğünden daha kolay değiştiren uluslararası basın ise coğrafi fetihin acılı sonunun hemen farkına varıyor ve alarm veren haberler yoluyla coğrafi fetihin doğrudan sonucu olan yeni büyük olayı haber veriyordu: beş yıl içinde gelecek olan birinci DÜNYA savaşı. Bu evrenselci savaş kitle imhasına yönelik tüm bir askeri-sınai cephaneliği kullanması nedeniyle insanlığın insana *karşı* yürüttüğü *ilk bütüncül savaş* olacak, bu askeri-sınai cephanelik giderek fizikten biyolojiye, psikolojiye uzanan bir bilimsel toplam içerecekti.[13]

Dolayısıyla, Batı'nın *yayılmacı itkilerinin* artık tüketilmiş bulunan coğrafyadan insan bedenine aktarılması; gezegenin hâlâ görece az keşfedilmiş bir yeri olan, kültürel, toplumsal ve ahlaki yasaklarla görece korunan insan bedenine aktarılması yalnızca bir zaman meselesiydi.

Köleliğin sona ermesi ya da insan haklarının savunulması gibi ağırbaşlı kutlamalar bile artık tekinsiz maskaralıklardır. Bütün bunlar 1940'lı yıllardan itibaren *sömürgeci* bir bilgi ve becerinin *iç-sömürgeci* nitelikte, dünya genelinde bir projeye doğru kaydığını gözlerden saklamaktadır. Oysa sadece bakmak yetecektir: İşsizlik ve kültürlenmenin yükselişi, besleyici taşranın terk edilip aşırı yoğun ve üretkenlikten uzak gettolara yerleşilmesi ve yoksullaşmanın hızla artmasıyla birlikte, içinde yaşadığımız sanayi-sonrası dünya eski sömürge dünyasına ikiz kardeş kadar benziyor. Eksik olan tek şey, örneklerinin Afrika'da, Latin Amerika'da veya Uzakdoğu'da görülmeye başlandığı sömürge-sonrası devlet.

Şuna kuşku yok ki Dünya'nın ve onun *coğrafyasının* ölçüsüz şekilde sömürülmesinin ardından insan genomunun *harita bilgisinin* sömürülmesinde de hayli ilerleme kaydedilmiştir. Bu proje artık miadını doldurmuş olan insanlığın her bir bireyini *bilimsel örnek* durumuna indirgeme hırsıyla dolu sınai tekno-biyolojiyi ortaya koymaktadır. Bu projede, Minik'in babası örneğinde olduğu gibi, insanlar birey —*individuum,* yani *bölünemez*— olmayacaklardır artık.

■

13. Paul Virilio, *Essai sur l'insécurité du territoire*, Paris: Stock, 1976.

On dokuzuncu yüzyılın bilimci ve pozitivist felsefelerinin hâkim etkisi sona ermeye başladığı içindir ki yeni *seks-kültür-reklam* kompleksinin neye işe yaradığı belirginleşmeye başlıyor. Böylelikle bu kompleksin "büyük ölçülerde işlenen, cezalandırılmayan, belirli bir kötülükle ilintilendirilmeleri imkânsız olan haksızlıkların sıradanlaştırılması"[14] çerçevesinde oynadığı egemen promosyoncu rol de daha iyi ayırt edilmektedir.

Temsil sanatları söz konusu olduğunda anatominin *anonimliği* daha Leonardo da Vinci'nin çizimleriyle birlikte insan derisinin altından baş göstermeye başlamıştı bile. Rembrandt'ın incelemeleri, büyük hastanelerin morglarında dolaşan Géricault, hatta Apollinaire'in deyimiyle kadın portrelerini "kadavra keser gibi" çizen Picasso'nun kübizmi bunun ardından gelecekti.

Bu *soğukkanlı algı* —bilimsel bakışın çelişkili alanı— kendine özgü bir estetik de oluşturuyordu. Bir tür *temel yapısalcılık*'a benzeyen bu estetik, görsel sanatlara, edebiyat, sanayi, tasarım ve hatta 19. ve 20. yüzyılların toplumsal ve ekonomik ütopyaları gibi birbirinden farklı alanlara nüfuz edecekti.[15]

Öte yandan, performanslarda kapalı oda ve kamera kullanımını şart koşan Viyana merkezli Aktionismus örneğinde görüldüğü gibi, *gözetleyen bakış* artık sanatçıya veya bilim

14. Hannah Arendt'in Kudüs'te görülen Eichmann davası üzerine sözleri, bkz. *Considérations morales*, Paris: Payot, 1996.

15. "Bedenlerin görünmez hakikati": Fransız Devrimi öncesinde, Jacques d'Agoty'ninki gibi "neşter ile yontucunun kalemi" arasındaki etkileşimi göstermeye çalışan yapıtlar, organlar arası hiyerarşi ve Balzac'ın toplumsal incelemelerine de esin vermiş olan Georges Cuvier gibilerin biçimler arası korelasyonu türünden kapalı sistemler.

insanına değil, teknolojik araştırma araçlarına, algının ve enformasyonun eşzamanlı sanayileşmesine ait bulunuyor.

Fotoğraf konusunda Walter Benjamin hayli ihtiyatsız bir şekilde şöyle diyordu: "Fotoğraf insanın ve hareketli dünyanın birbirine yabancı hale geldiği bir kurtuluş hareketini hazırlamakta, her tür mahremiyetin yerini aydınlatılmış ayrıntıların aldığı özgür bir alan açmaktadır."

Halbuki bu, enformasyon tekniklerinin ve her tür detayın aşırı derecede teşhir edilişinin insafına bırakılmış, yabancı ve edepsiz hale getirilmiş bir dünyanın içeriden sömürgeleştirilmesi demektir tam olarak.

VII

Kendisine saldıracaklarını düşündüğü hayaletlerle savaşmak isteyen yirmi beş yaşında bir Amerikalı, June Houston, evine stratejik mekânları (yatağın altı, bodrum, kapı önü, vs.) sürekli olarak gözetleyen on dört kamera yerleştirdi.

Bu *live cams*'in her biri bir Internet sitesine görüntüler aktarıyor. Dolayısıyla, bu siteye girenler *ghost watchers,* yani "hayalet gözlemcileri" haline geliyorlar.

Herhangi bir "ektoplazma"nın gelmesi halinde genç kadına Internet üzerinden bir uyarı mesajı yollamak için de bir mesaj penceresi bulunuyor sitede.

June Houston "*Internet gezginleri sanki benim komşum olmuş, başıma geleceklerin tanığı olmuş gibi,*" diye konuşuyordu.[16]

Bu gözetlemecilikle birlikte tele-gözetim yeni bir anlam kazanıyor: Artık mesele suç amaçlı bir saldırıya karşı hazırlanmak değil, kendi kaygılarını, saplantılı korkularını bir yaşama alanının aşırı teşhiri yoluyla bütün bir ağla paylaşmak.

"*İnsanların benim mekânımda fiziksel olarak bulunmalarını istemiyorum.* Bu yüzden fiziksel yardım alamazdım, ta ki Internetin potansiyelinin farkına varıncaya kadar."

June Houston bu itirafıyla sözde "sanal cemaat"in doğasını, yeni bir yakınlık türünün, "toplumsal tele-yakınlık"ın fantastik varoluşunu gözler önüne sermektedir. Bu sayede komşuluk olgusu, fiziksel olarak yakında yaşamanın getirdi-

16. *Le Monde*, 18 Kasım 1997.

ği zaman ve yer birliği tamamen değişmektedir.

Nitekim, bazı Internet gezginleri genç kadına hakiki "gözetleme raporları" göndermişler, evinde gördüklerini sandıkları şeyleri haber vermişler... Sitenin adı ise şu: *Fly Vision.*

Bu hikâye yeni bir TELE-VİZYON'un, bir uzaktan-görmenin ortaya çıkışını çarpıcı şekilde ortaya koymaktadır. Bu yeni tele-vizyon artık izleyiciler kitlesini bilgilendirmek veya eğitmekle değil, özel şahısların ev içi mekânını teşhir ve istila etmekle görevlidir. Bir binanın veya mahallenin *komşuluk birliği*'ni kökünden değiştirmesi amaçlanan yeni bir sokak aydınlatma sistemi gibi işlev görmektedir.

Bu "gerçek zamanlı" aydınlatma sayesinde herkesin dairesinin zaman ve mekânı herkesle ilişkiye geçmekte, gündelik mahremiyetini teşhir etme kaygısı, yerini bu mahremiyeti herkesin gözleri önüne aşırı ölçülerde sermeye bırakmaktadır. Öyle ki, June Houston'ın korku dolu "hayalet" bekleyişi, kendi meskeninin "sanal cemaat" tarafından, siteye şöyle bir bakan Internet denetçileri ve araştırmacıları tarafından istila edilmesinin bahanesi olmuştur.

Gündelik hayatın bütün ölü açıları bu UÇAN GÖRÜNTÜ, ÇALINAN GÖRÜNTÜ içinde kaybolmaktadır...

Bu yeni pratik, yakından izlenen klasik televizyonu, haber yayınlarının televizyon dalgalarıyla aktarılmasını baştan aşağıya değiştirmektedir. Bunu mesken yerlerinin, ve hacimlerin *saydam görünümünün* dönüştürülmesine katkıda bulunarak yapmakta, insanların hakiki mekânını tam olarak medyatik bir *görünüm-ötesi* haline getirmektedir.

Bu çelişkili durum genelleşme yolundadır günümüzde, çünkü "tek pazarın küreselleşmesi" her tür faaliyetin aşırı teşhirini, girişimlerin ve toplumların eşzamanlı rekabetini gerektirmektedir. Bu rekabete artık yalnızca bazı "hedef topluluklar" değil, birer tüketici olarak tüm bireyler dahildir.

Evrensel bir *karşılaştırmalı reklamcılık*'ın beklenmedik şekilde ortaya çıkışı da bu olguya bağlıdır. Bu reklamcılığın herhangi bir ürün markasını veya herhangi bir tüketim ürününü tanıtmakla pek ilgisi yoktur. Burada söz konusu olan şey *görünürün ticareti* aracılığıyla, bir firmanın piyasaya çıkış promosyonlarını fersah fersah aşan bir BAKIŞ PAZARI yaratmaktır.

Bu çerçevede telefon, televizyon ve telematik şirketlerinin büyük boyutlardaki birleşmelerini anlamak kolaylaşıyor. World.Com ve MCI birleşmesi tüm zamanların en büyük hacimli ticari işlemidir. Eskiden elektrikli aletler üreten Westinghouse firması da dönüşüm geçirerek dünya ölçeğinde telekomünikasyon ticaretine atılmıştır.

Yirminci yüzyılda şehirlerin elektrik perisi aracılığıyla *doğrudan ışık* altına konulmalarının ardından 21. yüzyılda yukarıda söz ettiğimiz şirket birleşmeleri tüm dünyayı *dolaylı ışık* altına getirmektedirler.

"Elektronik perisi"nin büyülü vaatleri sayesinde, elektro-optik aydınlatma siberuzayın sanal gerçekliğinin ortaya çıkışını kolaylaştıracaktır. Tele-teknolojiler aracılığıyla multimedya ağlarından oluşan bir mekân yaratmak için yeni bir optik gerekmektedir. Bu KÜRESEL OPTİK, "görünürün pazarı"nı harekete geçirmek için gerekli olan PANOPTİK görüşü yaratmakta kullanılacaktır.

Tüm bunlar nedeniyle KÜRESELLEŞME bireylerin sürekli olarak kendilerini gözlemelerini, kendilerini diğerleriyle karşılaştırmalarını istemektedir.

June Houston örneğinde olduğu gibi, her ekonomik ve siyasal sistem herkesin mahremiyetine girmekte, kişilerin bu rekabetçi girişimden özgürleşmelerini engellemektedir.

Bu nedenle Avrupa Birliği kısa zaman önce "karşılaştırmalı reklamcılık" konusunda bir yasa çıkarma kararı almıştır.

Bunun amacı sistemli karalama kampanyalarına karşı çıkmak, tüketicileri bu türden ticari promosyonun ihbarcı şiddetinden korumaktır.[17]

Bugün hukuk devletinin *toplumsal kontrol*'ünün yerini büyük ölçüde *ortam kontrolü* almaktadır. Bu nedenle yeni bir saydamlık yaratmak zorunludur: *belli bir mesafeden anlık olarak aktarılan görünümlerin saydamlığı...* Bugün görünürün ticareti denilen şey, yani en son "reklamcılık" budur.

Bir şirket ya da çokuluslu firmanın küresel bir boyut kazanması için Soğuk Savaş'tan sonra unutulan bir şekilde, ÇOKYÖNLÜ olarak rekabete girişmesi gerekir.

Enformasyonun küresel bir yankı kazanması ise, büyük küresel piyasa çağının eşiğinde olduğumuz şu günlerde, askeri haberalmanın pratik ve yöntemlerine, siyasi propagandaya ve bu propagandanın aşırılıklarına benzeyecektir.

Joseph Paul Goebbels *"Her şeyi bilen hiçbir şeyden korkmaz,"* demişti. Bundan böyle, yeni bir panoptik kontrolün yürürlüğe sokulmasıyla birlikte, *her şeyi gören kişi* yakınındaki rakiplerinden korkmayacaktır.

Gerçekten de, gezegenin diğer ucundaki rakiplerin faaliyeti nasıl izlenebilir, sizinkini tehdit eden bir ürünün örneği nasıl ele geçirilebilir? 1991 yılında Fransız *Pick Up* şirketi bu ihtiyaca cevap vermek için kuruldu. Yaklaşık yirmi beş ülkede gazetecilerden, araştırmacılardan ve çeşitli danışmanlardan oluşan bir muhbir ağı kuran şirket —bu insanlar genelde o ülkenin vatandaşıydılar— adamlarına *çokyönlü bir teknolojik gözetim* görevi vermektedir.[18]

Dahası, bugün bazı detektiflik ajansları özel istihbarat konusunda çokuluslu şirketler gibi davranmakta, büyük be-

17. *Le Monde*, 16 Eylül 1997.
18. *Le Nouvel Observateur*, 10 Temmuz 1997.

deller ödeyerek tüm dünyada piyasa ele geçirmeye çalışmaktadırlar.

Örneğin Amerikan *Kroll* ajansı, İngiltere'deki *Control Risk* ve *DSL* ajansları, Güney Afrika'daki *Executive Outcomes* ajansı bunlar arasında sayılabilir.[19]

Soruşturma piyasası, tüm bu çeşitlemeleriyle, giderek totaliter bir casusluk görünümü arzediyor.

Radyoaktif enerjiyle maddeyi parçalayan *atom bombası*'nın ardından yaşadığımız binyıl sonunda ortaya ikinci bir bombanın hayaleti çıkmıştır. Bu bomba enformasyonun interaktifliği aracılığıyla uluslar arasındaki barışı parçalama yeteneğine sahip olan *enformasyon bombası*'dır.[20]

■

Şimdi şirket yöneticisi olan eski bir bilgisayar korsanı "*Internet üzerinde terörizm cazibesi sürekli olarak mevcuttur*, çünkü hiç cezalandırılmadan zarar vermek mümkündür," diyor ve devam ediyordu: "Bu tehlike yeni Internet kullanıcılarıyla birlikte daha da artıyor. En kötüleri de zannedildiğinin aksine militanlar değil, *kanun tanımayan, kendilerine rahatsızlık veren bir rakibi batırmak için her şeyi yapmaya hazır olan küçük girişimciler*."

Peki bu insanların en sevdikleri silah ne? Reklamcılar tarafından icat edilen ve çok sayıda mesaj yollamayı mümkün kılan yeni bilgisayar programları. Belli bir servis sağlayıcıyı *mail bombing*, e-posta bombardımanı yoluyla istila edebilmeyi sağlayan bu programlar kişilere en az riskle "siber terö-

19. *Paris-Match*, Sonbahar 1997, Laurent Léger'nin bir makalesi.

20. "La bombe informatique", Paul Virilio ile Frederick Kittler'in söyleşisi, *Arte*, no. 15, 1995.

rist" olma imkânı sunuyor.

Burada bir kere daha görüyoruz ki ekonomik savaş kendini büyük bir iletişim özgürlüğü savunusunun ardına gizleyerek faaliyet gösteriyor. Bu tür "enformasyonel" çatışmalarda reklamcılık stratejisinin gözden geçirilip düzeltilmesi gerekiyor.

Jump ajansı başkanı Michel Hébert *La publicité est-elle une arme absolue?* (Reklamcılık Mutlak Bir Silah mıdır?) adlı kitabında bir *iş âlemi gerillasının* gerekliliğini göstermeye çalışmakta, haberleşme zincirini tamamen değiştirmek gerektiğinin altını çizmektedir.[21]

Görsel-işitsel eğlence ile pazarlamanın etkililiğini bir araya getiren interaktif reklamcılığın önlenebilir yükselişi de buradan kaynaklanmaktadır.

Fransa'da bugün yedi yüz bin hane herhangi bir reklam spotunda gördükleri bir ürüne ilgi duyup duymadıklarını belirtme imkânına sahiptirler. TPS'nin kullandığı *Open TV* ve Canal Satellite'in kullandığı *Media Highway* programları sayesinde uzaktan kumandanın OK tuşuna basmak yeterli olmaktadır bunun için.

Bu, daha önce yalnızca Internette görülen bir reklamcılık türünün artık kitle televizyonuna uyarlanmasıdır.

İnteraktif reklamcılık ile *karşılaştırmalı* reklamcılık arasında yalnızca bir adım mesafe vardır. *İnsan için küçük ama insandışılık için büyük bir adım*!

"Kitlesel ihbarcılığa", ihbarın sanayileşmesine doğru atılacak büyük bir adımdır bu.

Bugün, tek pazar amacını güden küresel bir rekabet nedeniyle, karşılaştırma KÜRESELLEŞTİRİCİ bir olgu haline gel-

21. "Naissance du business de guérilla", *Le Figaro*, 11 Kasım 1997.

miştir. Bu küreselleştirici olguyu gerçekleştirmek için yalnızca geçmişteki gibi yolların kameralar aracılığıyla gözetimini yapmak değil, bireyleri, onların tavırlarını, eylemlerini, mahrem tepkilerini aşırı bir teşhire tâbi tutmak söz konusudur.

Böylece, mecburi rekabetin *akıldışılığı* bütün ekonomik, siyasal, kültürel etkinliklerimizin içinde kendine yer bulmaktadır...

Bu *en güçlünün akıldışılığıdır*. Çokuluslu şirket zayıfları tuş etmiştir ("OK" tuşu!). "Dünya vatandaşı" artık paylaşılan refleksin değil, şartlı refleksin belirlediği bir tür *aile oyununun* tüketicisidir. Bugün istatistik olarak da tespit edilen tavırların kitleselleşmesi olgusu demokrasinin kendisini tehdit etmektedir.

Albert Camus'nün belli bir mizahla söylediği gibi, "Hepimiz suçlu olduğumuz gün gerçek demokrasiye ulaşmış olacağız!"

Ağızdan kulağa ilerleyen ihbardan, aleyhte konuşma ve sahte suçlamalardan, dedikodunun verdiği toplumsal zarardan, ihbarcılara sağlanan bedava telefon hizmetinden, şüphelilerin telefonunun dinlenmesinden sonra *optik ihbarcılık* çağı başlamıştır artık. Gözetim kameraları yalnızca sokaklarda, caddelerde, bankalarda veya süpermarketlerde değil, evlerde, yoksul mahallelerin toplu konutlarında da yaygınlaşmaktadır. Internette de canlı kameralar çoğalmaktadır. Öyle ki, yirmi beş ülkeye yerleştirilmiş yüz yetmiş iki kamerası olan *Earthcam* servis sağlayıcısı sayesinde evde oturarak tüm dünyayı dolaşmak mümkündür. Keza, *Netscape Eye* aracılığıyla yalnızca turizm ve ticarete değil, genel bir iç gözetime de hizmet eden binlerce *on-line* kamera sitesine ulaşmak mümkündür.

Bütün bakışları ayrıcalıklı "görme noktaları"na doğru yönelten evrensel bir gözetlemeciliğin belirtisidir bu. Görme noktalarının bu ani çoğalması, gelecekteki son küreselleşme-

ye, *tek bir gözün bakışının* küreselleşmesine ait "satış noktaları"nın habercisidir.

Aktif optik, ya da dalga optiği, Galileo teleskopu döneminin *pasif, geometrik optiğinin* kullanımını baştan aşağı değiştirmiştir. Sanki coğrafi perspektifin ufuk çizgisinin kaybolması zorunlu olarak bir İKAME UFKU'nun kullanımını gerektirmiştir. Birer "yapay ufuk" sunan ekran veya monitör medyatik perspektifin mekânın doğrudan perspektifi üzerinde kurduğu yeni egemenliği ortaya koymaya hazırdır sürekli olarak. "Tele-varolan" olayın YÜZEY'i böylece *şimdi, burada* varolan nesnelerin veya yerlerin hacminin üç boyutunun yerini almaktadır.

Gezegenimizin yörüngesini doldurmaya başlayan "büyük ışıklı cisimler"in, gözlem veya iletişim uydularının sayısının artışı buradan kaynaklanmaktadır. Motorola'nın *Iridium* projesi, *Teledesic*, Alcatel şirketinin *Skybridge* projesi bunlara örnektir.

NASA'nın "DAHA HIZLI, DAHA KÜÇÜK, DAHA UCUZ" sloganı yakın zamanda küreselleşmenin sloganı haline gelebilir. Bir farkla: Burada söz edilen *küçüklük* ve *hız* dünya-ötesi uzayın fethine çıkan uzay araçlarının değil, zamansal sıkışma yaşayan coğrafyamızın küçüklüğü ve hızıdır.

■

Michel Foucault'nun işaret ettiği kapatma toplumlarının ardından Gilles Deleuze'ün işaret ettiği kontrol toplumları geliyor.

Bugün Fransa'da cezalarının sonuna yaklaşan tutuklulara birer *elektronik bileklik* takma kararı çıkmıştır. TRANSPONDER denilen bu aygıt sayesinde tutukluların yerleri sürekli olarak tespit edilebilecek, böylece zaten fazlasıyla dolu olan

hapishanelere fazladan yük bindirilmesi engellenecektir.

Bugün başlangıç aşamasında olan bu pratiklere "insani" sıfatı veriliyor. Şuna emin olalım ki bu pratikler yarın başka sapkın kategorileri için, kurallardan farklı olan herkes ve her şey için de uygulanabilecektir.

Peki sanayi-sonrası şirketlerin cep telefonlarına gösterdikleri aşırı ilgiye ne demeli? Bu şirketler cep telefonu sayesinde çalışanlarının özel hayatları ile çalışma zamanları arasındaki ayrımı ortadan kaldırmaktadırlar.

İngiltere'de yarı-zamanlı değil *sıfır-zamanlı* iş sözleşmeleri hazırlanmakta, bu sözleşmelerin yanında birer cep telefonu sunulmaktadır. Şirket size ihtiyaç duyduğunda *telefon açar*, siz de *işe koşarsınız*! Bu, hane içi köleliğin yeniden icadıdır. Suçluların bir polis merkezinin kapalı devresi içinde tâbi tutuldukları *elektronik gözaltı* da bu türden bir olgudur...

Dünya telekomünikasyonun görelileştiren etkisiyle daraldıkça, durumlara uzaktan bakma olgusu da artmaktadır. Bu durum bir ekonomik ve toplumsal kriz riski de taşımaktadır. Böyle bir kriz "görüntüler pazarı"nın yaşayacağı bir GÖRSEL KRİZ'in uzantısı olacaktır. Birbiriyle bağlantı halindeki mali piyasaların *sanal edim*'i, PANOPTİK ve SİBERNETİK hale gelen siyasetin *sanal edim*'inin ölümcül bir sonucundan ibarettir.

Daha önce bahsettiğimiz paranoyak Amerikalı June Houston bugün yeni başlamakta olan bir oyunun kahramanı olmuştur istemeden. Bu oyunda herkes herkesi gözetlemekte ve teftiş etmekte, artık yalnızca Avrupa'da değil, tüm dünyada dolaşan bir hayaleti, küresel jeopolitika ve iş ortamının hayaletini aramaktadır... Bu dengesizlik Wall Street'in ekranlarından esinlenmektedir tam olarak. June Houston *Fly Vision* sitesinde evinin görüntülerini her iki-üç dakikada bir yenilemekte ve böylece kendisini —tıpkı Wall Street'teki işadamla-

rı gibi hiç bıkmaksızın— gözetleyenlerin iştahını kabartmaktadır. İşin başka bir yanı da bu güzel Amerikalı'nın kimi zaman kendi fotoğraflarını da siteye koymasıdır. Ancak bunlar DURAĞAN FOTOĞRAFLAR'dır elbette...

VIII

Tecavüze karşı mücadele eden bir feminist oluşumun şikâyeti üzerine geçenlerde ünlü bir çikolata markasını öven büyük bir reklam afişi toplatıldı, reklamcı da özür diledi.

Söz konusu afişin üzerinde zenci süpermodel Tyra Banks çıplak bedeni üzerinde büyük beyaz lekelerle —krema lekeleri kastediliyordu herhalde— görülüyordu. Yanda ise büyük harflerle "*Ne kadar HAYIR derseniz deyin, biz EVET anlıyoruz*" yazılıydı. Tecavüze karşı mücadele oluşumunu harekete geçiren de kirletilmiş kadın bedeni görüntüsünden ziyade bu görüntünün yanındaki ifadeydi: EVET olarak duyulan bir HAYIR. *Susturulan bir sesin metaforu.*

Ne var ki bu görsel-işitsel olgu medyalarda ve özellikle televizyonda, reji masasından yollanan her tür şiddet, seks, kan görüntüsüyle her gün yinelenmektedir... Haber yorumcuları ise bu görüntülerle eşzamanlı olarak hiçbir seyirci-dinleyici kategorisini (ekonomik, ırksal, klinik, cinsel, vb.) incitmeyecek veya dışlamayacak, belli bir izlenme-dinlenme oranını sabit tutacak arındırılmış bir dil kullanmak durumundadırlar.

Gerçek zamanda veya çok küçük bir zaman farkıyla verilen *canlı yayın* ile birlikte bu iç çelişkinin idare edilmesi hayli zor, hatta olanaksız hale gelmiştir. İletişimin alışılmış teknik sorunlarının yanına, anında yorum yapmanın getirdiği korku verici tuzaklar eklenmiştir. Gazeteciler artık söz ve görüntünün sınırlarında yer almakta, siyasal açıdan doğru addedilen *soft*, yumuşak bir dil ile, "*see it now*"ın —anında gör—

hard, sert görüntüleri arasında kalmaktadırlar.

Rahatsız edici ve sıkışık bir hal alan bu dil ikilemine başka mesleki kategorilerde de rastlanıyor. Örneğin geçenlerde büyük bir modacıya neden artık popüler yayın organlarında sinema yıldızlarının yerini top modellerin aldığı sorulduğunda şu cevap alındı: "*Çünkü onlar konuşmuyorlar.*" Uluslararası top model için görsel-işitsel iletişim ikilemi, basit bir biçimde söz kesilip atılarak halledilmiştir.

Bu durumda bir Babil Kulesi görüntüsü alan modacılığın *yeni* görsel eğilimleri karşısında, *modacılar her şeye cesaret ediyor* denilen ve uluslararası kameralar önünde gerçekleşen defileler karşısında hiç şaşmamak lazım. Paris'in Dior veya Givenchy gibi eski modaevlerinin yönetimini bir süreliğine devralan İngiliz "*Rude Boys*" (kaba delikanlılar) bu yeni modacılara örnektir. Zaten bu İngiliz modacılardan biri yırtılmış ve kan rengi lekelerle bezenmiş kadın giysi ve iç çamaşırlarından oluşan ve "İskoçya'da Tecavüz" adını taşıyan bir koleksiyonun yaratıcısıdır...

Bu yüzyılın başında romancı Paul Morand şöyle yazıyordu: "Hız denilen şey iki yumuşak noktaya çarparak ortaya ölümcül bir sarsıntı çıkarır..." Tecavüz de giderek sıradanlaşan bir teknolojik aciliyetin mahiyeti anlaşılamayan ürünü değil de nedir?

Temmuz 1962'de American Telephone and Telegraph şirketinin *Telstar* uydusunun fırlatılmasıyla ABD ve Avrupa arasında ilk doğrudan televizyon yayınının kurulmasından, bugün multimedyaların hepsinin yer değiştirmesine kadar akan sürede dünya "*hear it now*" —anında duy— döneminden "*see it now*" —anında gör— döneminin aşırı teşhirciliğine geçiş yapmıştır sert bir şekilde. Bundan böyle istesek de istemesek de insanlararası her ilişki, her iletişime geçiş, her bilişsel girişim bizleri küresel hale gelen bir *optik yer değiştir-*

menin gayri meşru şiddetine ortak edecektir. Gerçek (*hard)* zamanda algılanan görüntünün devrimci estetiği bugün pornografiyi ve ekranlarda görünen edepsiz sahneleri kısıtlayan *ahlaki yasakları* çok kısa bir süre içinde ortadan kaldıracaktır. Bu görüntü pazarının önce Minitel* sonra da Internet üzerindeki öneminin nedeni de budur.

Sessizliğe mahkûm edilen top modellerin artık iç gıcıklayıcı bir tarafları da kalmamıştır. Bedenleri yalnızca çıplaklaştırılmakla kalmaz, aynı zamanda *ses çıkarmadan* laboratuvarların ve testosteron kullanan plastik cerrahinin verdiği acıların insafına terk edilir...

Bu nedenle top modeller bu kez giyimle değil, çok başka bir şeyle ilgili yepyeni bir moda başlatırlarsa hiç şaşırmayalım: top modellerin şu beklenmedik olaya dahil mutantlar olarak içinde yer aldıkları bir moda: *yaşayan tüm dillerin erken ölümü.*

Yeni elektronik Babil Kulesi dillerin çoğalması değil, kaybolması nedeniyle ortadan kalkacaktır. Artık Kuzey Amerikalılar gibi aynı standart İngilizce ile konuşmak, yazmak ve düşünmek yerine bu üç edimin hepsini aynı zamanda, giderek daha hızlı şekilde yapmamız gerekecek.

Nicholas Negroponte *Being Digital*'da Internet kullanıcılarına "*Brevity is the soul of e-mail*" (Kısalık e-mailin ruhudur) der. Milyarder George Soros da şöyle buyurur: "En karmaşık durumu *onun en basit ifadesine* indirgeyebilirim."

Teknolojik hızlanma ilk önce yazılıdan sözlüye geçmeyi, mektup ve kitaptan telefon ve radyoya geçmeyi sağlamıştı... Bugün ise gerçek zamandaki görüntünün anlık niteliği karşısında söz (kelam) ortadan kalkıyor. Yazılı metinleri okuya-

* Fransa'da kullanılan, görüntülü bir telefon üzerinden belirli sitelere ulaşmayı sağlayan telefon sistemi. (ç.n.)

mama, yazma becerisine sahip olmama ile birlikte sessiz mikrofonlar, dilsiz telefonlar çağı beliriyor yavaş yavaş. Bu durumun nedeni teknik bir arıza değil, bir toplumsallık arızası. Çünkü çok yakında birbirimize söyleyecek hiçbir şeyimiz kalmayacak, birbirimize herhangi bir şey söyleyecek zamanımız kalmayacak. Her şeyden önce de, dinlemek ya da bir şey söylemek için ne yapmamız gerektiğini bilemeyeceğiz. Tıpkı mektup yazmayı hızlandıracağı söylenen faks devrimi karşısında nasıl yazı yazacağımızı bilemediğimiz gibi.

Kabilelerin ve ailelerin çok sayıdaki yerel lehçe ve ağzı, ulusların akademik dili lehine ortadan kalkmıştı. Şimdi ise bu akademik diller de unutularak e-postanın küresel söz dağarcığı öğreniliyor. Bundan sonra gezegenimiz üzerindeki hayatın giderek sözsüz bir tarihten, sessiz bir sinemadan, yazarsız bir romandan, konuşma balonsuz bir çizgi romandan ibaret olacağını söyleyebiliriz...

Ancak bunun yanında, hızlanmanın genel şiddeti içinde, inleme duyulmayan acılar, çığlıkları olmayan ve zaten bu çığlıkları dinleyecek kimsenin de bulunmadığı korkular, yakarmasız hatta psikanalizsiz kaygılar da olacak!

Caspar David Friedrich bu durumu önceden görmüşcesine şöyle diyordu: "*Artık halkların sesi olmayacak. Halklara kendi kendilerinin bilincinde olma, kendi kendilerini onurlandırma izni verilmeyecek.*"

■

Aziz Thomas More, "siyaset çoğunlukla darağacında oynanan bir oyundur," mealinde bir söz söylemişti. Bu sözü kendisi de canı pahasına tecrübe edecekti daha sonra.

Bugün, *Ütopya*'nın yazarına göre siyaseti öldüren darağacının yerini ekran alıyor. Son derece doğru bir şekilde *tem-*

sili diye adlandırılmış olan yaşlı demokrasilerimizin üzerinde dolaşan en kesin tehdit görsel-işitsel ikilem. Gerçekten de ilk siyaset sanatı hitabetti. Bu demokratik hitabet karşılığında seçmenlerin oyları, *ses*'leri alınıyordu.

Devlet adamları forumda, tribünde, mitingde yer alan insanlardı. Üç-dört saat sürebiliyordu konuşmaları. Avukat, köşe yazarı, gazeteci, yazar, şairdiler...

Bugün şu basit soruyu atabiliriz ortaya: Clemenceau veya Churchill gibi tarihin büyük hatipleri bugün yaşasalardı, dünyanın tüm demokrasilerinin ekranlarında görülen kukla şovlarında, beceriksiz hareketlerle yetersiz konuşmalar yapan politikacı klonlarının görüldüğü bu şovlarda, Clemenceau veya Churchill kuklaları yapılacak olsaydı bu kuklalar neye benzerdi acaba?

Böyle bir görsel-işitsel muamelenin ardından bu iki devlet adamı, toplulukları harekete geçirmek, demokrasiyi kaybolmaktan kurtarmak için yeterli karizmaya hâlâ sahip olabilirler miydi? *Bundan son derece haklı olarak kuşku duyabiliriz! Siyasi temsilin* geleceği üzerine bu soru sorulduktan sonra şunu anlıyoruz. Bugün büyük partilerin çoğunluğu öyle *soft,* öyle pembe dizi havasında ve sessiz bir şekilde iktidara gelmeyi hedeflemektedirler ki gelecekte bu siyasi partilerin içinde hiçbir gülünç kukla, hiçbir saçma söz bulmak mümkün olmayacaktır.

ABD, John Fitzgerald Kennedy ile bu alanda da ilk yeniliği gerçekleştirmiştir. *Muhteşem Gatsby* gibi zengin, genç, bronzlaşmış ve kaygısız olan Kennedy, 1960 yılında başkanlığı yirmi dört milyon seyirci karşısında fiziksel açıdan pek parlak olmayan Richard Nixon ile yaptığı bir televizyon tartışmasında kazandı.

Kariyeri inişe geçmiş bir sinema jönü olan Reagan hâlâ belli bir gösterişe sahipti, karısı Nancy ise ahlaki açıdan ku-

sursuzdu. Babacan bir adam olan Carter çok jogging yapıyordu, daha da önemlisi eski Hollywood günlerinden kalma popüler aktör Micky Rooney'ye fena halde benziyordu.

Bush pek çirkin değildi, ayrıca pembe dizi oyuncusuna pek benzemiyordu. Dinamik bir büyükanneyi andıran karısı ise bütün dünyanın kameraları önünde kendi görüntüsüyle dalga geçerek suçunu itiraf etmek zorunda kalmıştı.

Clinton'ın ilk seçimde iktidara gelmesinin nedeni Kennedy'ye benzemesi, karısı Hillary'nin de seçimden önce çok sayıda estetik operasyon geçirmesiydi. Bu nedenle popüler basın-yayın organları çiftin tek kızlarını mercek altına aldılar. On üç yaşındaki bu kibar kız çocuğuna tabiat biraz insafsız davranmıştı. Bu nedenle babasının 1996 seçimlerini kazanmasına yardımcı olmak için görünüşünü biraz değiştirdi. Bu örnekleri başkaları da izledi. Öyle ki son zamanlarda dünyadaki top model siyasetçi sayısı arttı.

Nitekim Nixon da 1970'li yılların başında büyük güçlerin devlet başkanlarının, bu ulusların iç hayatı açısından gerekli olmadıklarını söylüyordu.

Başka bir deyişle bir ulusun başkanı ve temsilcileri seçilir seçilmez artık ulusa seslenmeye son veriyorlardı. Böylece görsel-işitsel dünyanın geçirdiği sessiz devrimin hareketi içinde yer almış oluyorlardı.

Bu nedenledir ki Clinton'ı son başkanlık seçimlerine hazırlayan ekip ona *mümkün olduğu kadar hızlı* konuşmayı öğütlemişti. Clinton katı televizyon kuralları uyarınca seksen saniye içinde bir konu hakkında HER ŞEYİ SÖYLEMEK durumundaydı. Zaten seçildikten sonra hiçbir konuda hiçbir şey söylemeyecekti!

Ava giden avlanır. Bir zamandan bu yana Benjamin Netanyahu, Jörg Haider, Tony Blair gibi siyasi mutantlar ortaya çıktı. Düzgün fiziklerinin yanı sıra bu kişilikler tam hızla kü-

reselleşmekte olan dünyada sağdan veya soldan *bahsetmenin* yersiz olduğunun, Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra böyle bir şeyin anlamının kalmadığının farkındadırlar. Önlerinde duran tek şey büyük görsel-işitsel ikilemdir, *soft* (söz) ile *hard* (görüntü) arasındaki çatışmadır.

Son hızla parçalanmakta olan eski partilerin temsilcilerinin söylemlerinin aksine, yeni siyasi top modellerin söylemi *hard* ve çarpıcı olacaktır.

Eski yöneticiler dış görünüşlerini düzeltmek, rock müzikle dans etmek, jogging yapmak gibi şeylerle kitlelerin hoşuna gitmeye çalışırlardı. Yeni top modeller de aynı şeyleri, üstelik yöneticileri tarafından kendi kaderlerine terk edilen halkların büyük siyasi ve toplumsal sessizliği içinde yapmaktadırlar. *Konuşmaktadırlar* ve söylemleri artık herhangi bir kolektif bilinçdışına değil, yaşadığımız evrensel yerdeğiştirmenin şiddetinin her saniye yaratmakta olduğu yeni bilinç durumuna seslenmektedir.

Geçmişte bir araya getiren ve yakınlaştıran şeylerin yerini bugün uzaklaştıran, dışlayan, reddeden, bölen almaktadır... Bu şoku ve geri tepmeyi destekleyen şey hızlanma teknolojileridir. Terörizm ve reklamcılık ise medya şiddetini uzun zamandır kendi doktrinleri haline getirmiştir.

Bundan böyle ne kadar HAYIR derseniz deyin, EVET anlaşılacaktır.

IX

Apollo 13 uzay kapsülünün dramından, Challenger uzay mekiğinin havada parçalanmasından sonra Mir uzay istasyonu, bütün uzay macerasının genel kazasını resmetme görevini üstlenmiş oldu.

Dünyamızı çevreleyen uzayın otuz yıldan beri içinde olduğu durum böylece herkes tarafından görülmüş oldu: *bir kozmik çöp kutusu*, uzay endüstrisinin atıklarının yığıldığı bir çöplük.

1997 yılında uzun bir teknik arıza dizisine başlamadan önce bu Titanikvari istasyon, Mir, Sovyetler'in Ozon uzay ekibi nezdinde bir *zaman kazası* yaratmıştı. Bu tarihsel dönemin çeşitli evreleri Andrei Ujica'nın *Out of the Present* (Şimdiki Zamanın Dışında) adlı belgesel filmiyle kaydedilmiştir.

Dönme isteğine rağmen on ay boyunca yörüngede kalan son Sovyet kozmonot Sergey Krikalev, SSCB'nin yıkılması ve kutsal Rusya'nın geri gelmesiyle birlikte hem "ülkesinin tarihinin hızlanması" hem de *gerçekliğin hızlanması* olgularına maruz kaldı. Nitekim Mir uzay istasyonu artık bir *yıldız anıtıdır*. Tıpkı piramitler gibi kozmik bir yıkıntı olan bu istasyon geçkin yaşını —on bir yıl— artık iyice göstermekte, hafızasında anılar biriktirmekte, döküntü haliyle iyice göze batmaktadır. İstasyonda bulunan insanların telaşını da —çünkü Yıldızlar Âlemi'nin dünyanın yörüngesine egemen olan gücü bu insanların başına her türlü felaketi getirebilir— açığa vurmaktadır bu haliyle.

Werner von Braun'un büyük yıldızlar rüyasının aksine Rus uzay istasyonu yarım yüzyıldan bu yana askeri-sınai kompleksin amaçları uğruna kahramanlaştırılmış bir astronotlar topluluğunun derin sefaletini de gözler önüne sermektedir.

Eski Sovyetler Birliği'nin yaşadığı felaketten sonra gerçek yeniden ortaya çıkmıştır. Siyasi bilimkurgu çağı bitmiş, onunla birlikte de insanın uzayda her şeye muktedir olduğunu vazeden tekno-bilimsel mitos paramparça olmuştur.

Bu nedenle Ruslar bugün Mir istasyonunu yörüngede tutabilmek için yoğun bir mücadele vermekte, Amerikalılar ise narin bir robot kullandıkları Mars Pathfinder uzay projesini hayata geçirmektedirler.

Bu noktada da vakit geçmiş, "kozmik yanılsama" artık dudak bükülecek, hatta "komik" bir şey haline gelmiştir.

İstasyonu bugüne kadar ziyaret edenlerin yaşadıkları sıkıntılarla birlikte, paslanan ve yakında sökülüp parçalanması beklenen uzay aracı, Kızıl Meydan'daki Lenin mozolesinin bir başka çeşidi olmuş gibidir. Çernobil nükleer santralinin SSCB'nin sonunu haber vermesi gibi, bu uzay istasyonunun yıkıntıları da yıldızların insanlık tarafından fethedilişini vazeden ilerlemeci mitosun, Sovyetler'de 1980'lerin sonunda KOMÜNİZM'in yerini alan KOZMİZM'in, Kozmosçuluk'un gelecekteki çöküşünü haber veren bir işarettir.

Bugün zafer astrofizik kanunlarınındır: *Uzay boşluğu bir boşluk olarak kalmayı sürdürmektedir.* Uzay endüstrisi ve faaliyetlerinin parlak geleceğine dair mitosun çözülmesi, toplumlarımız açısından Marksizm-Leninizm mitosunun ortadan kalkışından bile daha önemlidir.

Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından bugün tekno-bilimsel pozitivizmin bir duvarı da ilk TARİHSEL GÖKKUBBE ANITI ile birlikte sessiz bir şekilde yıkılmaktadır.

1990'lı yılların başlangıcından ve Soğuk Savaş'ın sonundan bu yana yalnızca eski Sovyet İmparatorluğu ve onun bileşenlerinin çözülmesine değil, her ne kadar gözetleme ve telekomünikasyon uydularının sayısı artmışsa da,[22] *uzay endüstrisi imparatorluğu*'nun yıkılmasına da tanık oluyoruz.

Hermann Oberth'in araştırmaları —Peenemünde füze üssünün yıkıntıları bu araştırmalara tanıktır— üzerine oturan uzay endüstrisi bugün çehresini değiştirmekte ve aşırı-üretkenlik yolunda ilerlemektedir. Uzay endüstrisi, uzay araştırma araçlarının ve diğer astronomik keşif aygıtlarının *otomasyon*'u yolunda çalışmakta, böylece tele-teknolojilerin mucidi olan Vladimir Kosma Zworykin'in 1930'larda dile getirmiş olduğu bir dileği hayata geçirmektedir. Zworykin ileride bir gün füzelere bir televizyon kamerası yerleştirileceğini, bu sayede elektronik televizyonun "geleceğin teleskobu" haline geleceğini söylemişti... Uzayın sözümona fethedilmesinin amacı da aslında her zaman televizyon izleyicilerinden oluşan bir dünya için *uzayın görüntüsü*'nü fethetmek anlamına geliyordu.

Bütün bunlar, Mir uzay istasyonunun felaketlerle dolu macerasının popülerliğinin yanında uzay robotu *Sojourner*'ın "Mars günlükleri"nin bugünlerde kazandığı başarıyı da açıklar.

■

22. Örneğin, Yeni Çin Ajansı'nın haberine göre, Çin yapımı *Uzun Yürüyüş 2 III* füzesi 1 Eylül 1997 tarihinde Amerikan firması Motorola adına iki *Iridium* uydusunu yörüngeye yerleştirmiştir. Bu uydular ağı şu anda yirmi dört tanesi yörüngeye yerleştirilmiş olan altmış altı uydudan oluşacaktır.

Voyager 2 ile uzaya çıkan bir Fransız astronot Neptün gezegeninin yakınlarına varıldığında "Kendimi Cristoforo Colombo'nun Amerika kıyılarına yaklaşan gemisinin başkasarasında duruyor gibi hissediyorum," demişti 1989'da.

Bundan yaklaşık yirmi yıl önce proje halinde başlatılan Voyager 1 ve 2, saatte altmış bin kilometrelik hızlarıyla bugüne kadar yaklaşık on milyar kilometre katettiler. Elbette bu *astronomik* rakamlar bizim gibi dünyalılar açısından hiçbir şey ifade etmiyor...

Uzaya fırlatma projelerinden sorumlu olan NASA'ya göre bu *otomatik uzay araçlarının* performansları uzay çağının en güzel manzaralarından birini temsil ediyor: "*İnsanın uzaya çıkmasından veya aya ayak basmasından çok daha büyük bir başarı.*"

Uzay mekiğinden çok daha ucuza mal olan "815 kilo ağırlığındaki bu iki robot *bizlere güneş sistemi hakkında Ptolemaios'tan bugüne kadar gelen tüm gökbilimcilerin öğrettiklerinden daha fazlasını öğretmişlerdir*".[23]

Öyle görünüyor ki bir zamandan beri insana uzay konusunda pek itibar edilmiyor, insan fazladan bir handikap olarak görülüyor!

Uzay uçuşlarını aşırı masraflı hale getirdiği için astronot bugün küresel işletmelerde çalışan çağdaş proleteri temsil etmektedir. Küresel işletmelerde de aşırı-üretkenlik, OTOMASYON ve personel azaltmayı gerekli kılmaktadır.

NASA'nın otomatik uzay araştırma araçlarını yöneten ve *Voyager* programını oluşturan dairesinin müdürü Edward Stone'un söylediğine göre bu robotlar başlangıçta yalnızca iki gezegeni gözlemleyeceklerdi. Ancak 1979'da Jüpiter ve

23. "Les *Voyager* fêtent leurs vingt ans aux frontières du système solaire", *Le Monde*, 4 Eylül 1997.

1981'de Satürn üzerinden geçen uçuşlarda elde edilen verilerin zenginliği nedeniyle Amerikalılar bu robotları galaksinin sınırlarına, *"insan tarafından yapılan hiçbir aracın ölçüm yapmadığı yere"* kadar yollama kararı aldılar.[24]

Bu ifadede kullanılan kelimeyle mesele artık *keşfetmek* değil, *ölçmek*'tir. Bu "yıldızlar savaşında" *araştırıcı bir kafa* parlak bir geleceğe sahiptir!

Mir istasyonunda kozmonotların başına gelen tatsız şeyler, çalışan insanın bir kenara atılmasını son derece iyi bir şekilde göstermektedir. Ölçü *almak* ile yetinmeyip kendi ölçüsünü dünyanın veya dünya ötesinin gerçekliğine *veren* uzay adamlarının yer aldıkları "insanlı uçuşlar" artık gözden düşmüştür.

Burada da teknik performanslar yarışının uğursuz etkisini görmemek mümkün mü?

Ernst Jünger şöyle yazıyordu: "Bugün hızlanmanın etkisi çalışmanın etkisinden daha fazla hissediliyor. *Giderek artan acelecilik dünyanın sayılara dönüşmesinin bir belirtisi.*"[25]

Bugün fizik ve biyofizik alanlarındaki araştırma sonuçlarının aşırılığının ardında, yalnızca ilerlemenin doğası değil "bilimin" varlığı konusunda da çeşitli şüpheler bulunuyor.

"Kaza"nın gelişimi karşısında kaygıya düşen bazı araştırmacılar kendi çalışmalarından bile kuşkulanıyor, aşılmaması gereken bazı sınırlar belirlemeye çabalıyor ve böylece pozitivizmin "bütüncül kazasını" başlatmış oluyorlar...

Yine Ernst Jünger'i alıntılayacak olursak: "Bilimsel spekülasyonun bitmek tükenmek bilmeyen açlığının altında meraktan başka bir şey var. Ay üzerinde atılan ilk adımlar bilgiyi

24. *Aynı yer.*

25. Ernst Jünger, *Soixante-dix s'efface*, Cilt I, Paris: Gallimard, 1984, s. 366.

ilerlettiler kesinlikle, ama umudu yalanlamış oldular. Bu nedenle uzay endüstrisi insanların planladığı hedeflerden başka hedeflere yönlendirilmiş oldu."[26]

Mir uzay istasyonu ile Mars Pathfinder aracının birbirine zıt serüveni sayesinde bilimin bu umutsuzluğu ön plana çıkmış bulunuyor.

Yakın tarihli bir röportajda "araştırma ve teknolojiden" sorumlu Fransız Bakan Claude Allègre şöyle diyordu: "İnsanlı uçuşların artık yanlış bir tercih olduğu açık. Öte yandan Mars'ın veya Venüs'ün keşfinin hakiki bir bilimsel gelecek vaat ettiğini düşünüyorum."

Böyle bir beyanat astronotların mensup bulundukları yaşlılar topluluğuna savaş ilanı demektir. Nitekim en yaşlı (59 yaşındaki) Fransız astronot Jean-Loup Chrétien, Mir uzay istasyonuna hareket etmeden önce bu yönde görüş bildirmiştir.

Aynı şekilde Amerikan yörünge uçuşlarının öncüsü John Glenn de (71 yaşında) *"yerçekimi yokluğunun yaşlılık üzerine etkilerini"* araştıracak bir *mekik uçuşu* yapmak amacıyla uzay programına yeniden alınmayı talep etmiştir.

■

Victor Hugo neden bahsettiğini gayet iyi bilerek *"sürgün uzun bir uykusuzluktur,"* demişti.

Peki bugün dünyadışı kurtuluşun, insanlığın büyük kozmik kaçış rüyasının gerçekleşmesini mi yaşıyoruz?

Eğer durum bu olsaydı, yaşadığımız küreselleşme, bilimsel pozitivizmin de kapanışı, sonu anlamına gelecekti.

Uzay yarışının başında *laboratuvar hayvanının* (köpek Laika, maymunlar, diğer kobaylar) önceliğiyle karşı karşıya

26. *A.g.e.*, s. 210.

gelen kozmonotlar bugün de *otomatik makinanın,* kendilerinin yerini almaya aday evcil robotların önceliğiyle karşı karşıyadırlar.

Şimdi Internette gelecekte evrenin "gerçek ortamının" yerini alacak olan "sanal ortamın" neden bu kadar çok öne çıkarıldığı daha iyi anlaşılıyor...

Bilgisayar ve satranç oyuncusundan sonra, bizlerin de belki yerlerimizi "bekâr makinalara" bırakmamıza gelmiştir sıra.

X

"Uçak yerin hemen üzerinde uçuyor, yere çarpan uçağın karnı bir oburun elindeki inciri özenle soyması gibi soyulup açılıyor... Sinemadaki ağır çekim sayesinde en şiddetli darbe, en ölümcül kaza bir dizi okşayış gibi yumuşak görünüyor."[27] Filmi geriye de sarabiliriz. Uçağın parçaları tıpkı bir yapbozun parçaları gibi gözlerimizin önünde yeniden bir araya gelir, uçak dağılan toz bulutunun içinden bir bütün olarak çıkar, geri geri giderek hiçbir şey olmamış gibi yerden yükselir.

Yüzyılın başında *sinemanın insanlık için yeni bir çağ olduğu* söylendiğinde bu sözün nerelere kadar uzanabileceğinden kimse kuşkulanmıyordu.

Sinemada hiçbir şey durmadığı gibi hiçbir şeyin bir doğrultusu da yoktur çünkü ekranda *fizik kanunları tersine döner*: Bitiş başlangıç haline gelebilir, geçmiş geleceğe dönüşebilir, sağ sol olabilir, alt üste gelebilir.

Endüstriyel sinemanın yıldırım hızıyla ilerlediği birkaç onyıl içinde insanlık, kendi isteğinin aksine, doğrultusu olmayan bir çağa ayak basmıştır. Başı sonu olmayan bu tarihsel çağ içinde görsel-işitsel teknolojiler bir zekâ kusuru haline, Anglo-Saksonlar'ın deyimiyle bir *shaggy dog story*'ye* dönüşmüştür! Daha hızlı veya yavaş, burada veya başka yer-

* *Shaggy dog story*: İngilizce'de çeşitli ayrıntılar ve gereksiz detaylarla anlatılan, söz süslemelerine yer verilen, esprinin sona saklandığı, genelde bir kelime oyunuyla sona eren gülünç öykücüklere verilen ad. (ç.n.)

27. Paul Morand, *L'homme presse*, Paris: Gallimard, 1929.

de, her yerde veya hiçbir yerde... Sinema optiği ve onun özel efektleri sayesinde insanlık hem çığrından çıkmış hem de çift görmeye başlamıştır.

Bundan böyle fiziksel hareketin hızlanmasının gözden sakladığı bazı şeyler ekranda herkesin görebileceği hale gelmiştir. Kuşların uçuşu veya atın dört nala gidişinin mekaniği, uçuş araçlarının aşırı hızlı güzergâhı, hava veya suyun elle tutulamayan hareketleri, cisimlerin düşüşü, maddenin parçalanması. Aynı zamanda bunun karşıtı, yani nesnelerin doğal yavaşlığı içinde saklanan şey de görünür hale gelmiştir: Bitkilerin çimlenmesi, çiçeklerin açması, biyolojik dönüşümler... Bütün bunlar isteğe göre baştan sona veya sondan başa gösterilmektedir.

On dokuzuncu yüzyılın eski bilimsel gözlemciliğinin nesnelliği bu yeni görüntüler dizisi tarafından alışılmadık şekilde sarsıldı. Bu *sinedramatik çağın*[28] en büyük amacı görünür olanın ötesinin, gezegenin gizli yüzünün fethedilmesi oldu. Bu gizli yüz artık kontrol altına alınmış olan büyük mesafeler tarafından değil, zamanın kendisi tarafından, *mekândışılık* tarafından değil, *zamandışılık* tarafından saklanıyordu.

Görünür olan ile görünmez olanın daha önce rastlanmadık ölçüde birleşmesi ve karışması karşısında pop sinemanın kökenlerini hatırlamak gerekir: Pop sinema başlangıçta bir müzikhol numarası veya panayır eğlencesiydi. 1895'ten itibaren illüzyonistlerin kulübeleri ile panayırlarda *eğlenceli fizik* numaraları yapan meteliksiz bilimciler, "matematik büyücüleri" arasında yer almaya başlamıştı.

Sihirbazlığının yanı sıra androidler ve optik malzemeler de tasarlayan Robert-Houdin'e kulak verelim: "İllüzyonculuk *izleyicinin görsel sınırlarından yararlanma peşinde koşan*

28. İfade Karl Kraus'a aittir.

bir sanattan ibarettir. İzleyicinin doğuştan gelen bir kapasitesine, gerçek ve hakiki zannedilen şey ile gerçekliğin kendisi arasında ayrım yapabilme kapasitesine seslenerek onu *varolmayan şeye sıkı sıkıya inanmaya* yöneltir."

Bugün ise Robert-Houdin'in takipçisi ve hayranı olan David Copperfield gibi bir illüzyonist kamera önünde numara yaparken bu numaraları hem inandırıcı hem de özellikle *sıradışı* göstermek yolunda büyük zorluk çekmektedir. Bunun nedeni el becerisinin eksikliği değil, kamuoyunun inanma alanının sınırlarının kitlesel iletişim araçlarının ilerlemesiyle birlikte hatırı sayılır ölçüde genişlemiş olmasıdır: Birkaç saatlik yayından tam gün yayına geçilmesi, özellikle de televizyonun gerçek zamanda yaptığı *"see it now"* —anında gör— yayınları izleyicilerde, en çok da yaşı küçük olanlarda *hezeyanlı ikna olma halleri*[29] yaratmıştır.

Bundan böyle Copperfield izleyicilerini şaşırtabilmek için bir güvercin değil, bir Boeing uçak kaybetmek zorundadır. Hatta bu bile yeterli olmayacaktır!

Aynı şekilde hiç kimse Heaven's Gate tarikati mensuplarının şaşırtıcı toplu intiharı konusunu gerçekten sorgulamamıştır: Bu bilgisayar uzmanları burçların belli bir kesişimi nedeniyle kendilerini öldürmeye ve *fiziksel olarak* sonsuzluğa kavuşmaya nasıl olup da ikna olmuşlardı?

Ancak bu eylem bile aya adım atan ilk insan olan Neil Armstrong'un 21 Temmuz 1969'da televizyonda söylediği cümlenin yanında daha az saçma görünür: "*İnsan için küçük, insanlık için büyük bir adım.*"

Evlerdeki televizyon ekranlarında astronotun GERÇEK adımı muğlak bir sıçrayışı andırıyordu.

29. Bu deyimle hiçbir eleştiriye veya en basit kanıta bile açık olmayan mutlak bir kesinlik duygusunu kastediyoruz.

Öte yandan insanlığın büyük SANAL adımı üç yüz bin kilometreden fazla bir mesafe katediyor ve dünya üzerindeki altı yüz elli milyon seyirci bu adımı aynı anda, hep birlikte attıkları yanılsamasına kapılıyorlardı. Altı yüz elli milyon izleyici evlerinde oturarak yerçekimsiz ortama giriyor, bir Amerikan gazetecisinin deyişiyle, "keşif tarihinin büyük macerasına katılmış olma duygusunu" paylaşıyorlardı... Bugün böyle bir şeye *inanacak* insanların sayısı milyarları bulacaktır.

Bütün bunların nedeni mekaniğin, mekaniklerin (sinematik, dalga optiği, istatistik) bütününün insanlığı gerçek dünyanın fiziksel sınırlarından kurtarabileceklerini matematiksel olarak ispat etmiş olmasıdır. Buna göre insanlık dünyanın sanallıklara karşı duran boyutlarından ve bu boyutların en beteri olan ZAMAN'dan kurtulacaktır.

Günümüz matematik büyücülerinin kaybettikleri şey bir Boeing uçak değil CANLILAR DÜNYASIDIR, bu dünyanın giderek elimizden alınan METAFİZİK İKİZİDİR. Yakında adı değiştirilerek Siberdünya veya Siberuzay adı verilecek olan ölü yıldıza aslında *cybertime* (siberzaman) adı daha uygun düşer. Bu dünya, antik çağdan bu yana *kamuoyunun gerçeklik ile gerçek ve hakiki zannettiği şey arasındaki ayrım kapasitesini yok ederek görsel sınırlarla oynayan* bir illüzyonistliğin yan ürünü olacaktır... Platon da kimi eski Yunan büyücülerinin iradi olarak dünyayı yeniden yaratabilecekleri iddiasında bulunduklarından bahseder.

Bir Lewis Carroll romanını hatırlatan bu ortamda KÖTÜLÜK çok sayıda analoji sistemine başvurarak GERÇEKLİK haline gelmiştir. Bugün İYİLİK bu sistemleri ortadan kaldırmaya, bozmaya bağlıdır.

Hatta reklamcılığın baskısı altında yeni bir savaşçı ruh durumu, bir tür KUTSAL BİRLİK oluşumuna tanık oluyoruz. Bütün bireyler artık tek bir uzaylı söylemi kullanıyorlar. Mad-

deci ile ilahiyatçı bir araya geliyor, bilimci ile gazeteci aynı kişi oluyor; biyolog ile faşist, kapitalist ile sosyalist, sömürgeci ile eski sömürülen bir araya geliyor... Tüm dünyanın yıkılacağını iddia eden Bakunin, "iğrenç dünya ile bağlarını koparan" Avrupalı fütüristlerin hezeyan dolu sevinç çığlıkları, bu koroya katılan Hiroşima'nın atom bombası uzmanları, Internet kullanıcılarının psikokinezik hezeyanları, biz isteyelim ya da istemeyelim, *dünyalar savaşının* uzun zamandan beri ilan edilmiş olduğunu göstermektedir. Bütün savaşlardan fazla olarak bu savaşın *ilk kurbanı hakikattir*.[30]

Kana susamış fantastik tanrılara, insanüstü kahramanlara ve dönüşüm geçirmiş canavarlara yer veren Homeros destanlarının antik çağın ve bugünün büyük kara, deniz ve hava istilalarını öncelediği söylenebilir. Bu durumda, bilimin kendisi bir roman haline geldiğinden, saplantılı bir şekilde yeni bir acımasız fatihler ırkını, büyük katliamcıların gelişini anlatan modern bilimkurgu edebiyatını neden ciddiye almayalım? Gelecekteki *zaman savaşı* içinde, bu nihai efsane içinde istilacıların aşırı iktidar isteği bundan önceki dönemlerden farklı olarak coğrafi mesafeler üzerinde değil, mekânsal-zamansal bir bağlamın bozulması çerçevesinde ifade edilecektir.

Burada ABD'de "tanrının armağanı" gibi karşılanan, *savaş suçu* olmaktan ziyade *maddeye karşı suç* olan Hiroşima'yı hatırlayalım... Daha yakınımızda da 1982'deki Falkland Savaşı ve 1991'deki Körfez Savaşı gibi aşırı hızlı çatışmalar vardır. Bu çatışmalara *war games*, savaş oyunları, görüntüler savaşı denmiştir. Bunun da ötesinde bu savaşlar gerçek ile sanal arasındaki metafizik çatışmalardır.

■

30. Rudyard Kipling'in sözü: "Bir savaşın ilk kurbanı her zaman hakikattir."

Burada 19. yüzyılın sonundan itibaren bizleri "dünya aktüalitesi" adı altında gezegeni dolaşmaya davet eden şu eski popüler sinemayı hatırlayalım tekrar. Bu davet dünyayı turistik cazibesi veya doğal güzellikleriyle değil, bütün yıkımlara, bütün facialara, yangınlara, deniz kazalarına, fırtınalara, depremlere, savaşlara, soykırımlara açık bir alan olarak sunar... Doğal durumlarda nadir rastlanan kaza bu sayede gündelik hayatın parçası haline gelir. Hatta Paul Morand'ın verdiği uçak örneğinde olduğu gibi, görsel bir zevk haline gelir. Öyle ki bu görüntüler kamuoyuna tekrar tekrar sunulacak, kamuoyu da bu görüntülerin daha fazlasını isteyecektir.

Tüm dünyanın yok edilmesi Neron'u taklit eden birkaç diktatörün keyfine bırakılan seçkin bir hobi olmaktan çıkacaktır. Sinemayla birlikte bu yok etme kitlesel bir gösteri, hatta *yirminci yüzyılın hakiki sanatı* olacaktır. Nitekim 20. yüzyıl gerçeküstücülerin deyişiyle, "önceden SANAT denilen her şeyin felce uğratıldığı" bir yüzyıldır... Gerçekten de *hareket olmasaydı kaza olur muydu?*

1914'te başlayan büyük katliam öncesinde, Mack Sennett örneğinde olduğu gibi ABD sineması katliamı komik bile gösteriyordu. Garip kısa metrajlı filmlerde çeşitli araçlar (trenler, otomobiller, uçaklar, gemiler...) çarpışıyor, birbirini eziyor, parçalanıyor, patlıyordu. Kahramanlar ise tam hızla gerçekleşen bu facialardan acı çekmeden ve garip bir şekilde sağ salim kurtuluyorlardı.

Bu konuda Luis Buñuel geleceği görmüş gibi, "yakın zamanlı ve henüz yaratılmamış bir insanlığı hedef alan neşeli bir trajedi," diyordu.

Bu kaza taklidinin yanına gerçek kazanın eklenmesi çok sürmeyecekti. Büyük kitlelere seslenen "facia filmleri", *Titanic* kazasını veya San Francisco depremini örnek alıyorlar,

bunların yanında çok sayıda savaş filmi çekiliyordu.

Yakın zamanda Harrison Ford mesleğiyle ilgili olarak "Atlamak, düşmek, ter dökmek!" diyordu. Bundan böyle star olmak, artık yeteneğe veya güzelliğe değil, kameralar karşısında risk almaya dayanacaktır. Panayırdan veya sirkten çıkma bir yığın akrobat ipte yürüme, kontrollü düşüş, kaza taklidi, suikast girişimi gibi hareketler yapacaklar, doğrudan yayın sayesinde kısa süre içinde *reality show, snuff movie*'ye* dönüşecektir.

Kamuoyu açısından Porsche'si olmayan bir James Dean, Ferrari'si olmayan bir Ayrton Senna veya trajik bir *road movie*, yol filmi sonunda içinde öldüğü Mercedes'i olmayan bir Lady Diana ne ifade ederdi ki?

Brezilyalı şampiyon sürücü Ayrton Senna'nın cenaze töreni hezeyan içinde gerçekleştirildi. Galler Prensesi'nin ölümü ise devasa bir siyasi referanduma dönüştü. Gönderine İngiltere bayrağı çekili Buckingham Sarayı'nda İngiltere kraliçesi kameralar önünde özür dilemek zorunda kalarak *halkının dünyaya örnek olacak şekilde birleşmiş olduğunu* ilan etti.

Buradaki dünya hangi dünya, halk hangi halktır? Kitle iletişim araçları içinde boğulup gitmiş, uzun zamandır kendini kaybetmiş olan milyarlarca izleyiciye bu ad verilebilir mi?

Zavallı Majesteleri hâlâ at yarışlarıyla uğraşıyor, oğlu Charles ise suluboya ve biyolojik tarımla. Tıpkı Versailles'da Petit Trianon Köşkü'nde koyun yetiştiren Marie-Antoinette gibi...

Bir zamanlar kraliyete karşı alarm çanını çalmış olan *zavallı İşçi Partisi* ise bugün hem İngiliz monarşisinin, hem de

* Gerçek ölümlere ve cinayetlere veya abartılı gerçek şiddet sahnelerine yer verdiği söylenen, el altından dağıtılan filmlere verilen ad. (ç.n.)

kendisinin, yani eski siyaset sınıfının ölümünü haber veren çanın çalınmasından korkuyor. Zaten, başka pek çok kişinin yanı sıra Tony Blair'in danışmanlarından biri olan sosyolog Geoff Mulgan da yakın zamanda yayımladığı *Siyasetten Sonra Hayat* adlı kitabında Internet ve küreselleşmeyle birlikte "her bireyin kendi hedeflerini, kendi davranışlarını, hatta kendi kişiliğini yaratabileceğini" söylemiyor muydu?

Zavallı başkan Clinton ise Haziran 1997'de kendi kendilerini "bilgisayar evreninin efendileri" diye adlandıran kimseler tarafından, başında Microsoft'un patronu bulunan *Business Software Alliance* (İş Âlemi Yazılım İttifakı) tarafından uyarılmış, kendisine Beyaz Saray'da bir ültimatom verilmişti.

Bu şahsiyetler "demokratik kapitalizm"in ilk temel taşının konulduğunu, bu demokratik kapitalizmin evrensel ağının mevcut kurumlara tâbi olmaması gerektiğini söylüyor; bütün ekonomik, siyasal, hukuki, kültürel aracıların kısa vadede ortadan kalkması gerekiyor demeye getiriyorlardı.

Bunlara göre *ayağı yere daha fazla basan*, eski çevreci kuşaktan çıkma CNN patronu ve Time-Warner başkan yardımcısı Ted Turner ise kendisini "gezegenin savunucusu" ilan ediyor, Clinton'ı ABD'nin Birleşmiş Milletler'e olan borcunu ödemeye davet ediyordu... Bu arada Birleşmiş Milletler'e "hayır işleri" için bir milyar dolar bağışladığını bildiriyordu. Yeni, dünyadışı bir borsaya açılma işlemi mi vardı kafasında acaba?

Önümüzdeki bu *shaggy dog story*'de 1997 yazının sonunda, Eylül ayında Moskova'daki Yıldızlar Sitesi'nde bir tören düzenlendi. Bu törende Mir uzay istasyonunun iki eski personeline, pek çok tehlike tehdidi altında yaşamış bu iki kişiye birer *arsa* verildi, kendileri için çok defa *kayıp bir dünya* haline gelebilecek olan bu gezegenin birer parçasıyla ödüllendirildiler... Dünyanın öbür ucunda Brezilya'da Tarım İşçi-

leri Toplumsal Hareketi mensubu yüzlerce köylü, "çocukları haydut olmasınlar diye istedikleri bir parça toprak, bir parça ekmek" uğruna ölüyorlardı.

XI

Birkaç yıl önce bir İtalyan mim grubu kundak ve bebek önlüğü giymiş bir düzine yetişkin erkeğin gerçekleştirdiği garip bir gösteri sundu Parislilere. Sahnede gürültü yapan, tökezleyen, kavga eden, düşen, uluyan, kendilerini okşayan, daireler çizerek yürüyen bu gülünç kişilikler ne çocuklara, ne de büyüklere benziyorlardı. Olsa olsa sahte yetişkinler veya sahte çocuklar, yani birer çocuk karikatürü olabilirlerdi.

Kırklı yaşlarda olmasına rağmen bir ergen suratı taşıyan Bill Gates'in "Kimbilir, belki de evren yalnızca benim için var oluyordur! İtiraf etmeliyim ki böyle bir şey bana büyük zevk verirdi!" deyişini düşünelim.[31] Microsoft patronu bunu söylerken bir *boyut bozukluğu*'ndan mı muztaripti acaba? Bahsettiği evren büyük bir şımarık çocuğun, çocuk yuvalarında olduğu gibi oyunlar ve oyuncaklardan kurulu küçültülmüş dünyasından mı ibaretti?

Yirminci yüzyılın ilk yarısında Witold Gombrowicz ve başka bazı çağdaşları modernliğin işaretinin büyüme veya insani ilerleme değil, aksine büyümeyi reddetme olduğunu tespit etmişlerdi: "Olgunlaşmamışlık ve çocuksuluk modern insanı tanımlayan en etkili kategorilerdir," diye yazıyordu Gombrowicz. Harikalar Diyarı'ndaki Alice'in geçirdiği çeşitli dönüşümlerin ardından artık inatla geleceğinden kaçmak isteyen Peter Pan'a sıra gelmişti.

31. *VSD*, 1997 Noel özel sayısı.

Eski toplumlarda temel önemde olan yetişkinliğe geçiş, herkesin yaş sınırı olmaksızın oyun oynamaya devam ettiği bir uygarlıkta gerçekleşemez gibi görünüyordu artık.

Sanki birkaç onyıl içinde toplumsal veya siyasi sorumluluklar, askerlik görevi, çalışma dünyası süpürülüp gidecek, çocukluk özellikleri taşımayan her kişi veya etkinlik "seçkinci" diye tanımlanıp reddedilecekti.

Pazarın ve kitlesel üretimin yönelimleri bu durumdan önemli ölçüde etkilenecek, böylece hiçbir açıklama verilmeden sanayi çağından sanayi-sonrasına geçilecek, temel olarak olgunlaşmamış durumda bulunan bir toplumun beklentileri bu sayede tatmin edilecekti.

Nitekim, *zamanın yavaş yavaş yapmaya elverdiği şeyleri anında sunma* kapasitesine sahip olduğu söylenen elektronik dalgaların mutlak hızlarını kullanan şebekelere başvurulması, hızlı araçların hızlarının bir yüzyıldan bu yana artırılmasının yaptığı gibi, gerçek dünyanın coğrafi sınırlarını büyük ölçüde önemsizleştirecekti. Bununla da yetinmeyerek geleceği doğrudan telematik aktarımın aşırı kısa süresi içine gizleyecek, *öyle ki şimdiki zamandan bakıldığında gelecek yokmuş gibi görünecekti...*

No future — Gelecek yok: Bu 1980'li yıllardaki Japon çizgi romanı meraklıları *otaku*'ların, sayısal muhayyileden ve Japon çizgi romanları *manga*'lardan kurulu dünyalarını terk edip *gözlerini varoluşa açmayı* reddedenlerin ebedi çocukluğudur.

■

22 Şubat 1942'de, Petropolis'teki intiharından kısa süre önce tamamladığı bir anılar kitabında Stefan Zweig 1914 savaşı öncesindeki Avrupa'yı, özellikle de büyüdüğü Viyana toplu-

munu anlatır.[32]

Zweig güvenlik saplantısının nasıl bir toplumsal sistem haline geldiğinden, canlı milliyetçi gerilimlere rağmen siyasal ve ekonomik kurumların istikrarının, her tür sigortanın, ailelerin sürekliliğinin, ahlakın sıkı denetiminin herkesi sert darbelerden koruduğuna inanıldığından bahseder: "*Güvenlik* kelimesini sanki boş bir hayalmiş gibi sözlüğümüzden çıkarmış olan bugünün insanları, yani bizler için idealizm tarafından körleştirilen, bütün hayallerini teknik ilerlemeye bağlayan bu kuşağın iyimserlik hezeyanıyla alay etmek kolaydır," diyen Zweig bu satırların biraz altında şöyle sürdürür sözlerini: "Bizler ki her doğan günün bir önceki günün getirdiğinden çok daha beter alçaklıklar getirmesini bekliyoruz."

Burada bizim açımızdan ilgi çekici olan şey Zweig'in söz ettiği bu hem güvenlikçi hem de ilerlemeci toplumun gençlere nasıl muamele ettiğidir.

Nitekim, bu toplumda çocuk ve ergen gelecekteki potansiyel tehlikelerden biri olarak görülür. Bu nedenle onlara tavizsiz bir şekilde muamele edilir. Eğitim ve okul yılları neredeyse askeri yöntemlerle yürütülür (Zweig buna bir hapishane, diyecektir), evlilikler önceden kararlaştırılır, çeyizler ve mevkiler miras olarak devredilir. Böylece gençlik, işlerin dışında, sürekli bir bağımlılık halinde tutulur. Yasal reşit olma yaşı yirmi üçtür, kırk yaşına gelmiş birine bile şüpheyle bakılır.

Bu nedenle birey sorumluluk gerektiren herhangi bir mevkiye gelmek için oturaklı bir erkek "kılığına girmek", hatta uzun bir sakal ve güven verici bir şişmanlık yoluyla yaşlı görünmek durumundadır.

32. *Die Welt von gestern*, Bermann Fischer Verlag AB, Stocholm, 1944; Türkçesi *Dünün Dünyası*, çev. Burhan Arpad, İstanbul: Can, 1996.

Öyle ki, Freud'la sık sık görüşen Zweig ünlü doktorun teorilerinin önemli bir bölümünü Avusturya toplumsal sistemine borçlu olduğunu düşünür. Örneğin, "masumiyet"ten uzak, yetişkin açısından potansiyel olarak tehlikeli çocukluk fikri son derece Viyana'ya özgü bir fikirdir (Sapkınlar da "ruhsal çocuksuluk" taşıyan "kocaman çocuklar" olarak tanımlanmazlar mı zaten?)

Dahası, sabırsız gençlik tipik olarak ataerkil bir bastırmanın pençesindeki güvenlikçi bir toplumun korunma "kilitleri"ni (kültürel, dilsel, ahlaki...) parçalamak gibi ortak bir arzuya da sahiptir. Tabuları yıkmak, her şeye muktedir, aşırı ihtiyatlı olduğu için gelecekten korkan bir yaşlılar topluluğunun abartılı ayrıcalıklarını yıkmak demektir aslında.

Bu noktada psikanalistleri *insanlığın atığı* diye niteleyen Karl Kraus'un, psikanalizi *çözümü olmayan bir hata* olarak gören Kafka'nın şiddetli tepkilerini daha kolay anlayabiliriz.

Bunun nedeni, *sınıf mücadelesi* gibi yanıltıcı bir olgunun yanında (ki sınıf mücadelesi de yaşlılar tarafından yönetilen nomenklaturaların yeni-muhafazakârlığına gelip dayanmıştır sonuçta) daha az söz edilen başka bir devrimin, *kuşakların derin mücadelesinin*, ayrıca cinsler ve etnisiteler arasındaki savaş kadar eski bir fizyolojik savaşın cereyan etmesidir.

Bu gençliğin henüz pek kalabalık olmayan avangardı öncelikle *kültürel iktidara* saldırmış, bu saldırıyı da *sahte edimler* (romantizmin, Dadacılık'ın, gerçeküstücülüğün edimleri) adına yapmıştır. Daha sonraları bilgisizlikle suçlanan bu gençlik özgürleşmesi yaşanılan yıkım dolu çağın aşırılıkları tarafından hızlandırılmıştır. Jules Romains şöyle yazar: "Birinci Dünya Savaşı'nda çarpışanların yaşları böylesine genç olmasaydı, Verdun muharebesi gibi büyük katliamların (yedi yüz bin ölü) gerçekleşmesi mümkün olmayacaktı." Romains şöyle devam eder: "Gençler geleceği düşünmezler, kolay ko-

lay acıma duymazlar, hem alay edip hem de acımasız olmayı bilirler."

Romains'in bu sözlerini tersine çevirip gençleri oralara sürükleyen yaşlılara bakabiliriz. Avusturya imparatoru Franz-Joseph savaşı başlattığında seksen dört yaşındaydı, *ibret olsun diye katliam* ilkesinin destekçilerinden Georges Clemenceau ise seksenli yaşlardaydı.

Burada nüfusun erkek kesimini sağlık ölçütleri üzerinden idare etme yeteneğini geliştirmiş olan askeri bürokrasilerin rasyonalizmini de unutmayalım. Bu bürokrasilerin kullandıkları yaş kriterleri uyarınca gençler otomatik olarak kurban ediliyorlardı.[33]

Daha sonraları, *her doğan günün bir önceki günün getirdiğinden çok daha beter alçaklıklar getirdiği* dönemde Hannah Arendt bu nihilist dalgayı gayet açık bir şekilde gözlemleyecekti. Arendt bu nihilist dalganın, "eski değerlerin tersine çevrilip yeni değerler ilan edilmesi, *tersine bir tarihsel süreç* yaratılması olgusunun yalnızca Hitler'e değil, Marx ve Nietzche'ye de tarihlenebileceğini" söylüyordu.

Nietzche filozof olmadığı gibi Hitler de devlet adamı değildi. Onlar yalnızca *zamanın tersine çevrilemezliği* karşısında mücadele veren gençliğin kıyamet ultimatomunun paranoyak tercümanlarıydılar: "*Dünya ve onun üzerinde bulunan şeyler için artık zaman kalmamıştır!*"[34]

No future: Devrimlerin ve sınai savaşların yarattığı şey, tüm bir gençliğin dileklerinin yerine getirilmesiydi. Devrim-

33. Paul Virilio, "Pratik Savaş", *Hız ve Politika* içinde, İstanbul: Metis, 1998.

34. İncil, Kıyamet bölümü: "Denizin üzerinde ayakta duran Melek elini gökyüzüne kaldırdı ve yüzyıllardır Yaşayan, gökyüzünü Yaradan ve orada Yaşayan adına yemin etti ki Dünya ve onun üzerinde bulunan şeyler için artık zaman kalmamıştır."

ler ve savaşlar hem gençliğin geçmişini (ahlaki, kültürel, toplumsal) yok etmek, hem de gençliği nefret edilen bir yaşlılığın gelişiyle eşdeğer bir geleceğin *gölgesinden* kurtarmak gibi çifte bir başarıya sahipti.

Barış geçici olarak tesis edildiğinde de katliamlardan kurtulanlar hiçbir şey olmamış gibi saate karşı yarışlarını, zamana karşı saldırılarını sürdüreceklerdi.

On dokuzuncu yüzyılın lanetli sanatçılarından sonra sözde "çılgın yıllar"ın kayıp kuşakları gelecekti. Bunun ardından bu eğilimlerin herkese yayılması gözlenecekti. Scott Fitzgerald'dan Jack Kerouac'a, intihar ve suç eğilimleri taşıyan *beat generation*'a, Woodstock'ın hippilerine ve 1968 hareketinin son kıvılcımlarına varılacaktı. Arendt'in dediği gibi, 1968 hareketinde *"hayalgücü iktidara geçmeyecekti"*.[35]

Bunun ardından ise *loser*'ların, kaybedenlerin ve uyuşturucu bağımlılarının, sanayi-sonrası dünyanın sayıları giderek artan istenmeyenlerinin zorunlu işsizliği ve amaçsızlığı gelecekti.

Gerçekten de bir zamanlar baskı altında olan ve değişime susayan gençliğin özgürlük rüyaları hep diktatörlüklerle, yarı-askeri baskıcı sistemlerle sonuçlanmıştır. Hitler'in, Stalin'in ardından —ki Sovyetler Birliği Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra genç kültür devriminin kâbesi olarak görülüyordu— küreselleşme hezeyanına tam anlamıyla dahil olmuş Amerikan ulusunun yeni teknolojik gençlik yöntemleri duruyor karşımızda. Bu ülkenin geleneksel ürünlerinin (Coca Cola, kot pantolon, Hollywood, Mickey Mouse) reklamları çelişkili olarak *genç bir ülke* imajını kullanmaktadırlar!.. Aslında buna gençten ziyade *çocuksu* demek gerekir.

35. New School for Social Research'te 30 Ekim 1970'te verilen konferans.

Bu ulusun yurttaşlarının başına Edgar Poe'nun 19. yüzyıl başında öngördüğü (ve yakın gelecekte dünyada yaşayan herkesin başına gelecek olan) şey gelmektedir: "İnsan gururla kabarır ve Tanrı gibi davranırken bir yandan da üzerine çocuksu bir aptallık çöküyor ... Teknolojiler en yüksek mevkiye çıkartılmışlardı. Ancak tahtlarına kurulur kurulmaz zincirlerini onları yaratmış olan zekâların üstüne geçiriverdiler."

Zweig'in dediği gibi, eski kuşakların teknolojik-bilimsel ilerleme ile ahlaki ilerlemeyi saflıkla birbirine karıştırmış olmaları mümkün. Yeni kuşaklar ise her tür kültür ve ahlakı (insan eylemlerinin sonuçlarına dair bir teori olarak ahlakı) ortadan kaldırmaya can attıkları içindir ki *teknolojiler zorunlu olarak kendi başlarına ilerleyecek*, kendine çocukluk-öncesi tavırlar yakıştıran, geleceksiz kalmış bir insanlığı ortada bırakacaklardır. Şirketlerdeki kritik yaş yine kırk yaş olacaktır ama kırk yaş sınırı bir adayı sorumluluk gerektiren bir mevkiye atama yaşı değil, kişiyi çok yaşlı olduğu için mevkisinden uzaklaştırma yaşı olacaktır!

■

Bu çerçevede ortaya çıkan *otomatikleşme* ise teknoloji tarafından olgunluktan uzak bir toplumsal bütünün "sahte edimler"inin ikamesi olarak sunulmaktadır.

Antik çağ demokrasilerini ve yurttaşların seçtikleri kimseler üzerindeki doğrudan sıkı denetimlerini hatırlarsak, bugün devletin en tepesinde *sorumsuzluğun* bir hak, bir ayrıcalık haline geldiğini görmek çarpıcı olacaktır. Bu sayede yöneticiler görevdeyken yapıp ettiklerinden ötürü, anayasada belirlenmiş haller haricinde, parlamento veya yargı organları tarafından denetlenememektedirler.

Bilindiği üzere, kötü bir hayale benzeyen bu *sorumsuz*

devlet başkanı durumu Soğuk Savaş tarafından sağlamlaştırılmıştır. Bunun nedeni yakın mesafeli nükleer saldırıların otomatik mekanizmasının insani karar merciinin kararlarını önemsizleştirmiş olmasıdır.

1998 başlarında bu sorumsuzluk durumu gülünç bir hal almıştır. Dünyanın en güçlü devletinin başkanı cinsel hayatıyla ilgili küçük bir yalan nedeniyle görevden alınmak istenmiştir. Ancak, bundan yaklaşık kırk yıl önce tıpkı bir aile oyunu tasarlar gibi gezegenin nükleer ölümünün planlandığı bu oyunsu ülkede, başkanın aynı dönemde hiçbir cezalandırılma kaygısı duymadan bir Arap ülkesinin bombalanarak ezilmesi emrini vermesine bir şey diyen çıkmamıştır. Başkan zaten bu bombalamadan sorumlu tutulamazdı; tam olarak olayın bilincinde olduğu söylenemeyeceğinden suçlu da sayılamazdı.

Bu nedenle, kitle iletişim araçlarının ve kendisini sanık sandalyesine oturtan siyasi rakiplerinin kafasını karıştırmak için Clinton'ın merakla beklenen Ulusa Sesleniş konuşmasında Amerikan askeri teknolojilerinin üstünlüğüne abartılı övgüler düzmesi yeterli oldu. Clinton bu sayede muhafazakâr seçmenlerinin kendilerine oy vermemelerinden korkacak olan rakiplerini de kendisini alkışlamaya mecbur etti.

Bu olaydan bir süre sonra Clinton başkanın *sorumsuzluğu* yolunda daha da ilerleyerek, dünyada Amerikan çıkarlarına düşman olanlara yapılacak saldırıların otomatik hale getirilmesini önerdi.

Genele yayılmış bir düşüncesizliği dışavuran bu garip tabloyu tamamlayan son şey, tehlikeli bir çatışma arifesinde bulunulduğunun sanıldığı bir anda, 10 Şubat 1998'de ABD yönetiminin Irak'a saldırıyı ertelediğini açıklaması oldu. Saldırı o sıralarda Japonya'da düzenlenmekte olan Kış Olimpiyatları bitene kadar ertelenmişti.

Böylece televizyon izleyicileri kış oyunlarının coşkusu ile yeni bir Körfez Savaşı'nın rahatsız edici görüntülerinden oluşan çelişkili manzaralar tarafından şaşkınlığa uğratılmayacaklar, kanallar arasında zapping yapmaya gerek duymayacaklar, böylece hem savaşın hem de kış oyunlarının sponsorlarının çıkarları zarara uğramamış olacaktı.

Neyse ki, yetenekli Afrikalı diplomat Kofi Annan'ın akıllı müdahalesi büyük bir teknolojik boyut taşıyan bu aptallık yüklü duruma bir son verdi.

■

"Beyaz bir aile. Dört çıplak insan figürü kâğıttan kesilmiş adamcıklar gibi el ele tutuşmuşlar: anne, baba, oğul, kız. Dördü de aynı boyda, yaklaşık bir metre kırk santim boyundalar." Elisabeth Lebovici'nin *Libération* gazetesindeki 25 Nisan 1993 tarihli makalesinde böyle deniliyor ve devam ediliyordu: "Kaliforniyalı sanatçı Charles Ray tarafından hazırlanan ve Hollywood'a hafif bir göndermede bulunan bu tasarımlara *Çocukları Büyüttüm* (çocuklar burada tam anlamıyla deli gibi görünüyorlar) ve *Ebeveynleri Küçülttüm* (ebeveynler burada küçültülmüş modeller halindeler) adı verilmiş. Bu tasarımlar akla şöyle alaycı bir soru getiriyor: Acaba ortalama Amerikalılar büyük boyda çocuklar mı? Ancak New York'taki Whitney Museum of American Art'ın 1993 Bienali vesilesiyle sorduğu soru daha sert: "Amerikan sanatı diye bir şey var mı?.. Burada Amerikan kültür ortamındaki kanonları tekrardan düşünmek amaçlanıyor."

Sovyet bloğunun 1990'lardaki ideolojik çöküşünden sonra şunu hatırlamanın vakti geldi: ABD için her tür kültür, kendisine özgü sanatsal etkinliklerden değil, *tarihsel olarak* sömürgeci bir antropolojiden kaynaklanır.

Charles Ray'in dört kişiden oluşan enstalasyonu bizlere Amerikalılar'ın tasarladıkları şekliyle dünya kültürünün geleceği hakkında bilgi verir: Cinslerin, ırkların, farklı deri renklerinin az ya da çok başarılı şekilde asimile edilmesinden sonra *kuşaklar da asimile edilecektir*. Uzun boylu düşmanlarının bacaklarını keserek onları kendi boyutlarına indiren pigme kabilelerinin yaptıkları gibi kuşaklar aşağı çekilecek ve böylece "melezleştirilecektir".

■

Bir merdivenden çıkan bir yetişkin ve bir çocuk hayal edelim. Çocuk basamakların yüksekliğiyle *boy ölçüşemeyecek* ve yetişkin tarafından geçilecektir.

Buna karşılık bir çocuk ve bir yetişkin birlikte asansöre bindiklerinde aynı hızla yukarıya çıkacaklardır. Herkes bir şekilde *ölçüsüzleşmiş* olacaktır. Yetişkin, "yetişkin insan" konumundan biraz fedakârlıkta bulunacak, hatta gençleştiği veya küçüldüğü söylenebilecektir. Bu arada çocuk da büyümüş, hatta yaşlanmış olacaktır.

Bu tür teknolojik hizmet araçlarının (ev aletleri, çalışma ve iletişim aletleri, silahlar, araçlar) çoğalması nedeniyle sanayi çağının, daha çok da sanayi-sonrası çağın yetişkin insanı Paul Valéry'nin de söylediği gibi *enerji merkezi* olmayı bırakmıştır. Bedenini hareket ettirmeyi (ki dünya yüzünde harcanan toplam enerjinin yüzde ikisi böyle harcanmaktadır) bırakmanın yanında, asıl olarak *dünyayı kendi ölçüsüne getirmekten* (ayak, parmak, kulaç, güç olarak ölçmekten) vazgeçmiştir. İnsan her anlamda *dünyanın ölçü birimi*, ya da eskiden denildiği gibi ***her şeyin ölçüsü*** değildir artık.

İnanınız ki teknolojik ilerleme yalnızca 20. yüzyılın gençlik devrimini tamamlamakla meşguldür.

Birer çocuk karikatürü haline gelen İtalyan mim grubu mensupları örneğinde olduğu gibi bu oyun her yanı sarmıştır. Yetişkinliğe uyum sağlayan okuma-yazma bilmez gencin resimli kitabından ibaret olan görüntü uygarlığından, sanayileşmiş fotoğrafçılıktan, "şiddet ve cinsellik dolu" pornografik çizgi romanlardan eğitim sistemine, profesyonel eğitime kadar... Metalar sistemi oyuncaklarla doldurulmuştur. Öyle ki herkes yararlı olan değil, olgunlaşmamışlığın değişken normlarına uyumlu olan mallar satın almaktadır. Sağlıksız ve aşırı şekerli yiyecekler hazımsızlık, obezlik raddesine kadar yenilip tüketilmektedir. Borsadaki oyunlar ve faaliyetler her tür maddi temelden uzaklaşmaktadır. Uyuşturucu, yasaklama karşıtları tarafından *rekreatif etkinlik* olarak adlandırılmaktadır...

Bugün evliliğin zayıf bir kurum haline gelmesinin nedeni genç evlilerin *birlikte yaşlanmak* gibi korkunç bir düşünceye dayanamamaları veya şimdiki dünyanın doğrudanlığının onları herhangi bir sürekli geleceğin varlığına inanmaktan alıkoymasıdır.

Bugün bir araya gelmekten ziyade parçalanmakta olan ailelerde yetişkinler çocuksu kaprislerle davranmakta, çocukların çok hoşlandıkları elektrikli araçları ve oyuncakları paylaşmaktadırlar. Yaşları belirsiz çocuklarıyla pedofiliye kadar varan ortaklıklar kurmaktadırlar. Zaten herkes bilir ki cinsellik de *fazladan bir oyuncaktır*.

Bu kaymaya güç veren şeylerden biri de reşit olma yaşının yirmi birden on sekize indirilmesidir. Hatta bazı parlamenterler bu yaşın on altıya veya on beşe çekilmesini savunmaktadırlar.

Yaş sınırlarının herkes için ortadan kalktığı bu ortamda çocuklar da gündüz yapılan eğlence ve spor gibi uğraşları terk ederek sokak ve gece oyunlarına yönelmektedirler. Oyuncaklarıyla oynadıkları olgunlaşmamış bir dünyaya çekilmekte,

kendileri için hazırlanan bir devrimin ana aktörleri olmaktadırlar. Onlar da sıraları geldiğinde kötü davranışlara yönelmekte, dalga geçmekte, araba ve motosiklet çalmakta, etrafa zarar vermekte (oyuncaklar kırılmak için imal edilir zaten), haklı haksız silaha başvurmaktadırlar...

Hukuki açıdan suçlu sayılmamanın —sorumsuzluğun— ardına gizlenen, bölünmüş ve çocuklaşmış aileler tarafından sokağa bırakılan, işyerinde sömürülen ve çeşitli yasadışı işlerde kullanılan bu insanların sayısı yakında milyonlara varacaktır. Bu arada, on ya da on iki yaşından itibaren direniş mücadelelerine, sözde kurtuluş savaşlarına katılan çocuk-askerleri de unutmayalım.

Şubat 1998'de Birleşmiş Milletler dünya yüzündeki savaş veya silahlı çatışma sayısını otuz sekiz olarak veriyor, bu savaşlarda yer alan "kayıp çocukların" sayısının iki yüz elli bin olduğu tahmininde bulunuyordu. Kırk kadar ülke kendi inisiyatifleriyle reşit olmayanların savaşlarda yer alma taban yaşını on beş olarak belirleyen 1990 tarihli sözleşmede değişiklik yaparak bu yaş sınırını on sekize çekmeye çalıştılar, fakat başarılı olamadılar.

Çocuk haklarıyla ilgili bu sözleşme Amerika Birleşik Devletleri tarafından elbette imzalanmamıştı, çünkü bu sözleşme ABD'nin kuşakların melezleştirilmesiyle ilgili büyük projesine aykırıydı![36]

36. Çocukların, kölelerin veya terk edilen insanların askeri proleterler haline getirilmeleriyle ilgili olarak bkz. Paul Virilio, *Hız ve Politika*, s. 80-1.

XII

Her siyasal devrim bir dramdır, ama geleceği haber verilen bir teknik devrim bir dramdan daha fazla bir şeydir. *Bilginin trajedisidir*, bireysel ve kolektif bilgilerin Babil Kulesi'ndeki diller gibi birbirine karışmasıdır.

Esopos'un dili gibi Internet de, olabileceğin hem en iyisi hem de en kötüsüdür. Bir yandan sınırsız bir iletişimin ilerlemesidir. Diğer yandan bir faciadır, sanal yolculuğun Titanic'i ile buzdağının bir gün mutlaka gerçekleşecek olan karşılaşması.

Tıpkı "Tarih'in sonu" gibi Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan bir "tekno-bilgisel" yanılsamanın meyvesi olan bu Internet ağının sibernetiği aslında bir teknikten ziyade bir sistemdir. Bu, stratejik bir iletişim tekno-sistemidir. Bu tekno-sistemin beraberindeki *sistemsel risk*, küreselleşmenin gerçekleşmesi halinde, yol açtığı zararları bir zincirleme reaksiyona dönüştürecektir.

Bugün kısa zaman önce görülen Asya krizinin bölgesel olup olmadığı konusunda fikir yürütmek gereksiz. Eğer finans piyasasının sibernetiği etkin bir biçimde küreselleşmiş olsaydı, 1997 sonbaharında yaşanan bu kriz gezegenin tümüne yayılacak ve tam bir ekonomik faciaya yol açacaktı.

Böylece, *atom* bombasından ve kırk yıl süren genel bir nükleer caydırmadan sonra bir *enformasyon bombası* patlamıştır. Bu bomba nedeniyle yakın zaman içinde yeni bir *caydırma*, bu kez *toplumsal* bir caydırma söz konusu olacaktır. Ulusların toplumsal çekirdeğinin aşırı ısınmasını, hatta yarıl-

masını engelleme amaçlı "otomatik akım kesiciler" kullanılacaktır.

Gerçekten de, telekomünikasyonun gerçek zamanlı küreselleşmesiyle birlikte —ki Internet bu durumun vahşi bir modelidir— enformasyon devrimi bir *sistemli ihbarcılık* devrimi haline gelmektedir. Ortaya söylentiler ve kuşkulardan oluşan bir panik fenomeni çıkmakta, bu fenomen "hakikat"in ve dolayısıyla basın özgürlüğünün temelindeki meslek ahlakını yıkmaktadır. Bu durum Internetin Clinton/Lewinsky davasındaki rolünde de görülmüştür: beyan veya ihbar edilen olguların hakikati hakkında şüpheler, haber kaynaklarının ve dolayısıyla kamuoyunun manipüle edilmesinin kontrolsüz şekilde artması. Bu öncü işaretler *gerçek enformasyon* devriminin aslında *sanal dezenformasyon* devrimi olduğunu, şu andaki tarihe gerçekten etki eden bir devrim olduğunu göstermektedir.

Maddenin bileşenlerinin radyoaktifliği gibi enformasyonun bileşenlerinin interaktifliği de sessiz bir şekilde yayılarak çeşitli zararlara yol açmakta, genel bir kirlenmeye doğru gitmektedir.

Gerçek zamanda faaliyet gösteren ve birbirlerine etki eden aktörler, sibernetik telekomünikasyon devriminin teleaktörleri belli bir ritmi harekete geçirmişlerdir. Bu teknik tempo, ülkelerin ve toplumların *yerel zamanının* tarihsel önemine egemen olmuştur. Bu durum yalnızca bir *dünyasal zamanın* lehine çalışmaktadır. Bu dünyasal zaman artık uluslaın tarihine değil, bir EVRENSEL ZAMAN POLİTİKASI soyutlamasına aittir. *Enformasyon savaşı ilanı* durumunda devreye girecek olan bazı genelkurmaylar dışında hiçbir siyasal temsilci bu politikadan sorumlu değildir.

Örneğin National Security Agency'nin (Ulusal Güvenlik Kurumu) Internet ağının geliştirilmesinin tarihindeki rolü-

nün araştırmacılar tarafından örtbas edilmesini nasıl açıklayabiliriz?

Bugün ABD Dışişleri Bakanlığı'nın yeni küresel düzene karşı çıkanlara —şimdilik Irak'a— verilecek askeri cevapları *otomatikleştirme* isteğini nasıl değerlendirebiliriz?

Böylece siyasal partilerin *temsili demokrasisini* yenileyeceği söylenen *doğrudan (live) demokrasi* için yapılan özgürlükçü propagandanın ardında bir *otomatik demokrasi* ideolojisi yatmaktadır. Bu otomatik demokraside tartışarak karar almanın yerine kamuoyu araştırması veya televizyon izleyici araştırması gibi bir "toplumsal otomatikleşme" geçecektir.

Kolektif akıl yürütmeye yer vermeyen bu refleks demokrasisinde "seçim kampanyası" yerini şartlanmaya bırakacaktır. Parti programlarının "sergileyici" niteliğinin yerini bireysel davranışları koşullandırmaya dayanan "canavarlaştırıcı" bir nitelik alacaktır. Nitekim reklamcılık da uzun zamandır bu davranış kontrolünün parametrelerini test etmektedir.

Zaten bir atom savaşının elektromanyetik etkilerine dayanacak şekilde tasarlanan Arpanet sistemine dayanan Internet de Körfez Savaşı'ndan bu yana bir *evrensel reklamcılık* işlevi görmektedir. İlk olarak Internet tarafından reklamı yapılan bu sistemsel ürün *özel olarak* kimseyi ilgilendirmemekle birlikte, *genel olarak* herkesi ilgilendirmektedir.

Internet ağının ve *on-line* servislerin promosyonu eşi benzeri görülmemiş bir ideolojik bulaşma olgusudur. Internet promosyonunun pratik bir teknolojinin piyasaya sunulmasıyla, bir taşıt aracının satılmasıyla veya herhangi bir iletişim aracıyla (radyo, televizyon) ilgisi yoktur. Burada şimdiye kadar "barış zamanında" hiç denenmemiş bir şey denenmektedir, *en büyük kamuoyu dönüştürme operasyonu* düzenlenmektedir. Bu operasyon ulusların kültürünü olduğu kadar kolektif zekâyı da hiçe saymaktadır.

Bu nokta her tür aşırılığın, örneğin Çoktaraflı Yatırım Anlaşması gibi önerilerin veya "Atlantik-Ötesi Serbest Ticaret" projesinin kaynağıdır.

Bu küreselleştirici kampanyalar *info war* -—enformasyon savaşı— lehine çalışan Amerikan propagandasıyla neredeyse aynı yoğunluktadır. Nitekim Pentagon da Soğuk Savaş'ın bitiminden bu yana *askeri işlerde devrim* üzerine çalışmaktadır.

Ancak Interneti ve gelecekteki enformasyon otoyollarını tam olarak anlayabilmek için Internetin interaktif boyutunu ve hakiki bir KARŞILAŞTIRMALI REKLAMCILIĞIN ortaya çıkışını unutmamak gerekir. Bu karşılaştırmalı reklamcılık şu ya da bu ürünün üstünlüğünü övmek yerine *ticari rakibi suçlamak* yoluna gitmekte, tüketicilerin konumlarını ve ihtiyatlılıklarını küçümseyerek onların direncini kırmaya çalışmaktadır.

Metaları satın alan kimselerin meşru meraklarını tatmin etmekle yetinmeyen reklam ajansları artık rakiplerinin *simgesel ölümünü* gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar... Avrupa Parlamentosu da işte bu nedenle "sistemli karalama kampanyalarına" karşı mücadele edecek yasalar çıkarma kararı almıştır.[37]

Ayrıca Internet ağını gelecekte onun yerini almayı amaçlayan teknik evrimden de ayıramayız. Gelecek on yılda *analog* enformasyonun yerini tüm bilgi kaynaklarının dijitalleşmesine bırakması hedeflenmektedir.

Sayısal olan, görsel-işitsel ortamın tüm alanlarına yayıl-

37. Mayıs 1998'de Adam Lisowski tarafından kurulan kadın modası kanalı Fashion TV, The Walt Disney Company'yi karalayıcı söylentiler nedeniyle mahkemeye verdi. Rakip bir moda kanalı açmayı planlayan Disney, "Fashion TV ortakları ve müşterileri nezdinde bir karalama kampanyası" başlatmıştı. Bkz. *Le Nouvel Observateur*, 30 Mayıs 1998, televizyon eki.

dığı için Avrupa Birliği *Teknolojik Birleşme Üzerine Yeşil Kitap* hakkında çalışmaktadır.

Bu raporu hazırlayanlara göre tek bir teknolojinin —sayısal teknolojinin— farklı yerlerde (telefon, televizyon, bilgisayar) kullanılması sonucunda görsel-işitsel araçların kullanımı da değişecek, telekomünikasyonda olduğu gibi bu araçlar da piyasa kanunlarına bağımlı hale gelecekler.

Kollarını her yana uzatan bu birleşmenin ikinci bir veçhesi de Interneti kapsamaktadır. Amerikan kaynaklı bu şebekede her şey serbest olduğuna göre, şebeke gelecekte de hukuki olarak yalnızca ABD'ye ait olacaktır.

Böylece hiç farkında olmadan bir tür İMGELER KRİZİNE doğru gitmekteyiz.

İkonlar arasındaki rekabet göze göz dişe diş ilkesine göre sürmektedir. Dünya ölçeğinde geniş bir pazara gidilen bu dönemde her şey gibi küreselleşen bu rekabet, ikonlar üzerinden işleyen enformasyonun zamansallık rejimini istikrarsız hale getiriyor.

Ekrana karşı ekranın savaştığı bu dönemde ev bilgisayarının *terminali* ile televizyonun *monitörü, küresel algı piyasasına* egemen olmak için çarpışmaktadır. Bu piyasanın kontrolü yakın gelecekte hem etik hem de estetik açıdan yepyeni bir çağın kapılarını açacaktır.

■

Bir Fransız borsacısı 1997 sonbaharında "dünyadaki borsa piyasası beş yüz bin ekran üzerinden tamamen bilgisayarlaştığı için Asya krizi her yere doğrudan ulaştı," diyordu.

Ama asıl tüm dünyada beş milyon *live camera* olduğu, yüz milyonlarca Internet gezgini bu kameralardan görüntü al-

mak için aynı anda bağlandıkları zaman ilk GÖRSEL KRİZE tanıklık edeceğiz. Bu durumda *televizyon* yerini dünyanın tele-gözetimine bırakacaktır. Böyle bir dünyada finans piyasalarının şu ünlü *sanal küresi*, kolektif muhayyilenin *görsel küresine* bırakmış olacaktır yerini. Bu durum da, Albert Einstein'ın daha 1950'lerde haber vermiş olduğu bir bombanın, ENFORMASYON BOMBASININ patlamasını beraberinde getirecektir.

Bugün *akıldışılık* nasıl finansal küreselleşmenin çeşitli bölgelerinde artış gösteriyorsa, bu akıldışılık yakın gelecekte *kolektif muhayyilenin küreselleşmesi* alanında daha da fazla serpilip gelişecektir. Çünkü eskinin televizyonunun çoğaltıcı etkisi (Rodney King vakası, Simpson davası veya Prenses Diana'nın cenazesi gibi olaylardan bu etki sorumludur) dünya genelindeki tele-gözetimin AŞIRI-TEPKİSEL niteliği nedeniyle müthiş şekilde artacaktır.

Paris'teki Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi'nden bir araştırmacı Asya krizi hakkında "bireysel tavır alışlar genelleşir ve hep bir yönde hareket ederse küresel olarak istikrarsız ortamlar yaratır," diyordu.

"Bireysel hareketlerin akılcılığı küresel bir akıldışılıkla sonuçlanıyor."[38]

Artık DÜNYASAL (doğrudan) zaman, bölgelerin YEREL zamanının eskiden beri sahip olduğu üstünlüğü ortadan kaldırıyor. Tam da bu dönemde *karşılaştırmalı* reklamcılığın korkutucu öncülleri markalar ve yatırımcılar arasında yayılıyor, *interaktif* reklamcılığın gelişmesi yakın geleceğe tarihleniyor. Bu soğuk iç savaşta ticaret çevreleri rakiplerini simgesel olarak infaz etmek için gerilla savaşı veriyor, bu konuda Avrupa Topluluğu'nun da onayını almaya çalışıyorlar.

38. André Orlan, *Le Monde*, 5 Kasım 1997.

Bu küreselleştirici ortamda "reklam mekânı", artık filmlerdeki aralar veya televizyon spotları değil, doğrudan doğruya *her tür iletişimin gerçek zaman-mekânı* olmaktadır.

Bu nedenle sanal enflasyon yalnızca mamul mallar ekonomisini, finans küresini değil, dünyayla kurduğumuz ilişkinin zekâya dair yönlerini de etkiliyor.

Bu noktadan itibaren meşhur *sistemsel risk* artık yalnızca şirketlerin, bankaların Asya krizindeki gibi zincirleme iflasının riski olmaktan çıkıyor; insanlığın kolektif olarak körleşmesinin, *olguların çözülmesine* dair beklenmedik bir ihtimalin, gerçeklik ile ilişkimizin yönünün kaybolmasının korkutucu tehdidi haline de geliyor...

Fenomenlerin iflası ve görünür olanın krizi ancak ekonomik ve siyasal *dezenformasyonun* işine yarar: *Analog* elindeki olanakları *dijitale, sayısala* bırakır, yakın zamanda keşfedilen "veri sıkıştırması" gerçeklikle olan ilişkimizi hızlandırır, yani uzaklara atar... Bu arada bütün bunlar olurken duyularla alımlanabilen görüntülerin giderek fakirleşmeleri koşulu dayatılır.

Böylece görsel-işitsel, dokunsal ve kokulu bilgilerin giderek DİJİTALLEŞMESİ doğrudan duyuların çöküşe geçmesiyle birlikte meydana gelir. Yakın olanın, karşılaştırılabilir olanın *analog benzerliği,* uzakta olanın, tüm uzakların *sayısal gerçeksiliği* karşısında geriler. Duyuların ekolojisi ise işte bu nedenle nihai olarak kirletilmiş olur.

XIII

Daniel Halévy, bundan yaklaşık yarım yüzyıl önce, 1948'de yayımladığı *Essai sur l'accélération de l'Histoire* (Tarih'in Hızlanması Üzerine Deneme) adlı yapıtında, Hiroşima'dan kısa bir süre sonra, bazı büyük tarihsel görünümlere işaret ediyordu: "On sekizinci yüzyılda insanların ölçerek, çizerek, hayvan ve bitki örtüsünü kâğıda geçirerek mutlu oldukları zavallı dünya. On dokuzuncu yüzyılda çevresini dalgalarla kuşattıklarında; onu bir canlı, bir ruh gibi yaşar hale getirdiklerinde insanların daha da çok mutlu oldukları zavallı Dünya! Kafası diktatörlük düşleriyle dolu, elinde sanki bu düşleri etkili kılmak için yapılmışa benzeyen silahlar bulunan zavallı insanlık!"

Bu konuda Francis Fukuyama'dan daha fazla kavrayış sahibi olan Daniel Halévy, tekno-bilimsel ilerlemenin tarihi sona erdirmekten ziyade her tür zaman farkını ve süreyi paramparça edeceğini, tarihsel bilimin yakında yeni bir TEMPOYA, yakın gelecekte bu bilimin "hakikatine" kadar ilerleyecek bir ritme kavuşacağını öngörüyordu: "Einstein bundan çeyrek yüzyıl önce göreci denklemlerini ortaya attığında insanlar içinde yaşadıkları *fiziksel bütünü* anlamaya yanaşmamışlardı. Bugün de aynı şekilde, içinde hayatlarının geliştiği *siyasal bütünü* anlamaya yanaşmıyorlar."

Yirminci yüzyılın sona erdiği bu çağda, KÜRESELLEŞME çağında bu *anlama itirazı* hakkında ne diyebiliriz? Şunu diyebiliriz ki, ulus-devletin çöküşü ve siyasetin medyatik olan

tarafından gizlice yenilenmesiyle birlikte bu ağların ve ekranların yarattığı multi-medyatik etki *zamanın hızlanmasına* neden olmaktadır; iktisadi ilişkilerin "gerçek zamanı" dünyaya dair görüntü ve malumatları zamansal sıkışmaya tâbi tutarak dünyanın "gerçek mekânını" sıkıştırmak gibi göreci bir cesaret eylemi gerçekleştirmektedir. Bundan böyle *burası diye bir şey yoktur, her şey şimdiki zamandadır.* Bu durum tarihimizin sonu olmasa bile *şimdi ve buradanın* ve *yerinde olmanın* programlanmış sonudur.

Tek bir pazarın ortaya çıkışından bu yana sürekli tekrarlananın aksine, iktisadi alışverişlerin küreselleşmesi *ekonomik* değil, öncelikli olarak *ekolojiktir.* Bu durum yalnızca atmosferik sera etkisi gibi olgular nedeniyle MADDELERİN kirlenmesi değil, aynı zamanda somut deneyim dünyasını oluşturan MESAFELERİN ve sürelerin de kirlenmesi demektir.

Başka bir deyişle küreselleşme telekomünikasyonun sınırdaki hızlanmasının içine hapsolmak gibi bir *dromosferik (hız-küresel) sera etkisi* ile ilgilidir.

Paul Valéry 1920'li yılların başında "sonlu dünyanın zamanı başlamıştır," demişti. 1980'li yıllarda ise sonlu zamanın dünyası başladı. Yere bağlı her tür sürenin gereksiz şekilde sona erdirilmesi nedeniyle yakın tarihin hızlanması gerçek zamanın duvarına çarptı. Bu evrensel ve *dünyasal zaman,* yarın *tarihi yapmış olan* yerel zamanlar bütününün yerini alacaktır.

On sekizinci yüzyılda üzerinde yaşadığımız gezegenin jeolojik olarak sertleşmesi için gerekli milyonlarca yılın oluşturduğu *derin zaman* keşfedilmişti. Bugün ise uzaktan hareket etmenin yarattığı dromolojik gerçeklik etkisinin *yüzeysel zamanı* icat edilmiştir.

Yerlerin katı jeofizik gerçekliğinin *madde-zamanı,* yerini sanal gerçekliğin *ışık-zamanına* bırakmıştır. Bu durum her

tür sürenin hakikatini değişikliğe uğratmış ve bir zaman kazasına; her tür gerçekliğin, şeylerin, canlıların, sosyo-kültürel olguların gerçekliklerinin hızlanmasına neden olmuştur...

Örneğin bugün Internetteki şebekeler çevresinde örgütlenen "sanal cemiyetler" meselesini nasıl değerlendirebiliriz?

Bugün dünyanın her yerinde yetmiş milyon Internet kullanıcısı anındalık sayesinde birbirleri nezdinde "tele-varolan" *mümin cemaatleri* oluşturmaktadır. Yakında, *on-line* kameraların her yerde mevcut olma özelliği bu durumu daha da kuvvetlendirecektir.

Peki kamusal imajın egemen olduğu META-KENT çağının eşiğinde olduğumuz şu dönemde eskinin kamusal alanından geriye ne kaldı?

Ticarette, eğitimde, sanayi-sonrası işletmelerde, artık iyice daralmış gezegenimizin bir ucundan diğer ucuna kadar her anda ve her yerde kullanılabilen interaktif bir görüntü mü?

Küreselleşme coğrafyadan ziyade şimdinin ve geleceğin tarihini belirlemektedir. *Gerçek zamanın hızlanması*, ışık hızının sınır hızlanması yalnızca jeofizik yüzeyin, yerkürenin "doğal boyutlarını" parçalamakla yetinmemekte, toprağa bağlı olan eski bölgelerin, eski ülkelerin ve eski ulusların yerel zamanlarının kurduğu uzun vadeli zaman dilimlerinin önemini de ortadan kaldırmaktadır.

Tele-teknolojiler dünyasal ve küresel bir zamanın anındalığı sayesinde yerel zamanların "kronolojik" ardışıklığının yerini almaktadır. Tele-teknolojiler hem *interaktif* hale getirdikleri her tür *etkinliği,* hem de her tür *hakikati* ve her tür tarihsel gerçekliği aşırı şekilde aydınlatmaktadır.

GEÇMİŞ, ŞİMDİ, GELECEK şeklindeki eskiye ait üçlü süre sınıflandırmasının yerine bugün tele-varoluşun anındalığı geçmektedir. Bu durum yeni bir YÜZEY tipiyle, şeylerin değil, olayların yüzeyiyle de yakından ilgilidir. Bu bağlamda dör-

düncü zamansal boyut üçüncü zamansal boyutun yerini almaktadır: Maddi hacim "etkin varoluş" gibi bir geometrik değeri kaybetmekte, "tele-varoluş" sayesinde olguların doğallığına galebe çalan görsel-işitsel bir hacim çıkmaktadır ortaya.

Yeni bir türün ortaya çıkışı demek olan bu olgu, analog sinyallerin anında yayınları ve alınışlarının gücü sayesinde dayatmaktadır kendini. Enformasyonu oluşturan verilerin zamansal sıkışmasıyla gerçekleşen bu durum yakında analog değil, sayısal sinyallerle sağlanacaktır.

■

Böylece artık ön plana çıkarılan şey mekân değil zamandır. Bu zaman eskinin tarihinin uzun vadelerinin zamanı değil, ışığın ve ışık hızının zamanıdır, insanlık tarihini belirlemesi beklenen *kozmolojik sabittir*.

Eskiden gerçek mekânın yüzeyinin algısını belirleyen üç geometrik boyutun yanına bugün bir de *maddenin üçüncü boyutu* eklenmektedir: "Kütle" ve "enerji"den sonra "enformasyon" da gerçeklik tarihine girmiştir; tele-gözetim ve ortam kontrolü sayesinde şeylerin ve yerlerin gerçek varoluşunun bir kopyasını üretmektedir.

Burada söz konusu olan şey Rönesans döneminin optik varoluşunun perspektifi ile elektro-optik tele-varoluşun SANAL perspektifinin birbirleriyle karşı karşıya getirilmemesidir. Telekomünikasyonun *gerçek zaman perspektifi* yukarıda andığımız her iki perspektifi bir araya getirerek bir "alan etkisi" yaratmaktadır. Burada güncel olan ile sanal olan, tıpkı Hi-Fi sisteminin bas ve tiz sesleri bir araya getirerek yarattığı "ses etkisine" benzeyen yeni bir YÜZEY türü yaratmaktadır.

Nesnenin maddi ve geometrik hacminin yerine enformasyonun maddi-olmayan, elektronik hacmi geçmektedir.

Bu enformasyon sesli ve görseldir; ancak bilgisayara bağlı olarak kullanılan bir eldiven sayesinde ona dokunmak, yakın zamanda icat edilen dijital kimyasal alıcılar sayesinde onu koklamak da mümkündür.

Geçmişte stereofonik ve stereoskopik olan görsel-işitsel TEMSİL artık hem hızlandırılmış hem de artırılmış bir gerçekliğin SUNUMU gibi bir noktaya gelmiştir. Belirli bir ufuk çizgisi olmayan bu dünyanın "stereo-gerçekliği" içinde, uzaktaki ufuk *çizgisi* yerini *ekranın çerçevesine* terk etmektedir. Bilgisayarın ve görüntü kaskının *kare şeklindeki ufku* tıpkı bazı gözlüklerde olduğu gibi nihai "hacmi" sunmaktadır. Yalnızca çıplak gözle algılanabilen şeylerin değil, *güncel görüntü ile sanal görüntünün anında üst üste konulmasının* hacmini sunmaktadır.

Tıpkı holografik hacim gibi belli bir yere bağlı olmayan bu algı, algılanabilen her tür gerçekliği artırmaktadır. Bunu yaparken de gerçekliği, çeşitli enformasyon sinyallerini taşıyan elektro-manyetik dalgaların yayılımının sınır hızına ulaşacak kadar *hızlandırmaktadır.*

Eskiden sağ ve sol karşıtlığının yarattığı geometrik mesafenin yarattığı çatışma söz konusuyken şimdi bunun yerine *gerçek zaman perspektifinin* stereoskopik simetri ekseni geçiyor. Halihazırdaki her gerçekliğin dalgalar aracılığıyla yayılması nedeniyle tarihsel zaman ve ulusların kültürü köklü değişiklikler geçiriyor.

Galileo'nun TELESKOPU ve gerçek mekânın perspektifinin icadı olmaksızın nasıl Avrupa Rönesansı'nı düşünemezsek, jeopolitik küreselleşmeyi de telekomünikasyonun elektromanyetik yayılımından doğan yeni mekânsal-zamansal YÜZEY ile gerçek zaman perspektifinin birleşmesi dışında düşünemeyiz.

Buharlı, patlamalı veya elektrikli motor gibi motorların

enerjiye bağlı olarak hızlandırıldıkları çağdan sonra motorların *enformasyona bağlı* olarak hızlandırıldıkları çağa gelmiş bulunuyoruz: bilgisayar ve yazılımın "mantıksal tümdengelim" motoru, sanal mekânın "gerçeklik" motoru, Internetin "arama motoru". Bu arama motorundaki hesaplama hızı, otomobil motorunun turbo kompresörünün hızımn, süpersonik uçağın türbinlerinin hızının yerini almıştır... Yeni telematik iletim araçlarının mutlak hızı eski ulaşım araçlarının göreli hızına üstünlük sağlamıştır. Araçların yerel hızlanması artık yerini küreselleşme yolunda ilerleyen enformasyonun vektörlerinin küresel hızlanmasına bırakmaktadır.

Dolayısıyla şunu kolayca görebiliriz ki "yersizleşme" yalnızca sanayi-sonrası işletmeleri değil, her şeyden önce GÖRÜNÜMLERİN İŞLETİLMESİNİ de etkilemektedir. Önümüzde duran büyük sibernetik optik, *mesafeler üzerinden anında aktarılan görünümlerin saydamlığı sayesinde bütün dünyayı görmemizi sağlamaktadır.*

Bizlerin bakışlarını taşıyan bir ulaşım aracı olan bu *teleskop özelliği* elektro-optik ve akustik bir yayılımın meyvesidir. Bu yayılım, *ışığı* ve ışık hızını dolaylı bir şekilde saydam kılarak *maddenin* —hava, su, cam saydamlığına benzeyen— doğrudan saydamlığını tamamlamaktadır.

On dokuzuncu ve 20. yüzyıllarda geliştirilen ulaşım ağlarından sonra Internet yakın gelecekte *dünyanın görüntülerini ileten ağları* hizmete sunacaktır. *On-line* kameraların görsel-işitsel enformasyonuyla beslenen bu otoyollar 21. yüzyılda tüm dünya üzerindeki yerlerin ve etkinliklerin PANOPTİK (ve sürekli) tele-gözetiminin geliştirilmesine katkıda bulunacak, bu gelişim de büyük olasılıkla sanal gerçeklik ağlarının işleme geçmesiyle sonuçlanacaktır. Bu SİBEROPTİK hem Avrupa modernitesinin yarattığı eski *estetiği,* hem de Batı demokrasilerinin *etiğini* parçalayacaktır.

"Temsili demokrasi" gelecekte tarihsel gerçekliğin hızlanması baskısıyla karşı karşıya kalacaktır. "Görünürün ticareti", demokrasiyi bugüne kadar hiçbir totaliter rejimin ideolojilerle oynayarak gerçekleştiremediği hesaplanamaz bir riskle karşı karşıya bırakacaktır: *oybirliği ile kabul ve katılım.*

■

Bir yanda İsviçre kanton meclislerinin doğrudan demokrasiye benzeyen, belli bir yeri olan yavaş ve ölçülü demokrasisi, diğer yanda kamuoyu araştırmasına veya ticari televizyonun izleyici araştırmasına benzeyen, medyatik ve *live* demokrasi. Bugün karşımızda duran siyasal *doğrudanlık* ve *anındalık* sorunu bütünüyle burada yatmaktadır. Tarih üzerinde *insanların kurdukları otoritenin* ardından, gerçekliğin hızlanmasıyla birlikte *makinaların otoritesine* ve makinaları programlayanların otoritesine mi teslim olacağız? Siyasi partilerin iktidarı, elektrikli veya diğer aygıtların iktidarına "makina üzerinden transfer" mi ediliyor?

Teknokrasinin verdiği zararlardan sonra, otomasyonu icat edenlerin korktukları toplumsal SİBERNETİK içine düşerek, bir beladan kaçarken daha kötü bir belanın kucağına mı atılıyoruz? Hayatımızın idaresini canlı olmamakla beraber aşırı hızlı olan, teknik ilerlemenin en uç noktasını gerçekleştirmeye aday aygıtlara teslim etmek: teknik ilerlemenin en üst noktası, yani pratik faydası yalnızca seçim sonuçlarının açıklanması konusunda zaman tasarrufu sağlayacak olan *otomatik (sanal) demokrasi...* Aslında geçmişin iletişim araçlarının *yerel* hızının yerini telekomünikasyonun *küresel hızının* almasıyla birlikte hareketsizliğe, hareketin kısırlaştırılmasına doğru gidiyoruz.

Bir hızlanmaya neden olduğumuz her sefer, hem dünya yüzeyini küçülterek hem de hareketli bedenin edimlerini yararsız hale getirerek hareketlerin büyüklüğünü ve yer değiştirmeleri kısırlaştırmış oluyoruz. Aynı şekilde "interaktifliğin" doğrudanlığı peşinde giderken, "eylemin" dolayım değerini elimizden çıkarıyoruz.

Böylece büyük yüzeylerin yerine büyük hızlar geçiyor, yeryüzü —yerkürenin devasa yüzeyi— yerini global hızın ara yüzeyine bırakıyor.

Zaten *LIVE* denilen şey, yani küreselleşmenin gerçek zamanı da budur: Burada gündüz / gece dönüşümünün ve güneş ışığının yerini *hızın ışığı* alır. Dalgaların elektromanyetik yayılımı güneş ışınlarının ve onların yeryüzüne düşürdüğü gölgelerin yerine geçer, öyle ki takvim zamanının *yerel gününün* tarihsel önemi ortadan silinirken evrensel zamanın *küresel günü* önem kazanır.

Keza uçağın ses ötesi hızının ortaya çıkışı da her tür mesafenin, dolayısıyla her tür hakiki eylemin, okyanusun, dünyanın tüm okyanuslarının gözden düşmesine yol açan örneklerden biridir. Daha basit bir başka örnek de eskiden "şeref merdiveni" denilen şeyin asansörün ortaya çıkışıyla birlikte "hizmet merdiveni" veya yangın merdiveni haline gelmesidir...

Bugün Atlantik ve Pasifik Okyanusları büyük atmosferik hızlar tarafından nasıl gözden düşürüldüyse, denizle ilgili şeyler nasıl yerlerini hava ile ilgili şeylere bıraktılarsa, daha yüksek bir hıza ulaştığımız her noktada bir eylemin değerini aynı şekilde ortadan kaldırmış oluyoruz, eylemde bulunma gücümüzü terk ederek tepkide bulunma noktasına geliyoruz. Zaten tepki vermek de bugün *interaktiflik* denilen şeyin onun kadar cazip olmayan başka bir adıdır.

Ancak bütün bunlar yakında başlatılacağı söylenen bir şeyin, "bilginin otomatik şekilde değerlendirilmesinin" ya-

nında hiçbir şey değildir. Bu genelleşmiş hafıza kaybı, *unutma endüstrisinin* nihai başarısı olacak. Bütün analog görsel-işitsel enformasyonlar yerlerini sayısal enformasyonlara bırakacak, "kelimeler ve şeylerden" oluşan dillerin yerini bilgisayarın şifrelemeleri alacak.

Bugün rakam tüm matematik iktidarıyla birlikte hüküm sürmeye hazırlanmaktadır. *Araç olarak sayı* her tür benzeşim, yani bir benzerlik sunan her şey üzerinde, canlılar ve nesneler arasındaki her tür benzerlik ilişkisi üzerinde egemenlik kurma yolunda ilerlemektedir.

Tüm bu gelişmeler her tür *görüngübilimin* reddiyle sonuçlanmaktadır. Bir zamanlar felsefe "görüngüleri kurtarmak" istiyordu ancak bu istek bugün uzaklarda kalmıştır. Bugün görüngülere yolunu şaşırtmak, onları, her tür akıllı düşünüşü ve üzerinde düşünülen her tür zamanı aşan bir hesaplamanın hızı ardında kaybetmek söz konusudur.

Bu alanda çağdaş sanatın krizi çağdaşlığın kendisinin yaşadığı krizin klinik bir semptomudur yalnızca; önümüzde duran zamansallık kopuşunun pek çok göstergesinden biridir.

Yirminci yüzyıl sonunda sanat ne geçmişten söz etmekte ne geleceği tasarlamakta, bunun yerine şimdiki zamanın ve eşzamanlılığın ayrıcalıklı aracı olarak belirmektedir. Tele-varoluş endüstrisinin, *LIVE*'ın ortaya çıkışı nezdinde bir "buradalık sanatı" haline gelen çağdaş sanat, dünyanın bir simgesini temsil etmekten uzaklaşarak dünyanın "gerçekliğini" sunar hale gelmiştir. Bu durum ilk önce hiçbir insan figürüne yer vermeyen savaş-sonrası Avrupa soyut resmiyle başlamış, sonra da bu akımın tersine bir yol tutturan Amerikan aşırı-gerçekçiliğiyle devam etmiştir. Bugün yere bağımlı olmayan enstalasyonlar sunan video-art, gelecekte bütün görüntülerin motorize olacağı bir ortamın öncüsüdür. Zaten 19. yüzyılın sonunda sinema makinası da bu "motor sanatını" temsil edi-

yordu. Ancak burada *insan bedeninin* ve onun gerçek varoluşunun yaşadığımız sanal gerçeklik çağında tiyatroda ve çağdaş dansta nasıl bir yer işgal ettiğine de bakmamız gerekir. Şaşırtıcı şekilde bu alanlarda zamansallık *gündemde bir konu* haline gelmiş, yeni bir tiyatro eylemi biçimini almıştır.

"Zaman sıkışması"nın en yerinde biçimi olan tarihsellik daraldıkça daralır, öyle ki en sonunda basit bir "alıntı", giderek ortadan kalkan bir kalıntı haline gelir. Tarihsellikteki zaman da bir "sürekli şimdiki zaman", bir ebedi şimdilik olur...

Çağdaş dramatürji uzmanı Hans-Thies Lehmann "Bu, tiyatro kurgusunun temel nitelikte bir unsurunun; bir başlangıç, orta ve sondan oluşan *zaman birliği*'nin kaybıdır," der ve şöyle devam eder: "Bunun amacı ise aktörler ile izleyiciler nezdinde —*şimdi ve burada* deyişinin her anlamıyla— *paylaşılan zaman* boyutunu kurmaktır. Öyle ki bu anlayış içinde sürenin kendisi duruma müdahale etmez, bütün olaylar askıda kalır. Olaylar *şimdi* üzerine, olayın doğrudan güncelliğinin şimdiki zamanı üzerine oturtulur. Ancak bu yapılırken *buradalık*; sahnenin, her 'sahne' ve her 'edim'in hemen burada oluşu ihmal edilir."[39]

Yukarıda da dediğimiz gibi, burası diye bir şey yoktur, her şey ŞİMDİKİ ZAMANDADIR.

Gerçekliğin ve ona ait *yüzeyin* hızlanmasının zamanı anlayışına uygun olan yeni "tiyatro temsili", olayları *yersiz şekilde sunan* ve kliplere, sıcak haberlere öncelik veren kitle iletişim araçlarına zayıf bir biçimde tepki vermeye çalışmaktadır. Ancak uzaktan kumanda olgusunun, alıcı ile verici arasındaki bu *simetri parçalanmasının* önüne geçmeye çalışırken anlatıyı ve anlatıya ait dayanılmaz "uzun bölümleri" bir kenara bırakmaktadır.

39. *Theaterschrift*, no. 12, 1997.

Bugün karşımızda duran yeni "oyuncu paradoksu", tiyatro varlığını tiyatrodan koparmak, başka bir deyişle yaşadığımız çağın klonlara dayalı kurguları karşısında bir bedenin (sahnedeki) dışavurumunu sanal gerçekliğin (ekrandaki) çeşitli süreçlerinden ayırmaktır!

■

Gerçek zamanın dramaturjisi bugün her yerdedir: işlerin iş güvenliğinden uzak olmasında, sınırlı süreli iş sözleşmelerinde, uzun süreli işsizlikte, boşanma rüzgârıyla bir dağılıp bir birleşen ailelerde... Zapping kaygısı giderek evrenselleşmektedir.

Eğer "şimdiki zaman" geçen zamanın *simetri ekseni* ise HER YERDE VAROLAN bu merkez artık "ileri" toplumların hayatının tamamını kontrol etmektedir. Bu eksenin "kırılması" ve bu nedenle "geçmişe", ölü hafızaya (ertelenmiş zamana) ve pişmanlığa kaymak her şekilde engellenmelidir. Nitekim bir zamandan beri pişmanlık da bir moda haline gelmiştir (Başımızdaki henüz suçlu olmayan sorumlular kendilerinden önce gelenlerin işledikleri hatalar için özür dilemekte, ancak bugün işleyebilecekleri suçlar hakkında herhangi bir şey yapmamaktadırlar). Aynı şekilde, planlı ekonominin başarısızlığı nedeniyle vazgeçtiğimiz gelecek projesine bizleri itecek olan ani bir "zamansal simetri parçalanmasından" da kaçınmak gerekir.

Bu nedenle küreselleşmenin gerçek zamanının yüzeyine en uygun düşen slogan *no future*'dır. Bu yüzey içinde, bizim hareket etmemize gerek kalmadan her şey bize gelir; çevremizi saran şeylere, yerlere, canlılara doğru hareket etmemiz gerekmez.

Ulaşım araçları devrimi çağında bir yere varmak yolculukların süresiyle, fiziksel hareketin boyutlarıyla sınırlandırılıyordu. İletişim araçları çağında ise süre yokluğu, enformasyonun anındalığı, her somut edimi ve EYLEMİ aşan İNTERAKTİFLİĞİN gelişimi gibi nedenlerle *varış olgusu genelleşmiştir.*

Telekomünikasyonun sanal gerçekliği tarafından yerinden edilen iletişimin güncel gerçekliği gözden düşmüştür. Bu gözden düşme, bir zamanlar binlerce deniz mili boyunca uzanan okyanusların bugün hem deniz araçlarının hızı hem de okyanusları birer çöplüğe dönüştüren tankerlerin trafiği nedeniyle maruz kaldıkları gözden düşmeyi andırır.

Havacılığın "havadan daha ağır" araçları, itme hızı sayesinde nasıl hareket edebiliyorsa bugünkü "hızlandırılmış gerçeklik" de sinyalleri anında ileten dalgaların yayılımının kaldırma kuvvetine dayanmaktadır.

Yerden iyice havalanmış olan binyıl sonu tarihi artık yalnızca olayların sürekli *tele-varoluşundan* destek almaktadır. Bu olaylar gerçekte birbirinin ardından gelmemektedir, çünkü anındalığın YÜZEYİ tarihsel sıralanmanın DERİNLİĞİ karşısında zafer kazanmıştır.

Her şey zıttına dönüşmüştür. Artık bize doğru gelen, bize kavuşan şeyler önemlidir; coğrafi ufuk çizgisine, hafızamızın derinliklerine doğru giden, bizden ayrılan şeyler değil. Bu nedenle tiyatro temsilinin gerilemesi çok önemli ipuçları taşıyor. Aktörün *orada olması* üzerinden oluşturulan somut kurgu, ekranları dolduran elektromanyetik hayaletlerin zayıf kurgusuyla zıtlık içindedir.

Bu son durumda "bazı tiyatro biçimleri kitle iletişim araçlarının hızını içermek, hatta aşmak gibi talihsiz bir girişimde bulunmaktadırlar. Replikler öyle hızlı bir şekilde art arda sıralanmaktadır ki ortaya çıkan sonucun hızı 'zapping'in

görüntü değişimleri'nin hızıyla tam anlamıyla uyumludur".[40]

Tiyatro piyesinin "bölüm"leri bu nedenle aktör ile izleyici arasındaki doğal farkın kaybolduğu "interaktif bölüm"lere, hatta "bölüm araları"na dönüşür. Burada "roller" birbiriyle birleşir veya birbirine karışır; daha doğrusu sanal gerçekliğin geleceği ve geçmişi olmayan anı ile tiyatronun sahne kurgusu birbiriyle *aşırı ölçüde kaynaşır*.

Burada madde haliyle sahnenin koşullarına artık cevap veremeyen ama son derece hassas bir dengenin varlığını sürdürmesi sayesinde ayakta kalan bir cismin AŞIRI-BİRLEŞMESİ söz konusudur. İskambil kâğıtlarından yapılma bu şatoyu yıkacak olan Kaza da yakın gelecekte beklemektedir.

Burada bir kez daha "finans ortamı"nın simgesel ve spekülatif durumunu, ulusların gerçek zenginliğiyle ilgisiz değer belirlemelerin otomatik etkileşimi üzerine kurulu dünya ekonomisinin sanal küresini hatırlamış oluyoruz. Bundan yaklaşık on beş yıl kadar önce Wall Street Borsası'nın işlemcilerinin ve diğer borsa oyuncularının faaliyetlerini otomatikleştiren bir *program training* (program eğitimi) devreye sokulmuştu. Ancak bu büyük spekülatif patlamanın ardından 1987 krizi gelince sistemin aşırı yüklenmesini engellemek için "akım kesme" mekanizmaları oluşturuldu. Yerel finans piyasalarının tek bir küresel piyasa halinde yeniden örgütlenmesi sırasında ortaya çıkacak böyle bir "kazayı" engelleme amacı güden bir zapping'di bu. Yine de 1997 sonbaharında patlak veren Asya krizinin önüne geçemedi.

Burada da "gerçek zamanın dramatürjisi" ölümcül bir rol oynamakta, iktisadi aktörleri mantıklı davranmak için gerekli olan düşünme süresinden mahrum bırakmaktadır.

40. *Theaterschrift, a.g.e.*

Aynı şey kültür alanında da geçerlidir. "Sanat piyasasının" çöküşü yalnızca değerinden fazlasına satılan şu ya da bu sanatçının göreli önemini de beraberinde yıkıma sürüklemekle kalmamış, çağdaş sanatın değerlerinin gerçekliğini de tehlikeye düşürmüştür.

Bu durumu görmek için Avrupa'da sanatın krizi çerçevesinde yapılan tartışmaları, örneğin Kassel şehrinde düzenlenen son *Documenta* gibi büyük sanatsal gösterilerin ardından yapılan tartışmaları izlemek yeterlidir. "Modern sanat"ın ortaya çıktığı dönemde "klasik" sanat tarihi bir hızlanma yaşamıştı. Bugün ise "çağdaş" sanatın gerçekliği hızlanmakta, SİBERKÜLTÜR çağıyla birlikte gelecek olan *sanal sanatın* karşısına çıkmaya çalışan bir *güncel sanatın* doğuşuna tanık olunmaktadır.

Yersizleşme olgusu kübizmde insan figürlerinin parçalara ayrılması veya geometrik soyut sanatta bu figürlerin tamamen ortadan kalkması şeklinde dile geliyordu. Bugün ise, sanallık çağının ürünü olan bu yersizleşme sanatçı ile izleyiciler arasında interaktif bir geri-besleme süreci yaratmaktadır. Her izleyicinin bakışına göre değişen ve dönüşen bilgisayar çizimleri bu tür sanata örnek oluşturuyor.

Öte yandan, puantalizm veya bölümlemecilik gibi akımlarda insan figürünün *parçalanması* bugün parçalar geometrisi sayesinde yeni bir *yapıçözüm* türüne, yapıtın mekân-zaman boyutlarının yapıçözümüne neden olmaktadır.

Yapıtın ani bir *elektronik motorizasyon* geçirdiği çağda formların parçalanması ile "sanat nesnesi"nin yersizleşmesi aynı anda gerçekleşmekte, bu durum tarihin değilse de *plastik sanatların gerçekliğinin* hızlanmasına eşlik etmektedir.

Bir yanda aktör ve izleyicinin sorgulanması, diğer yanda ise yapıt veren ile yapıta bakan kişinin sorunlaştırılması; tiyatro sahnesinin sorgulanmasının ardından *sanatın yerinin*

mesele haline getirilmesi. Bütün bu işaretler daha önce eşi benzeri görülmemiş bir dönüşümü, siberkültür çağında kültürün tâbi olacağı zamansallık rejiminin ne olacağını haber vermektedir.

XIV

Yirminci yüzyılla birlikte yalnızca ikinci binyıl değil, Dünya, yani canlıların gezegeni de miadını doldurdu.

Küreselleşme tarihin hızlanmasının *tamamlanması* değil *sonlanmasıdır*, dünyanın sunduğu imkânlar alanının kapanmasıdır.

Bunda böyle yerküre, kendi etrafındaki uyduların bitimsiz hareketiyle kilitlenmiştir. Bizler de bir canlının dış kabuğuna, etine çarpar gibi yaşanılacak mekânın görünmez duvarına çarpmaktayız. Tamamen toprağa bağlı basit kadınlar ve erkekler olan bizler için dünya bugün bir çıkmaz sokaktan ibarettir, klostrofobi ise yürek sıkıştıran bir tehdittir. Metafizik beklentileri iyice zayıflamış olan bizler, fiziksel kurtuluş arzularımızı yansıtacak yer bulamamaktayız artık.

İnsan türünün yaşadığı yer olan dünya artık o büyük sınavın kolonisi, kampı haline gelmiştir. Bu kozmik getto içinde şehir ve dünya birbirine karışmıştır. Babil Kulesi geri dönmüştür ama bu defa yıkılması imkânsız görünmektedir.

Acımasız bir yüzyılın sonuna bin günden daha az bir zamanın kaldığı şu günlerde, tanık olduğumuz çeşitli olaylar sınırların beklenmedik şekilde ortaya çıkışını ve bugüne kadar tarihin atmosferini oluşturan jeofizik ufuk çizgisinin artık sona erdiğini gösteriyor.

Heaven's Gate tarikatinin astrofizik intiharı ve Prenses Diana'nın göğe yükselişi gibi olayların yaşandığı günlerde bir yandan da genetik bombanın icat edildiği, insan genomu

haritasının bilgisayarlı kontrolü sayesinde insanın klonlanabileceği resmi olarak açıklanmaktadır.

Bundan böyle hayat bilimleri ile bilgisayar bilimlerinin bir araya gelmesi nedeniyle yeni bir SİBERNETİK SOY ARITMACILIĞI başlatılmıştır. Toplama kamplarının laboratuvarlarında yapılanlar ulus politikasıyla ilgiliydi, ancak bu yeni soy arıtmacılığı ulus politikasıyla değil yalnızca bilimle, ekonomik nitelikli bir tekno-bilimle ilgilidir. Bu tekno-bilim nezdinde tek pazar tüm canlıların ticarileştirilmesini, insanlığın genetik mal varlığının özelleştirilmesini savunmaktadır. Öte yandan Hindistan, Pakistan ve Asya kıtasının istikrarsız başka ülkeleri tarafından edinilen atom silahlarının yaygınlaşması, ABD'yi, dünya ölçeğindeki son büyük gücü, meşhur "askeri işler devrimini" hızlandırmaya itmektedir. ABD, *enformasyon savaşı* denilen, egemen teknoloji olarak nükleerin yerini alan elektroniği kullanan yeni stratejiyi geliştirmektedir.

Bu noktadan itibaren *atom bombası* elbette nihai bir garantidir, ancak bu garanti yeni mutlak silah sistemi olan *enformasyon bombasının* kendi etkisini ispat etmesi koşuluna bağlıdır.

Bu mali istikrarsızlık ve askeri belirsizlik ortamında enformasyon ve dezenformasyon birbirinden iyice ayrılmaz hale gelir. Bu noktada BÜTÜNCÜL KAZA meselesi bir soru olarak önümüze çıkar. Mayıs 1998'deki Birmingham zirvesinde CIA, 2000 yılındaki bir "genel bilgisayar faciası" ihtimalini ciddiyetle değerlendirmiş, bu varsayımsal olayın gerçekleşeceği tarihi temel alarak ülkelerin ne derecede önlem alıp almadıklarını tek tek belirtmiştir.[41]

41. "Un problème majeur pour la communauté internationale", Michel Alberganti, *Le Monde*, 21 Mayıs 1998.

Aynı şekilde, ABD Senatosu bu "elektronik facia"nın değerlendirilmesi için bir komite oluşturulduğunu bildirmiştir. New York merkezli Uluslararası Düzenlemeler Bankası da, Asya kıtasında sürekli olarak yaşanan krizlerin zararlarını sonsuza değin yansıtma riski taşıyan böyle bir BİLGİSAYAR KRİZİNE karşı faaliyet gösterecek bir yüksek konsey oluşturmuştur.

Enformasyon Savaşı'nın ilk büyük küresel manevrası olan bu faaliyetlerde yeni bir lojistiğin işleme sokulduğunu görüyoruz: siyasal ve ekonomik bilgilerin sibernetik kontrolünün lojistiği. Tek pazar burada "enformasyon transferi" konusundaki askeri ve stratejik boyutu gözler önüne sermektedir.

Öyle ki finans piyasalarının zincirleme iflasını getirecek bir *sistemsel risk* (ki bu risk Internetin promosyon kampanyası boyunca saklanmıştı) artık resmi olarak kabul edilmektedir. Bu kabul göstermektedir ki aynı *büyük risk* genelleşmiş bir serbest ticaret[42] anlayışının şantajlarına direnen gönülsüz ülkeler üzerinde baskı kurmak için de kullanılabilir.

Bundan çok önceleri de şunu belirtmiştim: Enerji için *radyoaktiflik* neyse enformasyon için de *interaktiflik* o olduğuna göre "Kazaların Kazası" gibi korkunç bir şeyle karşı karşıyayız demektir. Bu kaza *yerel* ve belli bir yere bağlı değildir, *küresel* ve genelleşmiştir, başka bir deyişle her yerde aynı anda devreye girecek bir olgudur.

Ancak bugün bu duruma şu olgu eklenmiştir: Bu *küresel-sistemsel risk* gelecekteki "silah sistemlerinin" stratejik üstünlüğünün, *info war*'ın, yani ABD tarafından tüm dünyaya ilan edilen elektrik-ekonomik savaşın en önemli ayrıntısı olmuştur. Bilgisayar korsanlarının bilgisayarlarımızın yazılımlarına gönderdikleri virüslerden ve diğer "mantık bombaların-

42. Örneğin Çoktaraflı Yatırım Anlaşması, Yeni Atlantik-Ötesi Pazar.

dan" ziyade bu BÜTÜNCÜL KAZA, ENFORMASYON BOMBASINI patlatacak olan tetiktir, ABD'nin ülkelerin siyasi özerkliği nezdindeki caydırma gücüdür. Nihai bir tekelci manzara olan SİBER DÜNYA sibernetik bir sömürgeciliğin aşırı büyümüş şeklidir. Internetin her yeri birbirine bağlaması hem SİBER BOMBANIN —geleceğin enformasyon otoyollarının— hem de ABD'nin kanatları altında NATO'nun genişletilmesinin ve Soğuk Savaş'ı andıran bir *çok yönlü yeni savunmanın* kurulmasının habercisidir. Burada atomik caydırmanın yerini enformatik buzullaşma almaktadır.

12 Mayıs 1998'de, devlet başkanlarını da bir araya getiren Birmingham zirvesinde, Amerikan devlet başkanı "sibernetik suçları kontrol stratejisi" üzerine bir rapor sundu. Burada tele-teknolojileri kullanan mafyaların SİBER SUÇLARINA, ayrıca ekonomik kontrolü zor olan "sayısal paranın" ortaya çıkmasından doğan risklere karşı yeni yasalar gerektiği vurgulanıyordu. Devlet başkanlarına ABD'nin bu mücadelenin en önünde yer aldığını açıklayan Clinton, "sibersuçlular bankalarımıza saldırmak için bilgisayarlarını kullanabilir veya bilgisayar virüsleri yayma tehdidiyle para sızdırabilirler," diyordu.[43] Bill Clinton aynı konuşmasında şunu da söylüyordu: Uluslararası sibernetik suçlara yine uluslararası bir tepki vermek gerekir. ABD gerekirse tek başına hareket edecektir, *ancak hiçbir ülke siber suçu kendi başına kontrol edemez*.[44]

İnsan kendini rüyada hissediyor. Bir yandan tarihin en büyük ekonomik deregülasyonundan sorumlu olan devletin başkanı diğer yandan imdat çığlıkları atma cesaretini gösteren ilk kişi oluyor. Bunu yaparken de kendisi ve geleceğin

43. "Les chefs d'Etat contre le cybercrime", Aurélien Daudet, 16 ve 17 Mayıs 1998 tarihli *Le Figaro* gazeteleri.

44. Aynı yer.

enformasyon otoyollarının başdestekçilerinden biri olan yardımcısı tarafından örgütlenmiş kaosa karşı düzenlenecek muhtemel bir seferin liderliğini almaya çalışıyor.

■

Albert Einstein tarafından 60'lı yılların başında dile getirilen üç tarihsel patlama, *atom, enformasyon, demografi* bombaları üçüncü binyılın gündeminde olacaktır her zaman. Atom bombası, Hindistan ve Pakistan'ın nükleer denemelerinin de gösterdiği gibi nükleer patlayıcıların herkesin eline geçmesinin yarattığı risklerle gündemde olacaktır.

Enformasyon bombası, yukarıda da bahsettiğimiz gibi, *genel bir kaza* gibi dolaylı bir tehdit nedeniyle, devletler politikası üzerinde sibernetik bir kontrol kurulması tehdidiyle gündemde olacaktır.

Üçüncü bomba, yani *demografi bombası* konusunda ise şu söylenebilir: Bilgisayar atom silahının geliştirilmesinde yararlı olduğu gibi, genetik kodun çözülmesinde ve dolayısıyla *insan genomunun fiziksel haritasını* çıkarmaya çalışan araştırmalarda da son derece gereklidir. Böylece insan türünün *doğal* değil, *yapay* seleksiyonunu tercih eden yeni bir SOY ARITMACILIĞININ yolunu açmaktadır...[45]

Gerçekten de gezegenimizin nüfusunun hatırı sayılır artışı karşısında, *canlıların sanayileştirilmesi* yolundaki deneyler yalnızca hastaları iyileştirmek veya kısır çiftlerin çocuk

45. Charles Darwin *Türlerin Kökeni* adlı kitabında hayatta kalmaya en uygun olan bireylerin doğal seleksiyonu ilkesini ortaya atmıştı. Benzer konularda çalışan François Galton ise 1860'ta *yapay seleksiyon* ilkesini ortaya atmıştı. En az beceri sahibi insanların elenmesi yolunda bilinçli bir politika içeren bu ilke, insan türünün sözde soysuzlaşmasına karşı mücadeleyi kurumsallaştırıyordu.

yapmasını sağlamak için çalışmakla kalmayıp eskiden beri süren bir hezeyana, "yeni insan" hezeyanına, hayatta kalmayı hakeden üst-insan hezeyanına kapılacaktır. Yeni zamanların primatı olan niteliksiz insan giderek daralan gezegeni artan nüfus nedeniyle kalabalıklaştırmamak için geçmiş zamanların "yabani insanı" gibi ortadan kaybolacak ve yerini en son insanlık modeline, ÖTE-İNSANA bırakacaktır. Öte-insan, ortamlarına doğal ürünlerden daha iyi uyum sağlayan genleriyle oynanmış sebzeler gibi olacaktır.

Bu durum hakkında kesin bir kanaate varmak için Profesör Richard Seed'in yakın dönemde insan klonlama denemeleri hakkında yaptığı açıklamalara veya *gerçek canavarlar*[46] yaratmaya çalışanların sözlerine kulak vermek yeterlidir. Bu canavarların üretilmesi dünyadışı yaratıklardan sonra insandışı yaratıkların sahneye çıkmasını, tekinsiz bir geçmişe sahip bir üst-insan ırkının belirmesini hızlandıracaktır...

Zaten on yıldan bu yana üç milyar dolar harcayarak DNA'nın çözülmesi için uğraşan "insan genomu projesini" destekleyen ABD Enerji Bakanlığı ve Ulusal Sağlık Enstitüsü'nün amacı da *hayat hakkında bilgiye* ulaşmaktır. Tıpkı önceki zamanlarda NASA'ya mali destek veren ABD makamlarının aya ulaşmaya çalışmaları gibi...

Yarış, her şeyden önce yarış! Genetikçi Craig Venter bütün genetik kodu *yalnızca üç yılda* çözme amacı güden, kamu projesine paralel olarak çalışan özel bir şirket kurmuştur. DNA'yı parçalayacak makinalar konusunda uzmanlaşan Perkin Elmer ilaç grubunun bir şirketiyle ortak olan Venter bunu yalnızca 200 milyon dolarlık bir yatırımla yapacağını belirtmiştir.[47]

46. Bu konuda bkz. Jeremy Rifkin, *Le siecle biotech*, Paris: La Découverte, 1998.

47. "'Coup d'accélérateur' dans la course aux gènes", Fabrice Nodé Langlois, 16 ve 17 Mayıs 1998 tarihli *Le Figaro* gazeteleri.

Kasparov'un Deep Blue adlı bilgisayar karşısındaki simgesel yenilgisi, Mars Pathfinder arama araçlarının destanlaştırılan yolculuğu ve Mir uzay istasyonunun başından geçenlerin ardından programlı bir şekilde *insanlı uçuşlar* sona erdirilmiş, gelecekte yörüngeye oturtulacak bir uluslararası uzay istasyonunun yararı tartışma konusu edilmiştir. Bizim kuşağımızın "dünyadışı" macerasının sonu olan bu durum, astrofiziğin yerini yavaş yavaş biyofiziğe terk ettiği bir ortamda, büyük gösterilerle "insandışı" maceranın ilanı anlamına gelmektedir.

Tüm bu işaretler gelecekte makrofizik *dışadönüklüğün* mikrofizik *içedönüklük* tarafından aşılacağını göstermektedir. Artık uzaklarda olan toprak parçalarına yönelik dışsal sömürgeleştirme sona ermekte, canlı maddenin mekân-zamanına yönelik içsel sömürgeleştirme çağının şafağı yaşanmaktadır. Bu, tekno-bilimlerin iktidar isteğinin yeni sınırıdır.

Bingenli Hildegarde *homo est clausura mirabilium dei* (insan tanrının mucizelerinin en sonuncusudur) diye yazarken, kökenlerimizin insanmerkezciliği tarafından gizlenen bir gerçeği ifade ediyordu: İnsan *dünyanın merkezi* değil, kapanışıydı, *dünyanın sonuydu*. 1098 yılında doğmuş bir kadın tarafından söylenen bu cümle soy arıtmacılığı mitosuna karşı çıkarken nihilizmin kökenini de aydınlatır: bilimlerin hayatın kökenini tehlikeye soktukları anda sahip oldukları iktidarsızlığın mutlak iktidarı.

Tam anlamıyla soy arıtımcı olan genetik zekâ ancak Nazizm'in imhacılığının hatırası nedeniyle bu özelliğini itiraf etmekten kaçınmaktadır. Toplama kampları olmadığı iddiasının vehameti de buradan kaynaklanır. Bu iddiada yok sayılan yalnızca kampların peygamberane hatırası değil, canlıların sürekliliği ilkesidir, insanlığın geleceği ile ilgili "sorumluluk ilkesidir".

Ancak *sonu getirecek devrimi* arzulayanlar bu ilkeyi utanç verici derecede "muhafazakâr" bulmaktadır. Titanic'ten Çernobil'e kadar tüm 20. yüzyıl tarihine eşlik eden kadiri mutlak ilerlemenin bu nihilizmi, bugün de egemen olan çılgınlık sevdasının, gelişini umduğu şu mesihin, her şeye rağmen hayatta kalabilenin dünyaya gelişini beklemektedir.

Aslında Soğuk Savaş'ın bitiminden bu yana sürekli olarak çeşitli şeylerin sonunu aynı şekilde getirmek istiyoruz: tarihin sonu, temsili demokrasinin sonu, "öznenin" sonu. Öznenin sonu tartışılırken diğer yandan da genetik kontrol sayesinde *ikiz* (klon) veya *melez* (canavar) yaratma yolunda çaba sarfedilmektedir.

Herhangi bir fetihten farklı olan bu "sanayi-sonrası" girişim, hayata uygun olan koşullardan kaçmak ve kaosa varmak amacıyla *umutsuzluk enerjisini* harekete geçirmektedir. Başka bir deyişle, canlıların ortaya çıkışından önce egemen olan ilksel koşullara kadar gerileme amacını gütmektedir.

Gen-ötesi, insan-ötesi gibi kavramlar yalnızca akrobatik performanslarla uğraşan *siyaset ötesi* bir bilimciler topluluğunun ileriye atılışını simgelemektedir. Bu ileriye atılma, 19. yüzyılda panayırlarda kendilerine "matematik sihirbazı" adını veren kişilerin yaptıkları gösterilere benzemektedir...

Son olarak, "postmodern" denilen bu dönem sınai modernitenin aşılması değil, *sonun sanayileştirilmesidir*, ilerlemenin zararlarının her anlamda küreselleştirilmesidir.

Bireyi standart şekilde yeniden üretmek gibi yarı-resmi projelerin, yani canlıların *biyoteknolojik* prosedürlerle sanayileştirilmesinin anlamı, *şeylerin sonunu bir girişim haline getirmek,* Prometheusçu bir imalata dönüştürmektir.

Askeri-sınai kompleks Batı ve Doğu arasındaki "nükleer terör dengesi" döneminde bilimsel araştırmayı askerileştirmiş ve karşılıklı yoketme kapasitelerini —MAD kavramını—

sağlamlaştırmıştı. Bugün ise *genetik* zekâ kendi bombasını icat etmek için *atomik*'ten nöbeti devralmıştır.

Bilgisayar bilimi ile biyoteknolojinin ilerlemeleri sayesinde hayat bilimleri bugün insan türünü tehdit etme raddesine gelmiştir. Bu tehdit geçmiştekinin aksine insani ortamın radyoaktif olarak tahribiyle değil, bireyin kökeni olan hayat kaynaklarının kontrolü yoluyla, klinik döllenme yoluyla ortaya konmaktadır.

■

Bugün şu gerçeği daha iyi anlıyoruz ki ilk dünya savaşının sonunda şöyle bir değinilen BÜTÜNCÜL SAVAŞ İkinci Dünya Savaşı sırasında hayata geçirildi. 1939-1945 arasında Auchwitz ve Hiroşima'da artık yalnızca *düşman* değil, tüm insan türü tehdit altındaydı. Bugün *enformasyon savaşı*'nın büyük manevralarının haber verdiği KÜRESEL SAVAŞ ise insanları yok olmayla değil, sönümlenmeyle tehdit eden bir bilimsel radikalleşme üzerine kuruludur. Bu sönümlenme şu veya bu nüfusun veya termonükleer bomba sayesinde tüm insan soyunun sönüp gitmesi değil, her tür bireysel hayat ilkesinin sönüp gitmesi olacaktır. *Genetik* ve *enformatik* bomba tek ve aynı "silah sistemini" oluşturmaktadır.

Zaten enformasyon kütle ve enerjinin ardından maddenin *üçüncü boyutu* ise, bugüne kadarki her tarihsel çatışma kendi zamanı çerçevesinde bu unsurların fethi ile ilgili olmuştur. Antik çağın büyük istilalarından Avrupa savaşlarında orduların ateş gücünün örgütlenmesine kadar uzayan dönem *kütle savaşıdır.*

Barutun ve özellikle de atomik patlayıcıların icadı ve güç lazeri araştırmaları *enerji savaşının* simgeleridir. Nihayet gelecekteki *enformasyon savaşı* casusluk ve polis gözetiminin

çok önce başlattıkları bir olguyu genelleştirecek, üstelik bunlardan çok farklı olarak "küresel enformasyonun" sınır hızlanmasından da yararlanabilecektir.

Nazi propagandasından sorumlu olan Joseph Goebels *"her şeyi bilenin hiçbir şeyden korkusu yoktur,"* diyordu... Gerçekten bu konuda da mesele korkmamak değil, hayatı, bütün hayatları "çokyönlü" bir kontrole maruz bırakarak *korkutmaktır.* Bu da bugün bilgisayar bilimi sayesinde neredeyse tamamen gerçekleştirilmiştir. Ancak burada maddenin üçüncü boyutu üzerinde biraz daha duralım: Kalkış, iletim veya hesap hızı olarak *enformasyon, kendisinin enerjiye bağlı hızlanmasından ayrılamayacak* bir olgudur. Yavaşlamış bir enformasyona artık enformasyon denemez. Bu yalnızca arkaplandaki basit bir gürültü olacaktır.

CNN'in kurulmakta olduğu dönemde bir gazeteci *"yavaş haber, haber yok mu demektir acaba"* sorusunu sormuştu kendine.

Nitekim mesajları ve görüntüleri ileten dalgaların sınır hızı kendi içeriğinden bağımsız olarak enformasyonun ta kendisidir. Öyle ki Marshall Mac Luhan'ın ünlü sözünü düzeltmek gerekir: "Artık mesaj *araç* değil, mesajın *hızıdır.*"

Bu nihai hız "zaman duvarını" aşmıştır. Artık foton bilgisayarının, bugün telekomünikasyonu anında sağlayan ışık hızıyla hesap yapması beklenmektedir yakın gelecekte.

Atom enerjisi savaşının *yerel radyoaktiflik* üzerine kurulması gibi "enformasyon savaşı" da *küresel interaktiflik* üzerine kurulacaktır. Öyle ki istem dahilindeki bir eylem ile istemdışı bir tepki, hatta bir kaza arasında, basit bir teknik hatanın saldırısı arasında ayrım yapmak mümkün olmayacaktır. Bunun bir örneği 19 Mayıs 1998'de (Birmingham zirvesiyle neredeyse aynı zamanda) Galaxy IV telekomünikasyon uydusunun geçirdiği kazadır. Uydu bilgisayarının uydunun konumu-

nu hafifçe değiştirmesi nedeniyle *çağrı cihazı* kullanan yaklaşık kırk milyon Amerikalının mesajları kesintiye uğramıştır... Bu *beklenmeyen bir kaza* mıdır, yoksa *gerçek ölçekte bir enformasyon savaşı denemesi midir*?

Elbette bunu bilmemiz olanaksız, ancak bu olay ABD'nin ülke yaşamı için gerekli bir teknolojinin bozuklukları karşısında ne derece dayanıklı olduğu konusunda bir tartışmaya yol açmıştır hemen.[48]

Arpanet'in doğrudan devamı olan Internet bazı Amerikan kamu hizmetlerini birbirine bağlamayı sağlamıştır. Örneğin NPR radyo zinciri 600 yerel istasyonundan bazılarıyla bağlantı kurmak için Interneti kullanmaktadır.

Şunu unutmayalım ki Internetin sibernetik sistemi bundan yirmi yıl kadar önce havadaki bir atom patlamasının elektromanyetik etkileriyle baş etmek ve böylece stratejik iletişim araçlarının genel bir kazaya uğramasını engellemek amacıyla oluşturulmuştu.

Savaş her zaman için yeni imha tiplerinin icadı, istem dahilinde yaratılan bir dizi kazanın gerçekleştirilmesi oldu. "Savaş makinası" üretim makinasının karşıtıydı. Bugün hazırlıkları yapılan enformasyon savaşı "kaza" kavramını son raddesine vardırmıştır. *Genel kaza* gibi görülmedik bir olasılık basınçlı bomba örneğinde olduğu gibi her türden çok sayıda kazayı içinde barındırmaktadır. Artık yerel değil, küresel olan kaza bir kıtanın hatta tüm kıtaların hayatını durdurma riski taşımaktadır. 2000 yılı başlangıcında bilgisayarlarımızın işleyişini tehdit eden kaza böyle bir şeydi.

Enformasyon savaşı alanında her şey varsayımsaldır. Enformasyon ve dezenformasyonun birbirinden ayrılmaz hale

48. "Un satellite qui dévie et c'est l'Amérique qui déraille", *Libération*, 22 Mayıs 1998.

gelmesiyle birlikte saldırı ve basit kaza da birbirinden ayrılmaz olmuştur... *Elektronik savaş* çerçevesinde alınan tedbirler mesajı *parazitleme* amacı güderdi. Oysa bugün artık önemli olan şey mesajın kendisinin SİBERNETİK hale gelmiş olmasıdır. Yani "enformasyon" artık kendisinin açık içeriğinden ziyade kendi geri-beslemesinin ivmesi olmuştur.

İnteraktiflik, doğrudanlık ve her yerde olma bugün *gerçek zamanda* gerçekleştirilen yayının ve yayın almanın hakiki mesajıdır.

Sayısal görüntüler ve mesajların içeriği, bugün bunların anında iletiliyor olmaları olgusundan daha önemsizdir. "Şaşkınlığa düşürme etkisi" her zaman enformasyonun içeriğinden daha üstündür. Saldırı eylemi ile teknik arızanın birbirinden ayrılmaz ve dolayısıyla öngörülemez hale gelmiş olmasının nedeni de budur.

Belirsizlik ilkesi bundan böyle kuantum ortamıyla sınırlı kalmayıp enformasyon stratejisini de etkilemektedir. Enformasyon stratejisi ise etkide bulunduğu jeofizik ortamdan neredeyse tamamen bağımsızdır.

Gezegenimizin tümünü saran bir interaktifliğin sabırlı bir şekilde inşa edilmiş olmasından yararlanan *enformasyon savaşı*, dünya ölçeğinde ilk zaman savaşına, daha doğrusu *ilk dünya zamanı savaşına*, birbirine bağlı şebekelerin ilişkilerinde kullanılan "gerçek zaman" savaşına hazırlanmaktadır.

Burada açıkça görülüyor ki piyasanın bugünkü küreselleşmesinin de üç boyutu var: *jeofizik, tekno-bilimsel, ideolojik*. Bu nedenle ABD'nin *küresel serbest alışverişleri 2010-2020'ye kadar genelleştirme* isteği[49] ile hazırlanmakta olan enformasyon savaşı arasında yakın bir ilişki vardır.

49. "Quelles limites au libre-échange", Martine Laronche, *Le Monde*, 26 Mayıs 1998.

Gerçekten de *ekonomik* savaş ile *enformasyon* savaşını birbirinden ayırmak mümkün değildir, çünkü burada ekonomik ve askeri alışverişleri interaktif hale getirme hedefini güden aynı hegemonik hırs söz konusudur.[50]

Bu nedenle Dünya Ticaret Örgütü, Çoktaraflı Yatırım Anlaşması veya Léon Britan tarafından önerilen Yeni Atlantik-Ötesi Pazar gibi girişimlerle çeşitli ulusal egemenlikleri düzensizleştirmeye çalışmaktadır.

Piyasa ekonomisinin *sistemli* deregülasyonunu, kural tanımaz hale sokuluşunu anlayabilmek için bunu stratejik enformasyonun *sistemsel* deregülasyonu ile bir arada düşünmek gerekir.

Bu binyıl sonunun çeşitli yeniliklerinin gizli hedefi ister barışçı ister savaşçı olsun bütün alışverişleri SİBERNETİK hale getirmektir. Geriye kalan son "kale" Avrupa Birliği'nin Avrupası değil, yalıtılmış, canlıların sanayileştirilmesi aracılığıyla istila edilmesi gereken "insan-gezegen"dir.

Söylediklerimizi özetleyelim: Dün nitel olanın, atom bombasının kütle ve gücünün egemen olduğu *bütünsel savaş* vardı. Yarın ise nicel olanın enformasyon bombası sayesinde jeofizik ve demografik büyüklüklere egemen olduğu *küresel savaş* olacaktır.

Burada *sıfır ölümlü* "temiz savaş" değil, *sıfır doğumlu* "saf savaş" olacak, canlıların biyolojik çeşitliliğinden atılan bazı kayıp türler bir daha geri gelmeyecektir.[51] Bu anlamda

50. Ticari görüntü akışının Pentagon tarafından kontrolü konusunda National Imagery and Mapping Agency'nin (NIMA) evrimine bakılmalıdır.

51. "Les Suisses conviés à un choix de société sur les biotechnologies", Catherine Vincent, *Le Monde*, 27 Mayıs 1998. Egemen bir halk 7 Haziran 1998 tarihinde ilk kez "*genetik korunma*" konusunda görüş bildirmeye çağrılmıştır. Bunun amacı gen değişimi konusundaki düzenlemeleri sıkılaştırmaktır.

geçmişin "kapalı kapılar ardındaki suçlarını" andıran yarının savaşı, kapalı kapılar ardında ama açık laboratuvarlarda yapılacaktır. Bu laboratuvarların kapıları kitle iletişim araçlarının havası içinde asılı duran dar bir gezegenin kirliliğine daha iyi uyum sağlayacakları iddia edilen *gen ötesi* türlerin parlak geleceğine açılmıştır.

Paul Virilio

Enformasyon Bombası

"Bundan böyle, ne kadar HAYIR derseniz deyin, EVET anlaşılacaktır."

Etik sınırları zorlayan, gitgide askerileşen, bilincini kaybetmiş bir bilim – bütün kürenin üzerine yayılan bir tele-gözetim ve denetim – seyreden, ama okuma yazma bilmeyen insan kitleleri – kültür sanat bahaneli pornografi – insan bedeninin yeni bir sömürgeciliğin odağı haline gelişi – çocuksuluğun hâkim olduğu bir kültür – uluslararası barışı parçalamaya yetenekli bir enformasyon bombası – yığınların içine sürüklendiği bir tekno-kült – siyasetin top modelleri – rekabet hırsıyla yaratılmış bir uzay çöplüğü – çocuk işçiler, kayıp çocuklar, çocuk-askerler – benzersiz bir ideolojik bulaşma olgusu olarak Internet – yeni iletişim teknolojileriyle kültürün başat öğesi haline gelen reklamcılık ve bir girişimcilik tekniği olarak seks-kültür-reklam kutsal üçlüsü...

Bütün bunlara HAYIR diyebilen binlerce insan var, ama onlar EVET anlamaya devam ediyorlar...

Metis Tarih Toplum Felsefe
ISBN 975-342-413-2

9 789753 424134

METİS YAYINLARI, İPEK SOKAK NO. 9, 34433 BEYOĞLU, İSTANBUL